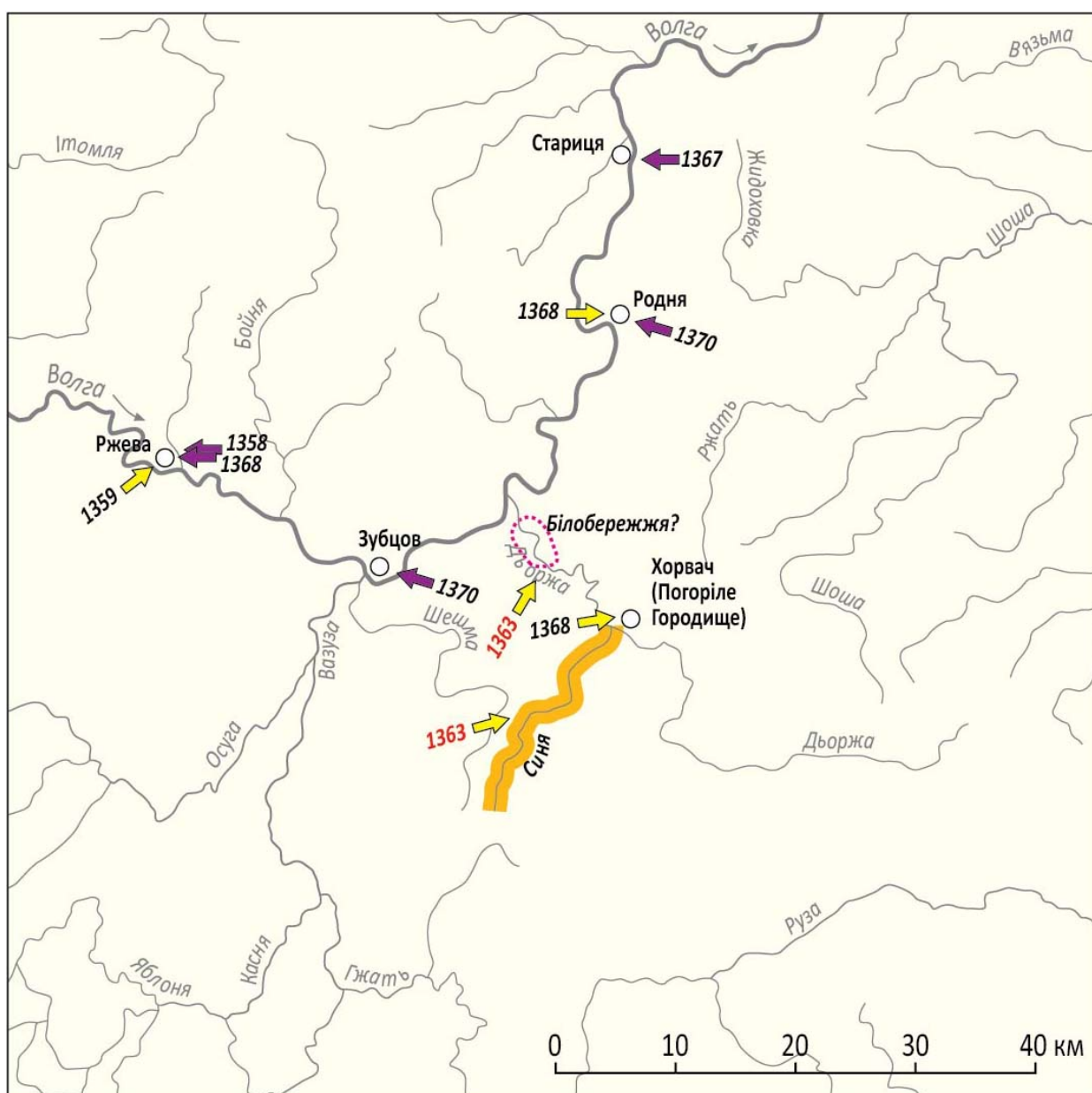

Микола Жарких

Міфічна «битва на Синій Воді»

Київ, 11 грудня 2016 – 18 січня 2017 р.

До уваги читачів

Даний документ можна завантажити з мого персонального сайту, з HTML-версії роботи, за адресою

www.m-zharkikh.name/uk/History/Monographs/Essays/MythBlueWater.html

В HTML-версію можуть вноситись невеликі виправлення та доповнення.

В HTML-версії доступні зображення великого розміру, які в даний документ вставлено у зменшеному розмірі.

Сокращенная русская версия:

www.M-Zharkikh.name/ru/History/Monographs/Essays/MythBlueWater.html

Shortened english version:

www.M-Zharkikh.name/en/History/Monographs/Essays/MythBlueWater.html

Дана версія документа згенерована 13 березня 2017 р.

Зміст

Міфічна «битва на Синій Воді».....	1
Вступ.....	5
Рогозький літописець.....	5
Висновки.....	5
Порівняльна таблиця.....	6
6863-й березневий рік (березень 1355 – лютий 1356 р.).....	8
6864-й березневий рік (березень 1356 – лютий 1357 р.).....	8
6865-й березневий рік (березень 1357 – лютий 1358 р.).....	9
6866-й березневий рік (березень 1358 – лютий 1359 р.).....	11
6867-й березневий рік (березень 1359 – лютий 1360 р.).....	12
6868-й березневий рік (березень 1360 – лютий 1361 р.).....	13
6869-й березневий рік (березень 1361 – лютий 1362 р.).....	15
6870-й березневий рік (березень 1362 – лютий 1363 р.).....	16
6871-й березневий рік (березень 1363 – лютий 1364 р.).....	18
6872-й березневий рік (березень 1364 – лютий 1365 р.).....	21
6873-й березневий рік (березень 1365 – лютий 1366 р.).....	23
6874-й березневий рік (березень 1366 – лютий 1367 р.).....	25
6875-й березневий рік (березень 1367 – лютий 1368 р.).....	27
6876-й березневий рік (березень 1368 – лютий 1369 р.).....	30
6877-й березневий рік (березень 1369 – лютий 1370 р.).....	34
6878-й березневий рік (березень 1370 – лютий 1371 р.).....	35
6879-й березневий рік (березень 1371 – лютий 1372 р.).....	38
6880-й березневий рік (березень 1372 – лютий 1373 р.).....	42
6881-й березневий рік (березень 1373 – лютий 1374 р.).....	45
6882-й березневий рік (березень 1374 – лютий 1375 р.).....	47
Співвідношення текстів.....	51
Географічні назви.....	55
Волость Синя.....	63
Повість про Подільську землю.....	68
«Литовські» літописи.....	76
М. Стрийковський.....	77
Густинський літопис.....	82
Висновки.....	84
Жертви «Синьої Води».....	87
Стефан Кучинський (1935 р.).....	88
Фелікс Шабульдо (1987 – 2013 рр.).....	90
Віктор Миц (2002 р.).....	98
Олександр Галенко (2005 р.).....	100
Ярослав Дашкевич (2006 р.).....	102
Микола Дорош (2009 – 2012 рр.).....	104
Ірина Козир (2011 – 2014 рр.).....	107

Олександр Чорний (2011 – 2014 рр.).....	111
2014 р.....	111
Борис Черкас (2012 – 2015 рр.).....	113
Тетяна Гедзь (2010 – 2015 рр.).....	116
Ентузіасти.....	118
Олексій Брайченко (2003, 2005 р.).....	118
Сергій Литвин (2011 р.).....	120
Микола Пашковець (2011 р.).....	121
Сергій Гальчак (2011 р.).....	122
Микола Ліннік (2011 р.).....	122
Василь Маринич (2011 р.).....	122
Віра Степанюк (2011 р.).....	123
Сергій Соколюк (2011 р.).....	124
Володимир Борисенко (2012 р.).....	124
Володимир Борисенко (2014 р.).....	127
Володимир Білінський (2013 р.).....	128
Олександр Моця (2012 р.).....	128
Олександр Моця, Олег Рафальський (2014 р.).....	130
Ігор Печенюк, Сергій Соколюк (2014 р.).....	131
Владимир Бережинский (2014 р.).....	132
Ярослав Пилипчук (2014 р.).....	133
Лев Баженов (2015 р.).....	134
Абсурдний «ювілей».....	135
Перелік скорочень.....	136

Вступ

Ніякий Ольгерд ніяких татар на ніякій Синій Воді ніколи не розбивав – ані в 1362, ні в 1363 і в ніякому іншому році.

Це – все, що треба знати людям, котрі не є вузькими фахівцями, про цю міфічну «битву», котра існувала і продовжує існувати лише в міфо-просторі нашої «наукової історіографії». Отже, якщо ви, читачу, згодні із зазначеним твердженням – ви можете далі цю статтю не читати, бо ви й так маєте повне і правильне уявлення про предмет.

Як зразок правильного, раціонального погляду можу рекомендувати книгу білоруського історика В'ячеслава Носевича «Пачаткі Вялікага княства Літоўскага: Падзеі і асобы» [Мінск: Польша, 1993 г.], розділ «[👉 Пакаленне пятае](#): Альгерд і Кейстут (1340-ыя – 1360-ыя гады)», в якому дано популярний виклад історії Великого князівства Литовського без ніякої «Синьої Води». Ex septentriones lux!

В наступних розділах я детально розгляну дані джерел, з яких «історики» тенденційно і помилково викручують цю «битву», і покажу, що всі ці дані можна пояснити простіше і без ніякої «битви». Також буде простежено розвиток міфа про «битву на Синіх Водах» і показано, що це – чистий міф, на рівні «козака Крючкова».

[Рогозький літописець](#)

[Повість про Подільську землю](#)

[«Литовські» літописи](#)

[М. Стрийковський](#)

[Густинський літопис](#)

[Висновки](#)

[Жертви «Синьої Води»](#)

[Абсурдний «ювілей»](#)

[Перелік скорочень](#)

Рогозький літописець

У Рогозькому літописці в статті 6871 (1363) року читаємо:

Тієї ж осені Ольгерд Синю Воду і Білобережжя повоював.

Щоб краще зрозуміти, звідки взялось це повідомлення і що воно означає, ми розглянемо всі повідомлення Рогозького літописця за 1355 – 1374 роки.

[Порівняльна таблиця](#)

[Географічні назви](#)

[Співвідношення текстів](#)

[Волость Синя](#)

Висновки

1. Записи Рогозького літописця за 1355 – 1374 роки спираються на два джерела – прото-Тверський та прото-Московський літописи. Орієнтовний час їх виникнення – 1375 – 1380 роки, тобто вони є сучасними самим подіям і авторитетними.

2. Географічний кругозір Рогозького літописця обмежений до земель Великої Росії і навіть тісніше – до території Тверського і Московського князівств. Він не знав ніяких географічних назв (і, відповідно, подій) на території сучасних Білорусії та України.

3. Повідомлення про напад на Синю Воду треба розглядати в контексті численних нападів Литви на Тверське князівство, переважно на його південно-західне порубіжжя. Ці напади відносно детально зафіксовані у Рогозькому літописці.

4. Назва *Синя Вода* стосується сучасної маленької річки Синя, котра впадає в річку Дьоржу біля Погорілого Городища. Річка Дьоржа за 2 км від впадіння у Волгу прорізає гори з білого вапняку, які з певною обережністю можна вважати *Білобережжям*.

5. В документах 16 ст. басейн річки Синьої утворював *волость Синю*, котра належала до Старицького удільного князівства.

6. Запис Никонівського літопису про Синю Воду запозичено разом із великою серією інших записів із Рогозького літописця. Ніякої нової інформації про подію Никонівський літопис не дає, і його слід вважати вторинним джерелом, залежним від Рогозького літописця.

Порівняльна таблиця

Рогозький літописець [РогЛ – ПСРЛ, 1922 р., т. 15, вип. 1] – ранній (1440-х років) список літопису тверського походження, доведеного до 1411 року. Він є одним із найважливіших і найавторитетніших джерел для історії Великої Росії 14 ст. Щоб краще зрозуміти його повідомлення про Синю Воду (ПСВ), я зроблю порівняльну таблицю змісту РогЛ. Для порівняння узято уцілілі фрагменти Троїцького літопису за реконструкцією М. Д. Приселкова [ТЛ – *Приселков М. Д. Троицкая летопись. Реконструкция текста.* – М.: 1950 г. – 514 с.; втрачені місця позначаємо в таблиці «?») та Симеонівський літопис [СимЛ – ПСРЛ, 2007 р., т. 18].

В останньому стовпчику буде подано звістки Никонівського літопису [НикЛ – ПСРЛ, 1885 р., т. 10; 1897 р., т. 11]. Він хоч і пізній, але ще нам знадобиться.

Щоб робота не розтягалась до нескінченості, виписки буде обмежено періодом 1355 – 1374 років, так що ПСВ лежить приблизно в середині цього періоду. Ми подивимось на коло компетенції літописців і спробуємо з'ясувати місце ПСВ в літописі, а отже, і його джерельну вагу.

В основу порівняльної таблиці покладено записи РогЛ, розташовані саме в такій послідовності, як у РогЛ. Знак «+» означає наявність епізоду, знак «–» – його відсутність. Для ТЛ знак «+?» означає, що у виписках Карамзіна даний епізод є, але без прямого посилання на ТЛ; приналежність таких епізодів до ТЛ Приселков обгрунтовував їх близькістю до СимЛ.

Літочислення в розглядуваній частині РогЛ, СимЛ та ТЛ – березневе, що видно з перевірки ряду точних дат (у примітках).

Слід знати, що у НикЛ епізоди сильно перекомпоновані, і тільки зрідка йдуть у тій послідовності, як у літописах-джерелах. Також укладач НикЛ намагався перевести дати у вересневе літочислення, але зробив це в даній частині непослідовно.

№	Епізод	РогЛ	СимЛ	ТЛ	НикЛ
---	--------	------	------	----	------

6863-й березневий рік (березень 1355 – лютий 1356 р.)					
1	6863 р. У Москві згоріло 13 церков	+	+	+	6862 р., скорочено
2	6863 р. Олексія поставлено митрополитом	+	+	+	6862 р.
3	6863 р. Помер кн. Дмитро Федорович Стародубський	+	+	?	+
4	6863 р. Війна за Муром	+	+	?	+
5	6863 р. 21.11 помер кн. Костянтин Васильович Суздальський	+	+	?	Скорочено
6864-й березневий рік (березень 1356 – лютий 1357 р.)					
6	6864 р. Помер ростовський єпископ Іван	+	+	+?	+
7	6864 р. Ігнатія призначено ростовським єпископом	+	+	+?	+
8	6864 р. Василя призначено рязанським єпископом	+	+	+?	+
9	6864 р. Феофілакта призначено смоленським єпископом	+	+	+?	+
10	6864 р. Івана призначено сарайським єпископом	+	+	+?	+
11	6864 р. Іван Федорович став стародубським князем	+	+	+?	–
12	6864 р. Кн. Андрій Костянтинович прийшов з Орди і став князем у Нижньому Новгороді	+	+	?	+
13	6864 р. Восени митрополит Олексій удруге ходив до Царгороду	+	+	+?	+

14	6864 р. Роман прийшов перед ним, і була між ними суперечка і грекам – багаті дари	+	–	?	+
15	6864 р. Тієї ж осені Олексій повернувся з Царгороду	+	+	?+	+
16	6864 р. Літо було дощове	+	–	?	–
17	6864 р. 3.02 у Москві вбито тисяцького Олексія Петровича	+	+	+	+
18	6864 р. Після цього московські бояри від'їхали у Рязань	+	–	?	+
19	6864 р. «Сижского сын Иван седе с литвою во Ржеве»	+	–	?	+
20	6864 р. Тієї ж осені воював Ольгерд Брянськ і Смоленськ, «смоленского [князя?] сына Увара полонил» [запис зіпсовано]	+	–	?	+
21	6864 р. «Того ж лета князь великий Иван Иванович отдал [кого? дочку?] за Корьядова сына [якого?] в Литву»	+	–	?	+
6865-й березневий рік (березень 1357 – лютий 1358 р.)					
22	6865 р. Олексій митрополит прийшов з Царгорода на Руську землю, а Роман – на Литовську і Волинську	+	–	?	6864 р.
23	6865 р. На Москву прийшов ординський посол Іринчей «на сурожане» [останнє неясно]	+	–	?	6864 р.
24	6865 р. Кн. Василь Смоленський прийшов з	+	–	?	6864 р.

	Орди і став брянським князем, але скоро помер				
25	І потім Ольгерд заволодів Брянськом	+	–	?	6864 р.
26	6865 р. Князь Всеволод [1] їздив до митрополита Олексія у Владимир – скаржитись на свого дядька кн. Василя [2]	+	–	?	+
27	6865 р. Митрополит наказав [тверському] кн. Василю помиритись з кн. Іваном [3]	+	–	?	+
28	6865 р. Тверський владика Федір приїжджав до митрополита, але не помирився з ним	+	–	?	+
29	6865 р. Митрополит Олексій їздив до Орди до цариці Тайдули	+	+	+	+
30	6865 р. Прийшов ординський посол Іткара по запит до всіх князів руських [рідкісне свідчення про данину]	+	+	+	+
31	6865 р. Цар Джанібек узяв Мисюрь [4].	+	–	?	Тевриж-ское царство
32	Бердібек убив батька і став царем	+	+	+	+
33	6865 р. Митрополит Олексій прийшов із Орди	+	–	?	+
34	6865 р. Великий князь Іван і всі князі, і кн. Василь Михайлович [тверський] пішли до Орди	+	–	?	+
35	6865 р. Кн. Всеволод [тверський] не зміг проїхати в Орду через	+	–	?	+

	Переяславль і звернув у Литву				
6866-й березневий рік (березень 1358 – лютий 1359 р.)					
36	6866 р. Великий князь Іван Іванович прийшов із Орди	+	–	?	+
37	6866 р. Кн. Іван прийняв бояр, які були на Рязані	+	–	?	+
38	6866 р. Кн. Василь повернувся до Твері	+	–	?	+
39	6866 р. 28.03 помер [у Твері] кн. Олександр, син кн. Василя	+	–	?	Помил-ково названий сином Михайла Олек-сандровича
40	6866 р. Кн. Всеволод пішов до Орди з Литви	+	–	?	Помил-ково названий Федором Олек-сандровичем
41	6866 р. Волоцьке і можайське військо узяло Ржеву, а литву вислали	+	–	?	[Помил-ково:] тверське і можай-ське військо
42	6866 р. Єпископ Федір зробив мідяні двері для церкви св. Спаса [у Твері]	+	–	?	+
43	6866 р. Кн. Василь послав своїх послів до Орди – [скаржитися] на Всеволода; цар з царицею без суду видали Всеволода кн. Василю	+	–	?	+
44	6866 р. Кн. Василь робив великі утиски кн. Всеволоду, його боярам і чорним людям	+	–	?	+
45	6866 р. Ординський	+	+	?	+

	посол – царевич Мамат-Ходжа – прийшов на Рязань і створив багато зла				
46	6866 р. Мамат-Ходжа кликав великого князя Івана Івановича – розмежувати Рязанську землю. Але Іван не впустив його у свою отчину – Руську землю	+	+	?	+
47	6866 р. Мамат-Ходжу відкликали в Орду за змову проти царя. Він тікав до Орнача [5] і по дорозі його з наказу царя убили	+	+	+?	+
47-1	6866 р. Взимку після Хрещення митрополит Олексій поїхав до Києва	-	+	+?	+
6867-й березневий рік (березень 1359 – лютий 1360 р.)					
48	6867 р. Єпископ Федір у церкві св. Спаса «намости дно мореморено» [зробив підлогу?]	+	-	?	мрамо-рено
49	6867 р. Помер смоленський князь Іван, князем став його син Святослав	+	-	?	6866 р. Тут названий Іваном Андрієвичем, але не названий смоленським – може, і не він; і ще раз під 6867 р. – Іван Олександрович Смоленський
50	6867 р. Князь Всеволод приїхав у Литву	+	-	?	+
51	6867 р. Смольняни воювали Білу	+	-	?	+

52	6867 р. Новгородський владика Мойсей полишив кафедру і пішов у монастир	+	–	?	+
53	6867 р. Ольгерд воював Смоленськ, і узяв Мстиславль і посадив там свою литву	+	–	?	+
54	6867 р. Взимку Ольгерд послав сина Андрія, і той узяв Ржеву	+	–	?	+
55	6867 р. Взимку руські князі ходили до Орди	+	–	?	–
56	6867 р. 13.11 помер великий князь Іван Іванович	+	+	?	+
57	6867 р. Царі Бердібек, Кульпа, Наврус	+	+	+	+
58	6867 р. Руські князі у Навруса	+	+	?	+
59	6867 р. Царі Бердібек, Кульпа, Наврус [2-й раз!]	+	–	?	–
60	6867 р. Наврус віддав велике княжіння Андрію Костянтиновичу, а він уступив владу брату Дмитру	+	–	?	6868 р.
6868-й березневий рік (березень 1360 – лютий 1361 р.)					
60-1	6868 р. Митрополит Олексій повернувся з Києва до Москви	–	+	+?	+
61	6868 р. Князь Дмитро Костянтинович вийшов з Орди на велике княжіння – не по отчині	+	+	+	+
62	6868 р. Князь Дмитро Костянтинович в'їхав у Владимир 22.06	+	+	?	+
63	6868 р. Цар Хідир зі	Заядськы	царь с востока	царь с	Заяиц-кий

	сходу напав на Орду, убив Навруса	царь		востока	царь
64	6868 р. Знамення – криваві хмари	+	+	?	+
65	6868 р. Напад новгородських ушкуйників на Жукотин	+	–	?	+
65-1	6868 р. Жукотинці поскаржились в Орду і викликали посла	[Пропуск 7 рядків у тексті]	+	+	+
66	6868 р. З'їзд князів у Костромі у справі розбійників	+	+	+	+
66-1	6868 р. Князі видали розбійників, а посла відпустили до Орди	[Пропуск 7 рядків у тексті]	+	+	+
67	6868 р. Тверський князь Василь помирився зі Всеволодом	+	–	?	+
68	6868 р. Ольгерд приїжджав подивитись Ржеву	+	–	?	+
69	6868 р. Князь Дмитро Костянтинович прийшов з Орди на велике княжіння, якого зрікся Андрій [подвоєння звістки 61]	+	–	?	–
70	6868 р. Олексія поставили владикою в Новгород	+	–	?	+
71	6868 р. Єпископ Федір розписував малу церкву Введення [у Твері]	+	–	?	+
72	6868 р. Князь Дмитро Борисович [6] прийшов з Орди з пожалуванням Галича, «князя Костянтина весь Ростов» [останнє неясно]	+	–	?	+
73	6868 р. 22.11 місячне	+	–	?	6869 р.

	затемнення				
74	6868 р. Мор у Пскові	+	–	?	Є таке повідомлення аж під 6873 р.
75	6868 р. 7.12 тверський єпископ Федір захворів, постригся у схиму	+	–	?	–
76	6868 р. 14.12 єпископ Федір пішов зі свого двора до Отроча монастиря	+	–	?	+
77	6868 р. Численні знамення	+	–	?	–
6869-й березневий рік (березень 1361 – лютий 1362 р.)					
78	6869 р. Московський князь Дмитро Іванович ходив до царя Хідиря і вийшов до ворохобні	+	+	?	+
79	6869 р. Внутрішня війна в Орді (Болгари, Сарай, Бездеж, Наручадь)	+	Скоро-чення РогЛ	Малий фрагмент	+
79-1	6869 р. В Орді пограбували ростовських князів	–	+	?	+
80	6869 р. Московський князь Дмитро Іванович ходив до царя Хідиря і вийшов до ворохобні [подвоєння звістки 78]	+	–	?	–
81	6869 р. Внутрішня війна в Орді [інакший опис тих самих подій, що 79]	+	–	?	+
82	6869 р. Взимку Урусбуга Бездежський приїздив до Твері	+	–	?	–
83	6869 р. Зима була сувора	+	–	?	–
84	6869 р. Князь Андрій Костянтинович, тікаючи з Орди, відбив напад князя Аратхози	Аратхозя	–	?	Ретякоз

85	6869 р. Князь Дмитро Костянтинович пережив війну в Сараї щасливо	+	–	?	–
86	6869 р. Князя Ростовського татари пограбували, і він прийшов на Русь пішки	+	Скоро-чено написано вище, 79-1	?	–
87	6869 р. Війна в Орді	+	–	?	–
88	6869 р. Німці напали на Литву, схопили князя Кейстута	+	–	?	–
89	6869 р. Великий Новгород укріплено ровом і валом	+	–	?	–
90	6869 р. [Тверський] князь Василь із сином Михайлом і князем Семеном [7] пішов до Орди	+	–	?	–
91	6869 р. А князь Всеволод також пішов до Орди	+	–	?	–
92	6869 р. 8.08 митрополит Олексій у Твері призначив Василя тверським єпископом	+	–	?	+
93	6869 р. Знамення – сонячне затемнення	+	–	?	+
94	6869 р. Велика княгиня Софія [тверська] надала єпископу Федору села на монастир	+	–	?	–
95	6869 р. У Великому Новгороді змурували церкву св. Федора на Федоровій вулиці	+	–	?	–
96	6869 р. Взимку литва захопила («имали») тверські волості	+	–	?	+
6870-й березневий рік (березень 1362 – лютий 1363 р.)					

97	6870 р. Князі Дмитро Іванович Московський і Дмитро Костянтинівич Суздальський сперечались за велике княжіння, і цар Мурат дав ярлик по отчині Дмитру Московському	+	+	?	+
98	6870 р. Взимку князь Дмитро Московський вибив князя Дмитра Суздальського з Переяславля	+	+	?	+
99	6870 р. Перед Хрещенням князь Дмитро Іванович в'їхав у Владимир і сів на великому княжінні батька, діда і прадіда [8]	+	[Тут заголовок:] Княжіння великого князя Дмитра Івановича. Немає прадіда	?	Як у СимЛ
100	6870 р. У Великому Новгороді владика Мойсей поставив церкву Благовіщення на Михайловій вулиці	+	–	?	–
101	6870 р. Новгородський владика Олексій змурував церкву Різдва на сінях і освятив 1.09	+	–	?	–
102	6870 р. Псковичі схопили німецьких купців з Юр'єва	+	–	?	–
103	6870 р. Князь Михайло Олександрович [тверський] їздив до Литви і уклав мир з Ольгердом	+	–	?	–
104	6870 р. Німці узяли литовський город і схопили сина Кейстута	+	–	?	–
105	6870 р. Внутрішня війна в Орді	+	–	?	–
106	6870 р. Мор з Орди	+	–	?	–

	поширився, був на Новосилі, Коршеві, Брянську, Коломні				
107	6870 р. Взимку князь Василь віддав дочку за сина молоського князя Михайла [9]	+	-	?	-
108	6870 р. Взимку привіз Амін на Москву ярлик Мурата, і вони [мабуть кн. Дмитро Московський та Амін] скинули князя Дмитра Суздальського з великого княжіння [уже було вище, 99]	+	-	?	-
109	6870 р. Взимку помер митрополит Роман	+	-	?	+
110	6870 р. у Новгороді помер старий владики Мойсей, і 25.01 його поховали у монастирі св. Михаїла на Сквородці	+	+	?	5.01 [описка]
111	6870 р. В Суздалі єпископ Данило [помер?]	+	-	?	+
112	6870 р. На Коломні єпископ Афанасій [помер?]	+	-	?	на Кост-ромі [описка]
6871-й березневий рік (березень 1363 – лютий 1364 р.)					
113	6871 р. Великий князь Дмитро Іванович приїхав у Владимир, і посол від царя Абдула приніс йому ярлик	+	+	?	+
114	6871 р. Князь Дмитро Костянтинович приїхав у Владимир і вдруге став великим князем, а з ним було 30 татар з Муратової орди, і був у	+	+	?	був у Влади- мирі 12 днів

	Владимирі 1 тиждень				
115	6871 р. Князю Дмитру Івановичу привезли ярлик від Мамаєва царя [Абдула – як вище написано, 113]	+	–	?	–
116	6871 р. І князь Дмитро Іванович знову зігнав князя Дмитра Костянтиновича з великого княжіння, і обложив його в Суздалі, і примусив до миру	+	+	?	+
117	6871 р. «То же и над ростовским князем» [мабуть, Дмитро Московський примусив його до покори]	+	–	?	+
118	6871 р. А Галицького [князя?] Дмитра [10] з Галича вигнали	+	–	?	+
119	6871 р. Знамення – на сонці чорно, як цвяхи [великі плями?]	+	–	?	–
120	6871 р. Нижній Новгород двічі погорів	+	–	?	–
121	6871 р. Князь Борис Костянтинович не впустив брата Дмитра у Нижній Новгород, і Дмитро повернувся до Суздаля	+	–	?	Під 6873 р.
122	6871 р. Князь Борис наказав насипати вал у Нижньому Новгороді	+	–	?	–
123	6871 р. Посли митрополита Олексія кликали Бориса на суд до Москви, він послав бояр	+	–	?	–
124	6871 р. Князь Василь Дмитрович [11] схопив	+	–	?	–

	послів князя Бориса, тільки Василь Олексич утік у Москву				
125	6871 р. Німецькі послы приїхали до Великого Новгороду, але псковичі скаржились на них, і миру не уклали, натомість новгородських купців схопили в Юр'єві	+	-	?	-
126	6871 р. За наказом владики Олексія розписана церква Богородиці на Волотові [у Великому Новгороді]	+	-	?	-
127	6871 р. Побудована церква св. Власія на Волосовій вулиці [у Великому Новгороді]	+	-	?	-
128	6871 р. Новгородські послы їздили до німецького Юр'єва, домовились про мир з псковичами і відпуск полонених	+	-	?	-
129	6871 р. Митрополит Олексій призначив Олексія суздальським єпископом	+	-	?	-
130	6871 р. Митрополит Олексій поїхав до Литви	+	-	?	-
131	6871 р. Княгиня Анастасія [12] поїхала з Твері до Литви	+	-	?	-
132	6871 р. Митрополит Олексій приїхав з Литви і призначив Парфенія брянським єпископом	+	-	?	-
133	6871 р. Князь Василь зібрав був військо до	+	-	?	+

	Микулина проти свого небожа Михайла [13], але потім розпустив військо				
134	6871 р. Литва узяла Коршев і створились мятежі і тягота людям по всій землі	+	–	?	Того же лета литва взяла Коршеву
135	6871 р. Тієї ж осені Ольгерд Синю Воду і Білобережжя повоював	+	–	?	Того же лета князь великий литов-ский Олгерд Гедиминович Синюю Воду и Бело-бережье повоева
136	6871 р. Тієї ж осені помер у Кашині Василь [14] – син князя Василя	+	–	?	+
137	6871 р. Чудо в Нижньому Новгороді	+	–	?	+
138	6872 р. 8.06 блискавка ударила в церкву св. Спаса [у Твері]	+	–	?	6872 р.
6872-й березневий рік (березень 1364 – лютий 1365 р.)					
139	6872 р. Княгиня Анастасія повернулася із Литви з нехрещеною дочкою Ольгерда, і митрополит Олексій приїхав [до Твері], щоб її охрестити	+	–	?	+
140	6872 р. Був сильний мор у Нижньому Новгороді	[Тут заголовок:]	+	+	+
141	6872 р. Мор на Сару і на Киші	+	–	+	+
142	6872 р. 23.10 помер князь Іван Іванович і	+	+	?	Взимку

	похований на Москві [вставка, розриває оповідання про мор]				
143	6872 р. Мор у Переяславлі, опис хвороби	+	+	?	+
143-1		-	Повтор епізоду 116	?	-
143-2		-	Повторено: 6872 р.	?	-
143-3		-	Тут епізод 141	?	-
143-4		-	Повтор епізоду 142	?	-
143-5		-	Повтор епізоду 143	?	-
144	6872 р. Перед тим був мор у Нижньому Новгороді, а прийшов з низу [Волги] від Бездежа, а звідти в Коломну, а на другий рік у Переяславль, а з Переяславля на другий рік на Москву	+	+	+	додано ще ряд міст
145	6872 р. Взимку з Орди прийшов князь Василь Дмитрович Суздальський і посол Урусманди з ярликом на велике княжіння для Дмитра Костянтиновича	+	+	?	6873 р.
146	6872 р. Князь Дмитро Костянтинович відступив велике княжіння князю Дмитру Івановичу, в замін на допомогу проти князя Бориса	+	+	?	6873 р.
147	6872 р. Князь Дмитро Костянтинович зібрав велике військо	Бережец	Бережье	Фраг- мент, Бережец	6873 р., Бережіа

	(суздальське і московське) і рушив на Нижній Новгород. Борис зустрів його у Бережці, і вони уклали мир: Дмитро сів у Нижньому Новгороді, Борис – у Городці				
148	6872 р. Взимку помер суздальський єпископ Олексій	+	+	?	+
149	6872 р. 27.12 померла велика княгиня Олександра – удова по Івану Івановичу Московському	+	+	?	6873 р., скорочено
150	6872 р. Восени на Москві помер князь Івашко, дитиною [вище було детальніше – 141]	+	–	?	–
6873-й березневий рік (березень 1365 – лютий 1366 р.)					
151	6873 р. Мор у Кашині	+	–	?	–
152	6873 р. Смольняни повоювали багато литовських місць	+	–	?	–
153	6873 р. 2.06, у неділю П'ятидесятниці [15], помер князь Андрій Костянтинович і похований у Нижньому Новгороді	+	Поставлено після 154	+?	+
154	6873 р. Митрополит Олексій заснував на Москві монастир Чуда архангела Михаїла	+	Переставлено перед 153	?	+
155	6873 р. Мор у Ростові, помер князь Костянтин з княгинею та дітьми, і єпископ Петро	+	–	?	+
156	6873 р. Ольгерд всю осінь простояв під Смоленськом і уклав	+	–	?	–

	мир на своїх умовах				
157	6873 р. Сильний мор у Твері та по волостям:	+	–	?	+
158	6873 р. 20.11 померла велика княгиня Анастасія Олександрова	+	–	?	Скоро-чено
159	6873 р. Потім померла княгиня Євдокія Костянтинова	+	–	?	+
160	6873 р. Потім помер князь Семен Костянтинович, заповів свій уділ князю Михайлу Олександровичу	+	–	?	+
161	6873 р. Потім померла княгиня Софія Всеволодова	+	–	?	+
162	6873 р. 8.01 помер князь Всеволод Олександрович	+	–	?	Скоро-чено
163	6873 р. 12.01 помер князь Андрій Олександрович, а потім – його княгиня Євдокія	+	–	?	Скоро-чено
164	6873 р. 5.02 помер князь Володимир Олександрович	+	–	?	Скоро-чено
165	6873 р. Взимку також був мор на Москві, в Суздалі, Торжку	+	–	?	Згадано тільки Торжок
166	6873 р. Взимку помер суздальський єпископ Олексій [подвоєння 148]	+	–	?	–
167	6873 р. Взимку, їдучи з Литви, у Твері був Веснеліяс Култубузін	+	–	?	–
168	6873 р. На Москві була величезна пожежа [влітку]	[Тут заголовок:] Про велику пожежу	+	Фрагменти	+

169	6873 р. Ординський князь Тагай з Наручаді напав на Рязанську землю й узяв Переяславль [16]	+	+	?	+
170	6873 р. Князі Олег Рязанський і Володимир Пронський погнались за ним, і в битві перемогли, Тагай ледве втік	[місце битви пропущено]	+ Тит Козельський; місце битви – під Шишев-ським лісом, на Войне	?	Як у СимЛ
171	6873 р. В Торжку новгородці змурували церкву Преображення	+	+	?	+
172	6873 р. Взимку новгородський архієпископ Олексій освятив її	+	+	?	–
173	6873 р. У Великому Новгороді владика змурував церкву Стрітєння на брамі в Антонієвому монастирі	+	+	?	+
174	6873 р. У Великому Новгороді Лазута змурував церкву св. Миколи на Лятке	+	+	?	–
175	6873 р. Новгородці пішли з Югри	+	+	+	–
176	6873 р. Двиняни узяли Нукурую	Вдиняне	Двиняне узяли Копор'ю [мабуть, описка]	Нукурую	–
177	6873 р. У Пскові почали мурувати нову церкву св. Трійці на місці старої	+	+	?	+
6874-й березневий рік (березень 1366 – лютий 1367 р.)					
178	6874 р. Був великий мор у Москві і по волостям, як вище сказано [мається на увазі епізод	+	+	?	Скоро-чено

	144]				
179	6874 р. Великий князь Михайло Олександрович [17] збудував новий городок на Волзі [18]	+	–	?	+
180	6874 р. У Твері князь Василь і братанич його Єремій [19] сперечались з великим князем Михайлом за частини вотчини князя Семена	+	–	?	+
181	6874 р. Єпископ Василь з наказу митрополита вирішив справу на користь Михайла	+	–	?	+
182	6874 р. З Новгороду по Волзі пройшло 150 ушкуїв, які побили багато бусурман у Нижньому Новгороді, а потім Камою пішли до Болгар	+	+	Фрагменти	200 ушкуїв
183	6874 р. Війна кіпрського князя з єгипетським царем (тут сонячне затемнення на Близькому Сході 7.08)	+	+	+?	+
184	6874 р. У Великому Новгороді збудували церкву св. Трійці на Рядятиній вулиці	+	+	?	+
185	6874 р. Молоді новгородці їздили на Волгу грабувати, і повернулись зі здобиччю	+	+	?	+
186	6874 р. Великий князь Дмитро Іванович розгнівався через це на Новгород	+	+	?	+

187	6874 р. З наказу князя Дмитра Івановича у Вологді схопили новгородського боярина Василя Даниловича, який їхав з Двини	+	+	+	+
188	6874 р. 18.01 великий князь Дмитро Іванович оженився з Євдокією – дочкою князя Дмитра Костянтиновича; весілля було в Коломні	+	+	?	+
189	6874 р. Взимку великий князь Дмитро Іванович вирішив будувати кам'яний город у Москві, і почали возити каміння	+	+	+	+
6875-й березневий рік (березень 1367 – лютий 1368 р.)					
190	6875 р. 25.03 , на день св. Фетинії [20], в Отрочому монастирі помер єпископ Федір, а наступного дня його поховали у церкві Введення [у Твері]	+	20.03 , на день св. Фетинії; скоро-чено	?	+
191	6875 р. Почали будувати кам'яний город на Москві	+	+	+	+
192	6875 р. [Москва,] покладаючись на свою велику силу, почала приборкувати руських князів, а котрі не підкорялись – тим почали робити зло	+	–	?	+
193	6875 р. І от через це великий князь Михайло Олександрович поїхав до Литви	+	–	?	+
194	6875 р. [Тверські] князі Василь і син його Михайло і Єремій	+	–	?	+

	закликали єпископа Василя на митрополичий суд у Москву – через його вирок у справі спадщини князя Семена. На Москві Василя ув’язнили і багато злупили [21]				
195	6875 р. Ці ж князі приїхали у Твер і сильно її пограбували [22]	+	Сильно скорочено	?	+
196	6875 р. І ходили до Городка разом з московським військом і звоювали людей, узяли полон	+	Сильно скорочено	?	и к городу ратью ходиша [тобто Твері, що суперечить ходу подій]
197	6875 р. 27.10 великий князь Михайло Олександрович приїхав у Твер, схопив княгиню Єремієву, Семена Яму та інших бояр свого дядька	+	... [додано:] і княгиню Василеву Олену... [нема Семена Ями]	Фрагменти	Скоро-чено
198	6875 р. Михайло Олександрович пішов з литовським військом на Кашин, і в селі Андріївському його зустріли послы від дядька та єпископа Василя, і він завернув військо	+	+	?	+
199	6875 р. Князь Єремій приїхав [до Твері?] і помирився з великим князем Михайлом, і княгиню йому відпустили	+	–	?	+
200	6875 Р. 6.01 Приїхав [до Твері?] князь Михайло	+	–	?	+

	Васильович від батька, і помирився з великим князем Михайлом				
201	6875 р. Великий князь Михайло Олександрович через послів помирився з великим князем Дмитром [мабуць, московським]	+	Скоро-чено	?	+
202	6875 р. Князь Єремій порушив клятву і поїхав до Москви служити	+	–	?	+
203	6875 р. У Нижньому Новгороді постриглась у черниці княгиня Василиса (удова по Андрію)	+	–	?	+
204	6875 р. Ординський князь Булат-Темір пограбував [Нижегородську] землю до Волги та Сундовіті і села князя Бориса	+	+	+?	+
205	6875 р. Князь Дмитро Костянтинович з іншими пішов проти нього, і татари побігли за ріку П'яну, і багато їх побили. А Булат-Темір утік до Орди, і там цар Азіз його вбив	+	+	+?	+
206	6875 р. 23.07 блискавка вбила ченців і черниць [23] у монастирі монастирі св. Лазаря в Городці	+	+	?	+
207	6875 р. Новгородці прислали послів до великого князя Дмитра Івановича, і він відпустив Василя Даниловича і послав	+	+	Фраг- менти	+

	своїх намісників до Новгороду				
208	6875 р. У Великому Новгороді померли посадники Онцифор та Микита	+	Тільки Онцифор	?	Як у СимЛ
209	6875 р. У Великому Новгороді змурували церкву св. Петра на Славні вулиці	+	+	?	+
210	6875 р. Псковичі посварились була з новгородцями, і прийшло німецьке вельневське військо [24] на Ізборськ та Псков	+	+	?	+
211	6875 р. Тоді псковичі послали по допомогу до Новгороду, але новгородці, побоюючись за своїх купців у Юр'єві, не вислали війська, а тільки протопопа Саву як посла до німців	+	+	?	Інакший опис подій
212	6875 р. Псковичі просили, щоб новгородський владика Олексій освятив новозбудовану церкву св. Трійці, але він послав своїх представників, і освятили 30.01	+	+	?	-
213	6875 р. Восени і взимку упродовж багатьох ночей було видно комету	+	+	?	Скоро-чено
6876-й березневий рік (березень 1368 – лютий 1369 р.)					
214	6876 р. 11.04 у Великий четвер [25] блискавка запалила собор св. Михаїла у Городці	+	+	?	+

215	6876 р. Князь Андрій Ольгердович Полоцький воював Хорвач та Родню [26]	Хорвач та Родню	Ховру та Рове	?	Ховрач да Родне
216	6876 р. Князь Володимир Андрійович узяв Ржеву, а литву відпустив з города	+	Скоро-чено	?	Як у СимЛ
217	6876 р. Великий князь Дмитро Іванович та митрополит Олексій закликали великого князя Михайла Олександровича, схопили і ув'язнили його, відібрали Городок і частину вотчини князя Семена	+	Трохи скоро-чено	Фраг-менти	+
218	6876 р. Але прийшов з Орди Чарик і москвичам довелось випустити князя Михайла	Чарик	Корач	Фраг-менти, Карач	Карач, Айдар і Тюте-каш
219	6876 р. А на Городку посадили [москвичі] свого намісника з князем Єремієм	+	–	?	+
220	6876 р. І через це великий князь Михайло почав ворогувати з Москвою	+	+	?	+
221	6876 р. 24.07 помер у Кашині князь Василь	+	Скоро-чено	?	Як у СимЛ
222	6876 р. 2.10 померла його мати – велика княгиня Софія Михайлова	+	–	?	Скоро-чено
223	6876 р. Великий князь Дмитро Іванович послав військо на великого князя Михайла Олександровича, який утік до Литви до князя	[Тут заголовок:] О первой Литовщине	+	?	+

	Ольгерда				
224	6876 р. Восени Ольгерд з великим військом, з Кейстутом і Вітовтом (ще малим) і смоленською силою, пішов на Москву	+	+	?	+
225	6876 р. Опис воєнних звичаїв Ольгерда	+	+	+?	+
226	6876 р. Великий князь [Дмитро] почав збирати військо, але нічого не встиг зібрати, а відправив тільки сторожовий полк	+	+	?	+
227	6876 р. На чолі полка з Москви, Коломни та Дмитрова стояли Дмитро Мінін та Акинф Федорович Шуба	+	+	?	+
228	6876 р. Ольгерд у зустрічному бою [27] в області Хвольхле [28] убив князя Семена Дмитровича Стародубського-Кропиву	Хволь-хле	Хелхле	Холхле	Холхле
229	6876 р. Потім в Оболенську убив князя Костянтина Юрійовича Оболенського	+	+	?	+
230	6876 р. І на річці Тростні знищив сторожовий полк – 21.11, у вівторок [29]	+	+	?	+
231	6876 р. Ольгерд допитував полонених – де великий князь і скільки в нього війська, і дізнався, що Дмитро – в Москві, а військо не встигло зібратись	+	+	?	Скоро-чено

232	6876 р. Ольгерд став перед Москвою і стояв три дні, і накоїв багато лиха	+	+	Фрагменти	+
233	6876 р. Від Федорчукової до Ольгердової раті 41 рік [30]	+	+	+	+
234	6876 р. Взимку князь Володимир Андрійович ходив до Новгороду – на допомогу псковичам	+	+	?	Тут поставлено запис, який у СимЛ стоїть під 6881 р. (епізод 347). Здається, пере-плутано дві поїздки
235	6876 р. 12.05 Сильна пожежа у Великому Новгороді	+	+	Фрагмент	Опис цієї пожежі переставлено нижче, під 6877 р., на місці епізоду 250
236	6876 р. Німці напали були на Ізборськ	+	+	?	+
237	6876 р. Взимку москвичі відступились від Городка на користь князя Михайла Олександровича, і князя Єремія відпустили до Твері	+	–	?	+
238	6876 р. Князь Михайло Васильович [31] зруйнував монастир св. Трійці в Кашині	+	–	?	+
239	6876 р. Невдовзі, навесні, захворів князь Михайло, а його княгиня Василиса померла 20.04	+	–	?	+
240	6876 р. Послухавши владики Василя,	+	–	?	+

	відновили малу церкву Трійці, але потім і її знесли				
6877-й березневий рік (березень 1369 – лютий 1370 р.)					
241	6877 р. Німці захопили литовський городок Ковно і збудували муроване укріплення	+	Скоро-чено	?	Скоро-чено
242	6877 р. Прийшов Ольгерд і відняв Ковно	+	–	?	–
243	6877 р. Помер князь Лев Смоленський	Лев	Люв	?	Люв
244	6877 р. Князь Борис Костянтинович збудував у Городці собор св. Михаїла	+	+	?	+
245	6877 р. Восени великий князь Михайло Олександрович упродовж 2 тижнів відновив дерев'яні укріплення Твері	+	Скоро-чено	+?	Як у СимЛ
246	6877 р. Взимку князь Михайло Васильович їздив до Москви – скаржитись митрополиту на владика Василя	+	–	?	+
247	6877 р. Взимку Ольгерд ходив на німців і була в них битва	+	–	?	Викла-дено інакше
248	6877 р. Москвичі й волочани воювали Смоленську волость	+	–	?	6878 р.
249	6877 р. В кінці зими новгородці безуспішно добували Німецький город [32]	+	[Тут назва:] Орешек	Фраг- менти, Орешек	Скоро-чено, Орешек
250	6877 р. У Великому Новгороді згорів Славенський кінець	+	+	?	На цьому місці поставлено епізод 235

251	6877 р. [У Великому Новгороді] заклали дві кам'яні церкви	+	+	?	+
252	6877 р. Новгородці та псковичі ходили до Нового Городка німецького [33] і не взяли його [подвоєння, як вище? – 249]	+	+	+?	+
253	6877 р. [У Великому Новгороді] закінчили дві згадані церкви, й архієпископ Олексій їх освятив	+	+	?	–
253-1	6877 р. Великий князь Дмитро відбудував укріплення Переяславля	–	+	?	+
6878-й березневий рік (березень 1370 – лютий 1371 р.)					
254	6878 р. Мамай в Орді посадив іншого царя – Мамат-Султана	+	+	+	+
255	6878 р. Навесні на Волзі була сильна повінь	+	Скоро-чено	?	–
256	6878 р. Великий князь Дмитро Іванович послав воювати Брянськ	+	+	?	+
257	6878 р. Князь Дмитро Костянтинович послав брата Бориса та інших на болгарського князя Асана	+	+	+?	+
257-1	6878 р. Восени були сильні дощі	–	Здається, скорочення епізоду 266	?	+
258	6878 р. Великий князь Михайло Олександрович послав єпископа на Москву – зміцнити мир	+	–	?	–
259	6878 р. Москвичі єпископа відпустили, а	+	Скоро-чено, 17.08	+?	Як у СимЛ

	до князя Михайла послали оголошення війни – 20.08				
260	6878 р. На третій день (22.08) вночі вдарив страшний грім [у Твері]	+	–	?	+
261	6878 р. На ранок, на день св. Калініка [34] (23.08), великий князь Михайло Олександрович поїхав до Литви	+	Скоро-чено, без дати	?	–
262	6878 р. І з того дня москвичі і волочани почали воювати Тверську волость	+	–	?	+
263	6878 р. З Орди до Твері прийшли послы Каптагай та Тюзяк і привезли великому князю Михайлу ярлик на Тверське князівство	+	–	?	–
264	6878 р. Від Семенова дня (1.09) сам великий князь Дмитро приходив воювати – стояв на Родні, а воєвод послав на Зубцов	+	Скоро-чено	Як у СимЛ	Як у СимЛ, цей і наступні записи датовано 6879 роком [вересневим!]
265	6878 р. Через 6 днів узяли Зубцов і спалили, багато зла наробили	+	Скоро-чено, додано: <i>узяли Микулин</i>	?	Як у СимЛ
266	6878 р. В цей час були великі дощі, ярого хліба не можна було жати	+	У скороченні – вище, 257-1	?	–
267	6878 р. Дізнавшись про таку руїну, великий князь Михайло Олександрович за 2 тижні до Пилипова поста [35] (1.11) поїхав з Литви до Мамая в Орду, випросив ярлик на велике княжіння і	[Імені посла немає]	Скоро-чено, посол Сарихожа	?	Як у СимЛ

	посла				
268	6878 р. Але вони [мабуть, москвичі] не прийняли Михайла і старались схопити, і він ледве втік до Литви [36]	+	Скоро-чено	Як у СимЛ	Як у СимЛ
269	6878 р. Знамення – восени і взимку багато ночей стояли стовпи в небі і небо було червоне	+	+	+?	+
270	6878 р. 26.11 удруге прийшов з великою силою Ольгерд з братами і синами, і великим князем Михайлом Тверським, і смоленським князем Святославом	[Тут заголовок:] О другой Литов- щине	25.11	26.11, фраг- менти	Як у СимЛ
271	6878 р. Вони два дні облягали Волок, але не взяли, тільки волость попалили	+	Скоро-чено	Фраг- мент	три дні
272	6878 р. І рушили, воюючи, до Москви	+	–	?	+
273	6878 р. У Волоці смертельно поранено князя Василя Івановича Березуйського	+	+	Фраг- мент СимЛ	+
274	6878 р. На день св. Миколи (6.12) литовці прийшли до Москви і стояли 8 днів, кремля не взяли, волості попалили	+	стояли 10 днів	?	+
275	6878 р. Великий князь Дмитро Іванович замкнувся в городі	+	+	?	+
276	6878 р. А митрополит Олексій був на той час у Нижньому Новгороді	+	+	?	+
277	6878 р. Князь Володимир Андрійович збирав сили у	+	+	?	+

	Перемишлі				
278	6878 р. До нього прийшло рязанське військо князя Володимира Дмитровича Пронського	+	+	?	+
279	6878 р. Ольгерд просив вічного миру, але Дмитро погодився тільки на перемир'я до Петрова дня (28.06.6879 р.)	+	+	?	+
280	6878 р. Ольгерд погодився віддати свою дочку за князя Володимира Андрійовича	+	+	?	+
281	6878 р. Взимку великий князь Михайло Олександрович знову пішов до Орди	+	–	?	Навесні
282	6878 р. Тверське військо убило біля Волока Луку Аркатова	+	–	?	–
283	6878 р. Зима була тепла, сніг зійшов на початку великого поста (18.02.1371 р.), і під час поста жали незжятий хліб	+	–	?	Скоро-чено
284	6878 р. Взимку у Нижньому Новгороді стався обвал снігу	+	+	?	+
6879-й березневий рік (березень 1371 – лютий 1372 р.)					
285	6879 р. 10.04 прийшов із Мамаєвої Орди до Твері великий князь Михайло Олександрович і посол Сарихожа – з ярликом на велике княжіння	+	Скоро-чено	?	Скоро-чено
286	6879 р. І вони поїхали	+	–	?	Скоро-чено

	Волгою повз Кашин				
287	6879 р. А великий князь Дмитро відібрав у своїх людей клятву – не пускати Михайла не велике княжіння	+	–	?	+
288	6879 р. Дмитро з Володимиром стали з військом у Переяславлі	+	–	?	+
288-1	6879 р. Михайло хотів сісти у Володимирі, і вони [хто?] не пустили його	–	+	?	Влади-мирці не пустили
289	6879 р. Татарин посилав кликати Дмитра у Владимир – слухати ярлика	+	–	?	+
290	6879 р. Дмитро відповів: до ярлика не їду, на велике княжіння не пуцу, а тобі, послу, дорога вільна [37]	+	–	?	+
291	6879 р. Сарихожа віддав ярлик Михаїлу, а сам з Мологи поїхав на Москву, бажаючи узяти багаті дари	+	–	?	+
292	6879 р. Великий князь Михайло через Бежецький Верх повернувся до Твері	+	–	?	+
293	6879 р. І 23.05 відпустив сина Івана до Орди	+	–	?	+
294	6879 р. Сарихожа, узявши в Москві великі дари, пішов до Орди	+	–	?	+
295	6879 р. Великий князь Дмитро пішов до Орди, і митрополит Олексій проводив його до Оки, через яку перевезлись у	+	+	?	+

	неділю, 15.06 [38]				
296	6879 р. В той час приїхали литовські послы, і узяли мир, і обручили за князя Володимира Андрійовича княжну Олену Ольгердівну	+	+	?	+
297	6879 р. Великий князь Михайло з військом рушив на Кострому, але не дійшов – узяв і спалив Мологу, Углече Поле та Бежецький Верх	+	+	?	узяв Кострому і далі як у РогЛ
298	6879 р. І там [39], прийшовши до Орди, великий князь Дмитро пороздавав багато дарунків Мамаю, царицям і князям, аби не віднімали великого княжіння	+	–	?	+
299	6879 р. Татари знову дали велике княжіння Дмитрові,	+	–	?	+
300	6879 р. а до Михайла послали: «Ми тобі давали військо, а ти не узяв, казав – сяду своєю силою, то нині сідай з ким тобі любо»	+	–	?	+
301	6879 р. Приїздив з Єрусалима митрополит Герасим – збирати милостиню	Герасим	Герман	?	Герасим
302	6879 р. Ушкуйники з Великого Новгорода узяли Кострому	+	+	?	+
303	6879 р. Знамення – на сонці чорні місця, неначе цвяхи, і мгла стояла два місяці	+	+	+	Записано під 6873 р., і ще раз – на цьому місці

304	6879 р. Сухе літо, лісові пожежі, жито посохло, хліб був дорогий	+	+	+	Записано під 6873 р. і ще раз під 6874 р., і втретє – на цьому місці
305	6879 р. Князь Дмитро Костянтинович змурував у Нижньому Новгороді церкву св. Миколи	+	+	?	+
306	6879 р. Сильна пожежа у Великому Новгороді	+	+	?	Скоро-чено
307	6879 р. Новгородські бояри з'їхалися з німцями під Новим Городком Німецьким і постановили мир	+	+	+?	Скоро-чено
308	6879 р. В Русі змурували церкву св. Миколи	+	+	?	6880 р.
309	6879 р. Згорів Торжок	+	+	?	–
310	6879 р. Восени Дмитро Московський прийшов з Орди з багатьма кредиторамі, і була тяжка данина	+	Викладено інакше, докладніше, з фактичними даними з епізодів 336, 337, 350, тобто подій на 2 роки пізніше	Фрагмент епізодів 337, 350 із СимЛ	Як у СимЛ, але під 6880 р.
311	6879 р. А до великого князя Михайла городи так і не почали переходити	+	–	?	–
312	6879 р. Князь Дмитро послав військо на Бежецький Верх, і там убили Микифора Лича (намісника Михайла)	+	–	?	6880 р.
313	6879 р. Великий князь Михайло Олександрович послав братанича Дмитра	+	–	?	6880 р.

	Єремієвича, і той узяв Кистьму і схопив воєвод				
314	6879 р. Князь Михайло Васильович з Кашина помирився з Москвою і розірвав присягу Михайлові	+	–	?	6880 р.
315	6879 р. Перед Різдом Христовим – битва москвичів з рязанцями на Скорнищеві (Дмитро Михайлович Волинський – московським воєводою)	+	+	?	6880 р.
316	6879 р. І тоді в Рязані став княжити князь Володимир Пронський	+	+	?	6880 р.
317	6879 р. 30.12 великому князю Дмитру Івановичу народився син Василь	+	+	?	6880 р.
318	6879 р. Взимку князь Володимир Андрійович оженився з Оленою Ольгердівною	+	+	?	6880 р.
6880-й березневий рік (березень 1372 – лютий 1373 р.)					
319	6880 р. На Фомину неділю (4.04.1372 р.) великий князь Михайло Олександрович узяв Дмитров	+	+	?	+
320	6880 р. Кейстут і Андрій Полоцький з литовським військом приходили до Переяславля, попалили посад і села	+	–	?	+
321	6880 р. Потім, з'єднавшись з великим князем Михайлом, прийшли до Кашина й узяли з нього викуп, а	+	–	?	+

	князя Михайла Васильовича примусили до покори великому князю Михайлу, і потім повернулись до себе				
322	6880 р. Князь Олег Рязанський напав зненацька на Рязань і вигнав князя Володимира Пронського	+	+	?	+
323	6880 р. Князь Кейстут від Кашина йшов через Новоторзьку волость, а князь Андрій Полоцький з Друцьким – попри Твер, і багато зла накоїли	+	–	?	+
324	6880 р. У Нижньому Новгороді дзвін у св. Спаса тричі сам дзвонив	+	+	?	+
325	6880 р. Князь Борис Костянтинович збудував на ріці Сурі город Курмиш	+	–	?	Гурмиш
325-1	6880 р. Князь Дмитро Костянтинович заклав кам'яні укріплення в [Нижньому] Новгороді	–	+	+	+
326	6880 р. У Великому Новгороді збудували церкву св. Спаса на Ілліній вулиці	+	+	?	+
327	6880 р. 15.08 у Москві сталось чудо – над гробом св. митрополита Петра зцілено паралізованого хлопця	+	+	+?	+
327-1		–	Під 6881 роком [40] – скорочений і доповнений іншими деталями опис	Як у СимЛ	–

			війни Михайла і Кейстута (319 – 321)		
328	6880 р. На початку Петрівського поста (24.05.1372 р.) новгородці приїхали до Торжка і зайняли його, а намісника великого князя Михайла відіслали	+	Скоро-чено, під 6881 роком	?	+
329	6880 р. Великий князь Михайло Олександрович у понеділок 31.05 [41] приступив до Торжка і вимагав підкоритись	+	–	?	+
330	6880 р. Новгородці і новоторжці виїхали на битву і було вбито їх воєводу Олександра Аввакумовича	+	Додано інші імена вбитих	?	Як у СимЛ
331	6880 р. Тверичі запалили посад, і від того згорів і город (опис і повчання)	+	Опис інакший, нема повчання	?	Подібно до РогЛ
331-1	У Великому Новгороді злякались і почали копати рів	–	6881 р.	?	6881 р.
332	6880 р. 12.07 великий князь Михайло Олександрович з'єднався з військом великого князя Ольгерда під Любутськом	+	6881 р., немає Михайла, тільки Ольгерд	?	12.06
333	6880 р. З Москви проти них вийшов великий князь Дмитро Іванович	+	Додано, що москвичи відігнали сторожовий полк Ольгерда	?	Як у СимЛ
334	6880 р. Війська були розділені яром і так	+	+	?	+

	стояли кілька днів, уклали мир і розійшлися				
335	6880 р. Згорів Смоленськ	+	–	?	–
336	6880 р. Великий князь Дмитро послав до Орди багато срібла і купив князя Івашка [42]	+	–	?	6881 р.
337	6880 р. Івашка привезли до Москви на Пилипово заговіння (15.11.1372 р.) і тримали у в'язниці	+	–	?	–
338	6880 р. На Різдво [Христове] князь Михайло Васильович з Кашина розірвав клятву, дану великому князю Михайлу Олександровичу, і поїхав служити на Москву, а звідти в Орду	+	–	?	6881 р.
339	6880 р. Взимку помер князь Володимир Пронський	+	–	?	6881 р.
340	6880 р. 1.03 [43] помер князь Єремій	+	–	?	6881 р.
341	6880 р. 27.03 помер тверський єпископ Василь	+	–	?	6881 р.
6881-й березневий рік (березень 1373 – лютий 1374 р.)					
342	6881 р. 11.04, у понеділок на Страсному тижні [44], у Новгороді Волхов почав текти назад, і так 5 днів	+	–	?	–
343	6881 р. 20.04 новгородці підкопали погріб у Твері, де були ув'язнені, і втекли	+	–	?	+
344	6881 р. Князь Михайло Васильович прийшов до	+	–	?	+

	Кашина з Орди				
345	6881 р. Військо Мамаю напало на Рязанську землю, забрало полон	+	–	?	+
346	6881 р. Великий князь Дмитро Московський з військом в цей час стояв на березі Оки	+	–	?	Помил-кою додано, що князь Володимир Андрієвич приїхав до нього з Ниж-нього Нов-города
347	6881 р. Князь Володимир приїхав з Новгорода, де жив усю весну	+	Інакше: приїхав до Нов-города через тиждень після собору [15.11. 1373? 8.11 – собор архангела Михаїла] і був до Петрова дня [28.06. 1374]	?	Інакше: був у Нов-городі від Покрови до Петрова дня 6881 р.
348	6881 р. Восени великий князь Михайло Олександрович укріпив Твер – викопали рів і насипали вал від Волги до Тьмаки	+	–	?	+
349	6881 р. 20.12 у Кашині помер князь Михайло Васильович, а син його Василь приїхав до Твері і віддався на волю великого князя Михайла	+	–	?	Скоро-чено
350	6881 р. Невдовзі укладено мир між великими князями Михайлом і Дмитром, і Дмитро відпустив князя Івана [Михайловича] у Твер	+	–	?	+
351	6881 р. Великий князь Михайло	+	–	?	+

	Олександрович відкликав своїх намісників з великого княжіння, і так настав мир				
6882-й березневий рік (березень 1374 – лютий 1375 р.)					
352	6882 р. 9.03, у четвер на середохресному тижні [45], митрополит Олексій приїхав до Твері і призначив Єфимія тверським єпископом	+	–	?	+
353	6882 р. Перед тим митрополит Олексій призначив Діонісія суздальським єпископом (+ похвала Діонісію)	+	+	Фрагмент	Скоро-чено
354	6882 р. Літо було сухим, мор на худобу та людей	+	–	?	+
355	6882 р. Великий князь Дмитро Московський розсварився з татарами й Мамаєм	+	–	?	+
356	6882 р. Князь Василь Кашинський пішов з Твері до Москви до великого князя Дмитра	+	–	?	+
357	6882 р. Восени литва ходила на татар Темеря, і був між ними бій	+	–	?	Теми-реза
358	6882 р. Нижегородці побили послів Мамає, а головного – Сарайку – схопили і привели у Нижній Новгород	+	+	+	+
359	6882 р. Розбійники, зібравши 90 ушкуїв, пограбували Вятку і потім узяли викуп з Болгар	+	+	?	+

360	6882 р. Далі 50 ушкуїв пішли по Волзі вниз до Сарая, а 40 пішли вгору до Обухова, пограбували Засур'є і Маркваш, і пішли сухим шляхом на Вятку, по дорозі пограбували села на Ветлузі	+	+	?	+
361	6882 р. Князь Володимир Андрійович заснував город Серпухов і призначив намісником Юрія Яковича Новосильця	Новосильця	Носильця	+?	Якова Юрієвича Новосильця
362	6882 р. Князь Володимир Андрійович заснував Висоцький монастир біля Серпухова	[Тут заголовок:] О монас-тыри иже на Высоком	+	Фрагмент СимЛ	+
363	6882 р. 17.09 помер у Москві останній тисяцький – Василь Васильович Вельямінов	+	+	?	+
364	6882 р. 26.11 у Переяславлі великому князю Дмитру народився син Юрій	+	+	+?	+
365	6882 р. До Переяславля приїхав великий князь [46] Дмитро Костянтинович Суздальський з братами та інші князі	+	+	+?	+

1. [☛ Всеволод Олександрович](#) Холмський (1328 – 1364).
2. [☛ Василь Михайлович](#) Кашинський (1304 – 1368), на той час – князь тверський.
3. Іван Іванович Московський.
4. Персію.
5. Ургенча.
6. Рід [☛ цього князя](#) встановити з певністю неможливо.
7. Князь [☛ Семен Костянтинович](#) (+1365).

8. Прадід Дмитра – Данило Олександрович – великим князем не був, тут літописець перебільшив.

9. Цей [Михайло Давидович](#) (+1362?) дуже мало відомий.

10. Дмитра Борисовича, згаданого вище (6868 р.)

11. Думаю, це [Василь Дмитрович Кирдяпа](#), син суздальського князя Дмитра Костянтиновича.

12. Думаю, удова по князю Олександрі Михайловичу Тверському. Її дочка Ульяна була дружиною великого князя Ольгерда, може, Анастасія їздила до неї в гості.

13. [Михайла Олександровича](#).

14. [Василь Васильович](#) Кашинський.

15. Дата повністю відповідає 2 червня 1365 р. – це дійсно неділя і дійсно П'ятидесятниця. Тому можна вважати стиль літочислення РогЛ в цьому місці безневим.

16. Переяславль-Рязанський, тобто сучасну Рязань.

17. Оце вперше тверського князя названо **великим!** Але – заднім числом, бо в Твері тоді правив його дядя Василь Михайлович. Попри це, автор РогЛ і далі постійно зве Михайла великим князем.

18. У покажчику до Никонівського літопису зазначено, що це – Стариця [ПСРЛ, 1918 р., т. 14, ч. 2, с. 190]; В. А. Кучкин, детально розглянувши це питання [Кучкин В. А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X – XIV вв. – М.: Наука, 1984, с. 178 – 183], так і не зміг прийти до певного висновку – де він знаходився.

На мій хлопський розсуд, це таки Стариця: 1, на Волзі; 2, недалеко від Микулина, який незаперечно належав Михайлу; 3, Стариця під своїм власним іменем ніяк не фігурує у численних записках про події в Тверському князівстві 14 ст., мабуть, ховається під іншим іменем; 4, слово *заснував* може означати і *відновив*; так, в епізоді 253-1 стоїть власне *заснував Переяславль*, що я перекладаю як *відновив укріплення*, бо заснований він був на 200 років давніше.

19. Василь Михайлович, молодший брат кн. Костянтина Михайловича, і його небіж Єремій Костянтинович, брат кн. Семена Костянтиновича.

20. [День св. Фотіни](#) – 20 березня, як у СимЛ; мабуть, в РогЛ описка.

21. «бышетъ истома и протор велик».

22. «сотвориша досаду бесчестием и мукою и разграблением имения и продажею без помилования».

23. Саме так! Ченці і черниці – в одному монастирі. Така собі висока духовність.

24. Мабуть, з [Фелліна](#) (Вільянді). Так розумів це слово укладач покажчика до СимЛ [ПСРЛ, т. 18, с. 303]

25. 6876 р.: 11.04 – вівторок, Великий четвер – 6.04; Великий четвер припадав на 11 квітня у 6878 березневому році.

26. Хорвач – у 16 ст. центр волості, яка знаходилась біля сучасного Микулина; на думку М. Д. Квашніна-Самаріна та В. А. Кучкіна – це сучасне [Погоріле Городище](#), біля якого є струмок Хорвач [Кучкин В. А. Формирование

государственной территории Северо-Восточной Руси в X – XIV вв. – М.: Наука, 1984, с. 148]; [Родня](#) – село на Волзі, вище Стариці

[27.](#) «на стрече».

[28.](#) В. А. Кучкін припускав, що це – Холохольня [*Кучкин В. А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X – XIV вв. – М.: Наука, 1984, с. 47*]. Ну, а Холохольня що?

Відомі дві річки з [такою назвою](#) – одна у Старицькому районі Тверської обл. (мабуть сюди не йде), друга – в Одоївському районі Тульської обл. Але за логікою літописного оповідання, область Хвольхле мала б бути в межах Московського князівства того часу, а ця друга річка явно до нього не належала. Питання залишається не з'ясованим.

[29.](#) 21.11.1368 р. – дійсно вівторок.

[30.](#) Федорчукова рать зруйнувала Твер у 1327 р., дійсно за 41 рік.

[31.](#) [Син](#) кн. Василя Михайловича

[32.](#) В РогЛ город не названий, в СимЛ та ТЛ бачимо назву *Орешек*, але це якесь непорозуміння. Шведи були захопили Орешек в 1348 році, але уже наступного року новгородці його відбили, і далі він все належав новгородцям. Цю неясність зазначив ще М. Карамзін. Можливо, був якийсь інший Орешек (десь в Естонії?), окрім загальновідомого на початку Неві.

[33.](#) Замок [Neuhausen](#) (*Нейгаузен*), нині руїни в Естонії, за 20 км від Псковського Печерського монастиря.

[34.](#) Мабуть, константинопольського [патріарха Калініка](#) – його пам'ять 23, 28, 30 серпня. Нам, здається, підходить день 23 серпня.

[35.](#) Пилипів піст починався 15 листопада 6878 (1370) року, за два тижні – 1 листопада.

[36.](#) Тут послідовність подій переплутана. Виїхавши 1 листопада, Михайло ніяк не міг устигнути доскочити до Орди і назад, щоби 26 листопада бути при Ольгерді. До Орди він поїхав уже після походу Ольгерда, отже, не раніше середини грудня 1370 р., і тоді була вирішена справа ярлика – як нижче, під 10.04.1371 р.

[37.](#) Відповідь, достойна самого Льва Давидовича Троцького: «Ані миру, ні війни, а військо розпустити».

[38.](#) 15.06.6879-го березневого року – дійсно неділя (15.06.1371 р.).

[39.](#) Здається, два попередніх епізоди розривають оповідання про поїздку Дмитра до Орди.

[40.](#) Тут хронологія СимЛ розходиться із РогЛ, і синхронізація відновлюється тільки в епізоді 347. Думаю, приявльні дати – в РогЛ.

[41.](#) 31 травня 6880 березневого (1372 січневого) року – справді понеділок.

[42.](#) Сина Михайла Олександровича, як вище (епізод).

[43.](#) Мається на увазі 1 березня наступного, 1373 року.

[44.](#) Понеділок Страсного тижня справді припадав на 11 квітня 6881 березневого (1373 січневого) року.

[45.](#) Четвер середохресного тижня дійсно припадав на 9 березня 6882 березневого (1374 січневого) року.

[46.](#) Оце вперше Дмитра Костянтиновича титуловано великим князем!

Співвідношення текстів

Яку ж користь ми можемо мати від порівняльної таблиці?

РогЛ за ці 20 років подає нам 365 епізодів; тільки 13 епізодів СимЛ не знаходять відповідності у РогЛ, і то з них деякі можуть вважатись перифразами епізодів РогЛ (наприклад, епізод 79-1 – пограбування ростовських князів в Орді – виглядає як генералізація епізоду 86 – пограбування Костянтина Ростовського; епізод 257-1 може бути скороченням епізоду 266; епізод 327-1 є скороченою переробкою епізодів 319 – 321). Також епізоди 143-1 – 143-5 є результатом якоїсь невдалої перекомпоновки записів РогЛ, внаслідок чого у СимЛ наявні два заголовки «В літо 6872-е».

Виключивши ці 8 епізодів, ми бачимо, що тільки 5 епізодів СимЛ справді подають нові відомості, відсутні в РогЛ. Це становить тільки 1.4 % загального обсягу повідомлень РогЛ.

Зовсім інакша картина із СимЛ: тільки 174 епізоди (47 %) мають відповідності в РогЛ, 191 епізод (52 %) РогЛ опущено в СимЛ, і 5 епізодів (1.3 %) доповнюють РогЛ.

Ще гірше з ТЛ: 308 епізодів (83 %) не відбито у збережених фрагментах, ще 25 епізодів (7 %) тільки здогадно були в ТЛ (вони в таблиці позначені «+?»), і лише 10 % напевно були представлені в ТЛ.

Ці збережені фрагменти справді (як зауважив М. Приселков) досить подібні до СимЛ, і ми не маємо жодного епізоду РогЛ, який напевно був би в ТЛ, але якого нема в СимЛ. Зв'язки ТЛ з РогЛ зводяться до співпадіння окремих слів (епізоди 147, 176), які можуть вважатись індивідуальними описками СимЛ.

Отже, можемо вважати, що СимЛ + ТЛ утворюють тісну пару. Чи слід її розглядати як скорочення РогЛ, чи навпаки, РогЛ є доповненням протографа цієї пари?

В епізодах 79 (внутрішня війна в Орді), 190 (смерть єпископа Федора), 195 – 196 (внутрішня боротьба в Твері), 201 (замирення Михайла з Дмитром), 208 (смерть новгородських посадників), 216 (здобуття Ржеви), 217 (арешт Михайла в Москві), 221 (смерть Василя Кашинського), 241 (захоплення Ковно), 245 (укріплення Твері), 255 (повінь), 259 (оголошення війни Твері), 264 – 265 (війна з Твер'ю), 267 – 268 (дії Михайла), 271 (литва під Волоком), 285 (прибуття Михайла до Твері), 328 (новгородці у Торжку), 332 (похід Ольгерда) ми маємо в СимЛ скорочення більш докладної оповіді РогЛ.

Епізод 310 у СимЛ подано в іншій редакції – це зведене оповідання про події, що розгортались упродовж 3 років і описані в РогЛ окремо в епізодах 310, 336, 337, 350. Так сам епізод 327-1 в СимЛ є скороченим і дещо доповненим викладом епізодів 319 – 321 із РогЛ.

Як уже відзначено, епізод 79-1 в СимЛ виглядає, генералізацією епізоду 86 РогЛ (пограбування Костянтина Ростовського), а епізод 257-1 – скороченням епізоду 266. В СимЛ докладніше виглядають епізоди 170 (похід на Тагая), 330 (битва під Торжком). Інакше описана в СимЛ пожежа Торжка (епізод 331), тут немає повчання, поданого в РогЛ. Повніше в СимЛ подано епізод 333 (війна з Ольгердом). Інакше в СимЛ подано епізод 347 (приїзд Володимира Андрійовича).

Отже, в цілому в 28 епізодах в СимЛ маємо скорочення тексту РогЛ, і тільки в 5 епізодах СимЛ подає докладніший опис, ніж РогЛ. Тому можна вважати, що СимЛ **в цій частині** (всі наші висновки стосуються тільки частини літопису за 1355 – 1374 роки!) подає у скороченому і злегка переробленому вигляді текст РогЛ.

РогЛ в частині, яка є предметом нашого розгляду, виглядає зводом двох гіпотетичних літописів, які ми будемо називати прото-Тверським і прото-Московським літописами (ПТЛ та ПМЛ відповідно).

При об'єднанні цих джерел укладачу РогЛ не скрізь пощастило уникнути подвоєнь. Так, маємо два подібних, але не тотожних оповідання про царів Бердібека, Кульпу і Навруса (епізоди 57 та 59); двічі записано, що князь Андрій Костянтинович зрікся великого княжіння на користь свого брата Дмитра (61 та 69); двічі майже однаково написано про поїздку князя Дмитра Івановича до царя Хідиря (78, 80); двічі, з різними подробицями описано війну в Орді (79, 81); двічі по-різному по-різному описано вокняжіння Дмитра Івановича у Володимирі (99, 108); двічі згадано про ярлик царя Абдула для Дмитра Івановича (113, 115); двічі згадано про смерть Івана – брата Дмитра Івановича (141, 150) та суздальського єпископа Олексія (148, 166).

Можливо, як подвоєння слід розглядати епізоди 249 та 252 (боротьба новгородців з німцями). Але і без цієї сумнівної пари ми маємо 8 безспірних випадків подвоєння записів про ті самі події, котрі я вважаю слідами двох джерел РогЛ.

Епізоди 296 та 297 розривають суцільне оповідання (295, 298 – 300) про поїздку Дмитра Івановича до Мамає, – в них розповідається, що діялось в інших місцях під час цієї поїздки. Це оповідання, можна припускати, походило з ПМЛ, а вставні епізоди присвячені подіям у Москві (296, мабуть з ПМЛ) та вчинкам Михайла Тверського (297, мабуть ПТЛ). Така компоновка, мабуть, виникла уже при укладанні РогЛ.

Досить виразні сліди двох різних оповідань про поїздку Михайла Тверського до Мамає маємо в епізодах 267 – 268 та 281 + 285. у першому оповіданні міститься якась хронологічна хиба – 1.11.1370 р. Михайло від'їхав з Литви до Орди, а 26.11 того ж року він уже разом з Ольгердом приступив під Волок. Думаю, що за такий короткий час доїхати до Орди, полагодити там свої (непрості!) справи і повернутись назад Михайло не міг, і більше довіряю другому оповіданню, згідно якого Михайло поїхав до Орди тільки після того, як Ольгерд помирився з Дмитром і відступив від Москви (281 – взимку, мабуть у 2-й половині грудня 1370 р.).

Це перемир'я змусило Михайла шукати нового союзника в Мамаєвій Орді, з якої він повернувся (з ярликом і ординським послом) 10.04.1371 р. Я думаю, що дата 1.11.1370 р. первісно позначала якусь іншу подію (можливо, виступ антимосковської коаліції в похід), а в процесі редакційної переробки була помилково прив'язана до від'їзду Михайла.

А що ж нам скаже Никонівський літопис? Він в цій частині значно докладніший за СимЛ і має тільки 76 пропущених епізодів (20 %). (Тут слід зауважити – в НикЛ є ще інші епізоди, окрім запозичень із СимЛ та РогЛ; ми їх тут не розглядаємо.)

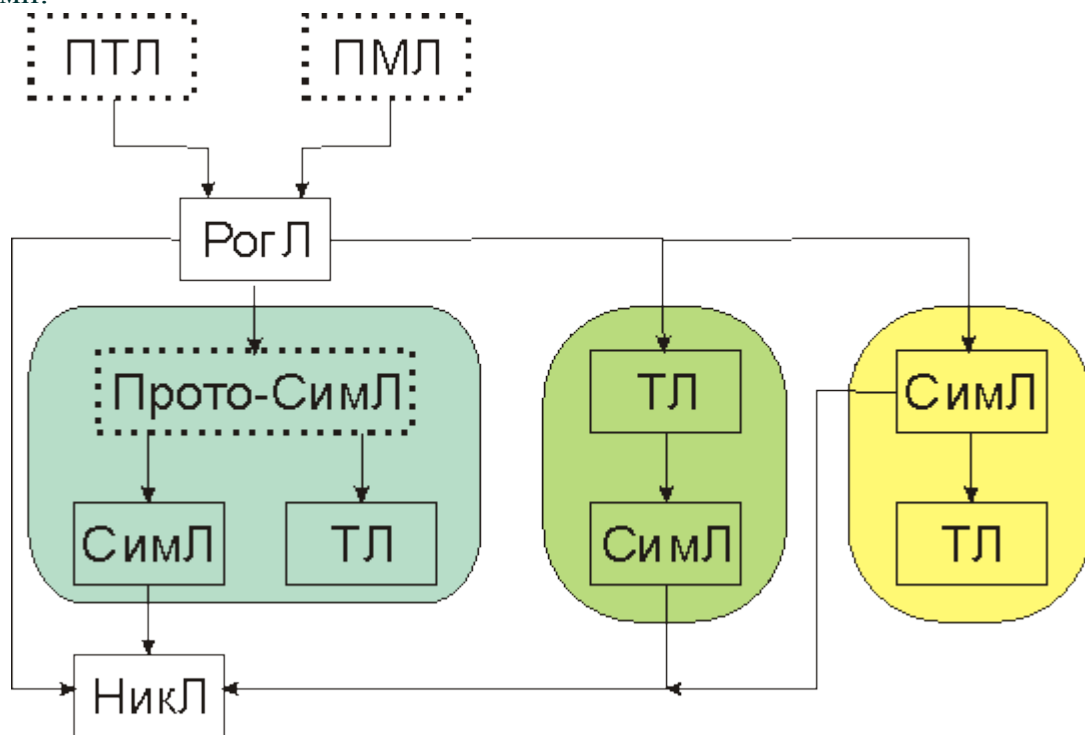
При цьому ми маємо незаперечні сліди використання РогЛ. Так, блок записів 18 – 28, який повністю відсутній в СимЛ – повністю наявний в НикЛ; те саме стосується блоків епізодів 33 – 44, 48 – 54, 67 – 68, 70 – 77, 133 – 139, 159 – 165, 179 – 181, 192 – 194, 237 – 240, 246 – 248, 286 – 294, 298 – 300, 312 – 314, 338 – 346, 348 – 352, 354 – 357 – не рахуючи окремих епізодів, запозичених із РогЛ.

Таким чином, в Никонівському літописі системно використано Рогозький літописець; РогЛ для нас є першоджерелом, а НикЛ – вторинним джерелом, яке не знає про ці події нічого такого, чого б не було в РогЛ.

Серед запозичень із РогЛ ми маємо і «наш» епізод 135 зі згадкою про Синю Воду. Різниця між текстом РогЛ та НикЛ полягає в тому, що НикЛ називає Ольгерда «великим князем литовським» та «Гедиміновичем» – цих «паспортних даних» немає у РогЛ. Доповнення слушні і показують ерудицію автора НикЛ, але ні містять жодного біта додаткової інформації – і про рід, і про титул Ольгерда ми маємо відомості з раніших, більш авторитетних джерел.

НикЛ був уперше надрукований ще у 18 ст., а РогЛ – тільки у 1922 році, тому відомості НикЛ значно ширше представлені в історіографії, ніж відомості РогЛ. Але тепер цей зигзаг в ході історичних досліджень ми можемо повністю виправити і відхилити Никонівський літопис як джерело до «битви на Синіх Водах».

Співвідношення розглянутих нами текстів можна представити у вигляді такої стемми:

Стемма літописних текстів 1355 – 1374 років

На стеммі представлено три варіанти співвідношення ТЛ та СимЛ, зробити мотивований вибір між якими неможливо. Традиційно вважається, що СимЛ походить від ТЛ, але такий погляд оснований на співвідношення списків, а не текстів:

1. Список ТЛ був пергаментним, отже, дуже раннім (можливо, навіть автографом), а список СимЛ – паперовий і відносно пізній (1540-х років).

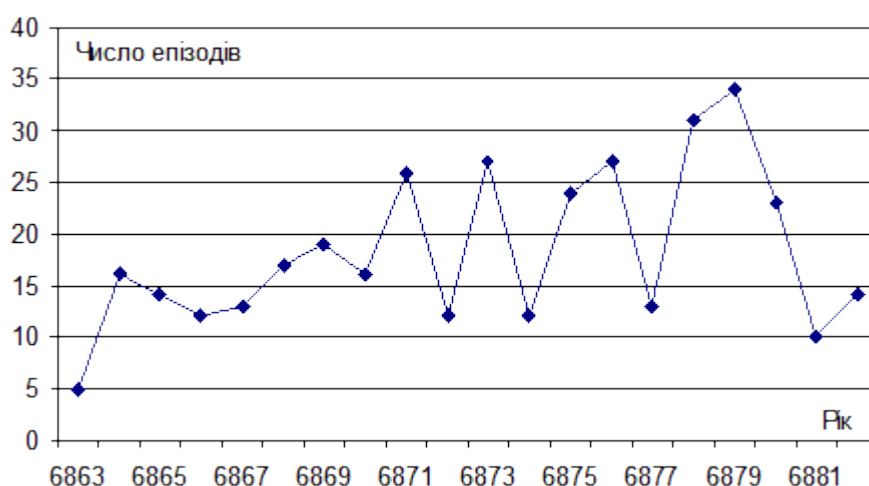
2. Список ТЛ був повним (від найдавнішого часу до 1408 р.), а список СимЛ має дефекти (втрачено початок до 1177 року та інші).

3. Список ТЛ було введено в науковий обіг на 100 років раніше, ніж СимЛ.

Всі ці три фактори привчили дослідників «на автопілоті» приймати думку про первинність ТЛ і залежність інших літописів 14 ст. від ТЛ [наприклад: [Лурье Я. С. Летописец Рогожский](#). – Словарь книжников и книжности Древней Руси, М., 1989 г., вып. 2, ч. 1, с. 22 – 23; погоджується з ним і [Гришина Н.Г. Хронология Рогожского летописца](#) за IX – начало XIV вв. – Мир истории, 2002 г., №№ 8, 9; 2003 г., 2, 3]. Але на матеріалі нашої вибірки зробити мотивований вибір між трьома варіантами неможливо.

Так само, як і для літописів Великого князівства Литовського, не можна накреслити загальну стемму співвідношення розглядуваних списків в цілому, а тільки для окремих частин. Зокрема, як би не вирішувати питання їх співвідношення в частині 1355 – 1374 рр., воно не має нічого спільного зі співвідношенням їх частини за 1375 – 1411 роки, де СимЛ і РогЛ містять копії одного (дефектного!) протографа, який я назвав був [Московсько-тверським літописом](#).

Коли були написані розглядувані літописні пам'ятки, або, точніше, коли склалися ті тексти, що дійшли до нас? (Самі поточні літописні записи, може бути, велись безперервно.) Рамкова дата для них, на мою думку, від 1375 до 1408 року, тобто від останньої події до виникнення першого списку (ТЛ). Покладаючи на кожен крок стемми по 10 років, можна припустити такі орієнтовні дати: Прото-СимЛ – 1398 р., РогЛ – 1388 р., ПТЛ, ПМЛ – 1378 р. Звичайно, наполягати на повній докладності цих дат не випадає, але прийняти 1375 – 1380 роки як час формування ПТЛ та ПМЛ, думаю, можна.

Розподіл епізодів Рогозького літописця за роками

Певним аргументом на користь раннього написання розглядуваного тексту виступає розподіл числа епізодів по роках: літопис стає все більш докладним по мірі наближення до кінця. Такої підвищеної уваги до останніх років, думаю, не

могли би бути при формуванні тексту через 80 чи там 100 років після останньої події.

Висновок можемо зробити такий: першоджерельне значення для повідомлення про Синю Воду має тільки Rogozький літописець, до якого це повідомлення потрапило, згодом, із прото-Тверського літопису, орієнтовно, 1375 – 1380 років.

Чому саме з ПТЛ – подивимось у наступному розділі.

Географічні назви

Розглянемо географічні назви, представлені у Rogozькому літописці (повторяю – тільки в частині за 1355 – 1374 роки), і подивимось, про що вони говорять. Для менше відомих назв у таблиці подано посилання на Вікіпедію, невідомі назви відзначено знаком (?).

№	Назва	Епізоди	Число епізодів	%
1	Александрія (Єгипет)	183	1	
2	Андріївське [1]	198	1	
3	Антіохія (Сирія)	183	1	
4	Бежецький Верх	292 297 312	3	
5	Бережець	147	1	
6	Біла	51	1	
7	Білобережжя	135	1	
8	Бездеж	79 82 144	3	
9	Болгари	79 182 257 359	4	
10	Брянськ	20 24 25 106 132 256	6	
11	Великий Новгород	52 65 70 89 95 110 125 126 127 128 171 172 173 174 175 182 184 185 186 207 208 209 210 211 212 234 235 249 250 251 252 253 302 306 307 326 328 330 342 343 347	41	6.9
12	Вельнев (Феллін , Естонія)	210	1	
13	Ветлуга ріка	360	1	
14	Владимир	26 62 99 100 101 113 114 289	8	
15	Волинь	22	1	
16	Вологда	187	1	
17	Волок	41 248 262 271 273 282	6	
18	Волхов ріка	342	1	
19	Вятка (Кіров)	359 360	2	
20	Галич	72 118	2	

21	Городець	147 206 214 244	4	
22	Двина (Північна)	176 187	2	
23	Дмитров	227 319	2	
24	Друцьк	323	1	
25	Єрусалим	183 301	2	
26	Жукотин	65	1	
27	Зубцов	264 265	2	
28	Ізборськ	210 236	2	
29	Кашин	136 151 198 221 238 239 240 246 286 314 321 323 338 344 349 356	16	
30	Кистьма	313	1	
31	Киш (Киша ріка)	141	1	
32	Кіпр острів	183	1	
33	Ковно (Каунас)	240 241	2	
34	Коломна	106 112 144 188 227	5	
35	Коршева (Корчева)	106 134	2	
36	Кострома	66 297 302	3	
37	Курмиш	325	2	
38	Литва	20 21 22 25 35 40 41 50 53 68 88 96 103 104 130 131 132 134 139 152 156 167 193 198 216 223 224 225 228 229 231 232 247 261 267 268 270 279 280 296 318 320 322 334 357	45	7.5
39	Любутськ	332	1	
40	Маркваш (? десь біля р. Сура)	360	1	
41	Микулин	133	1	
42	Мисюрь (Азербайджан та / або північний Іран)	31	1	
43	Можайськ	41	1	
44	Молога	107 297	2	
45	Москва	1 17 18 23 27 34 36 37 46 56 78 80 97 98 99 108 113 115 116 123 124 142 144 146 147 149 150 154 165 168 178 186 187 188 189 191 194 196 201 202 207 217 218 220 223 224 226 227 231 232 234 237 246 248 256 258 259 262 264 272 273 274 279 287 290 291 294 295 295 298 299 310 312 314 315 317 318 327 333 334 336 337	89	14.9

		338 346 347 350 354 356 363		
46	Мстиславль	53	1	
47	Муром	4	1	
48	Наручадь	79 169	1	
49	Нижній Новгород	12 84 120 121 122 123 137 140 144 147 153 182 203 204 205 257 275 284 305 324 325 358 365	23	3.9
50	Новий Городок на Волзі (? Стариця?)	179 196 217 219 237	5	
51	Новий Городок Німецький (Нейгаузен)	252 307	2	
52	Новосиль	106	1	
53	Нукурія (? Північний Урал?)	175	1	
54	Оболенськ	229	1	
55	Орда	12 23 24 29 30 31 32 33 34 35 36 40 43 45 46 47 55 57 58 59 60 61 63 69 72 78 79 80 81 84 87 90 91 97 105 106 108 113 114 115 145 204 254 263 267 281 285 293 264 295 298 299 300 310 336 338 344 345 354 358	60	10
56	Ока ріка	346	1	
57	Орнач (Ургенч , можливо, область, а не місто)	47	1	
58	Перемишль (Московський)	277	1	
59	Переяславль	35 98 142 144 288 320 364 365	8	
60	Полоцьк	215 320 323	3	
61	Пронськ	170 278 316 322 340	5	
62	Псков	74 102 125 128 177 210 211 212 234 252	10	
63	П'яна ріка	205	1	
64	Ржева	19 41 54 68 216	5	
65	Родня	215 264	2	
66	Ростов	6 7 72 86 117 155	6	
67	Руса	308	1	
68	Рязань	8 18 37 45 46 168 170 278 315 316 322 345	12	
69	Сар [2]	141	1	
70	Сарай	10 79 85 360	4	

71	Серпухов	361 362	2	
72	Синя Вода	135	1	
73	Скорнищево	315	1	
74	Смоленськ	9 20 21 24 49 51 53 152 156 224 243 248 270 334	14	
75	Стародуб	3 11	2	
76	Суздаль	5 60 61 62 69 85 97 98 108 111 114 116 121 129 145 146 147 148 165 166 188 353	22	3.8
77	Сундовіть ріка	204	1	
78	Сура ріка	325 360	2	
79	Твер	26 27 28 34 35 38 39 40 42 43 44 48 50 67 71 75 76 82 90 91 92 94 96 103 107 131 133 138 139 157 158 159 160 161 162 163 164 167 179 180 181 190 193 194 195 196 197 198 199 200 201 217 218 220 222 223 237 245 246 258 259 260 261 262 263 267 268 270 281 282 285 291 292 293 297 300 313 314 319 321 323 328 329 331 332 334 336 337 339 341 343 348 349 350 351 352	96	16.1
80	Торжок	165 171 172 309 323 328 329 330 331	9	
81	Тростна ріка	230	1	
82	ТЬмака ріка	348	1	
83	Угличе Поле	297	1	
84	Хвольхле (?)	228	1	
85	Хорвач (Погоріле Городище)	215	1	
86	Царгород (Стамбул, Турчеччина)	13 15 22 183	4	
87	Югра область	175	1	
88	Юр'їв (Тарту , Естонія)	102 125 128 211	4	
	Разом		597	

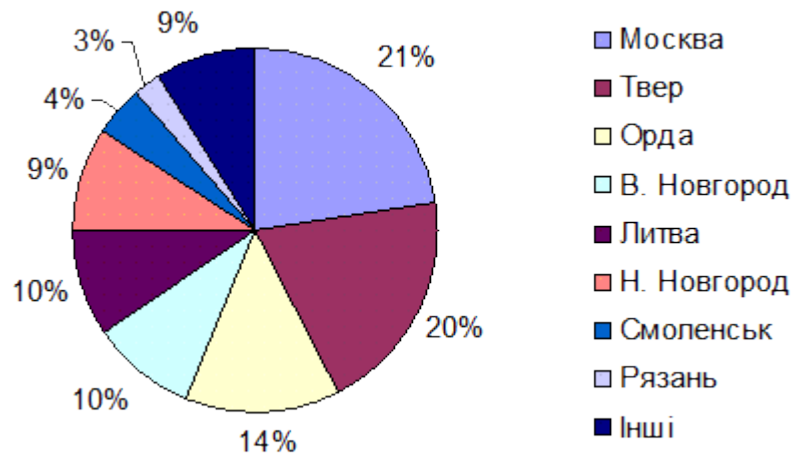
1. Найкраще, на мою думку, підходить [деревня Андріївське](#) у Рамешківському районі Тверської області, яка лежить якраз на півдорозі від Твері (70 км) до Кашина (50 км).

2. Згідно В. А. Кучкіна, ця назва могла стосуватись пізнішого села Сари, яке знаходилося на лівому березі р. Сура вище [гирла р. Киша](#) [Кучкин В. А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X – XIV вв. – М.: Наука, 1984, с. 228].

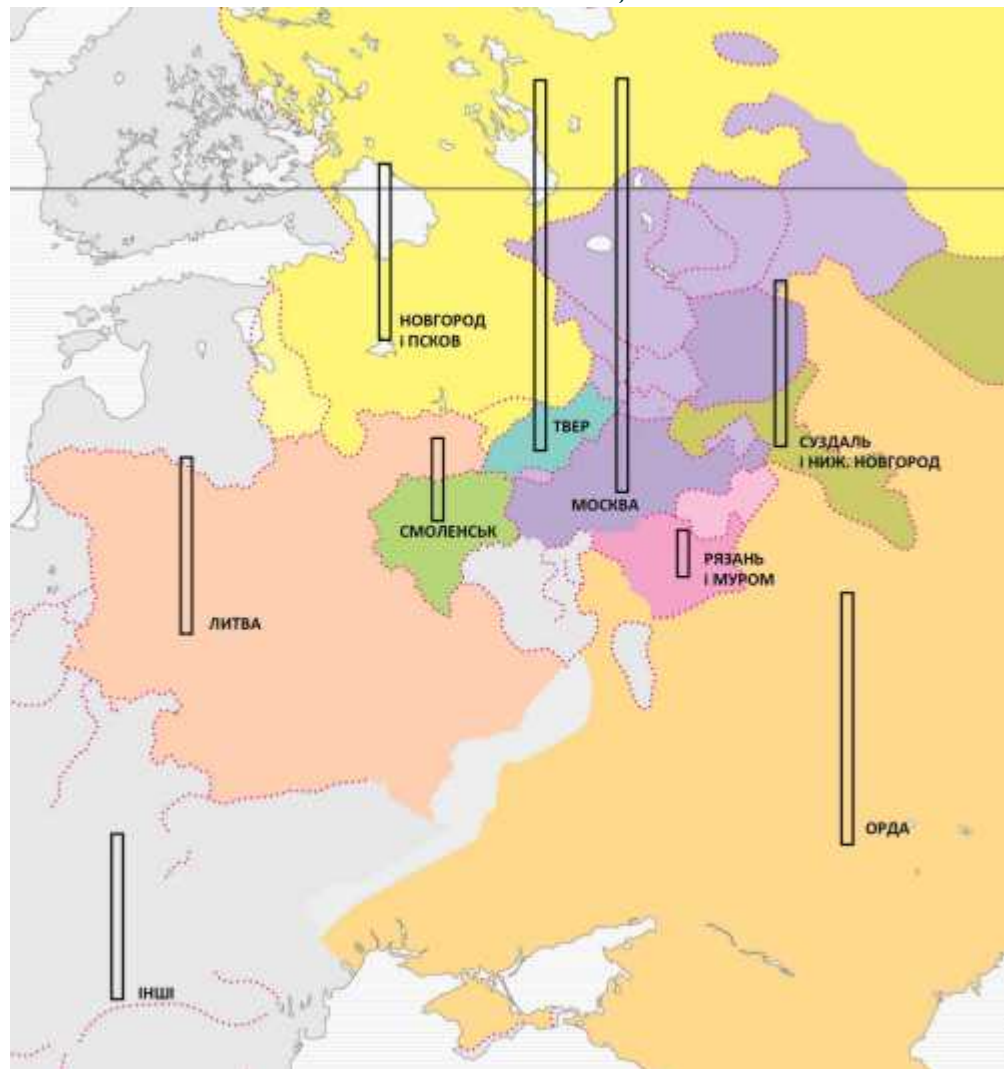
Якщо згрупувати назви за належністю до земля / князівства, нерівномірність розподілу уваги стане ще очевиднішою:

Назва землі / князівства	Епізоди	Число епізодів	%
Москва	1 17 18 23 27 34 35 36 37 41 46 56 78 80 97 98 99 106 108 112 113 115 116 123 124 136 142 144 146 147 149 150 151 154 165 168 178 186 187 188 189 191 194 196 198 201 202 207 217 218 220 221 223 224 226 227 230 231 232 234 237 238 239 240 246 248 256 258 259 262 264 272 273 274 277 279 286 287 288 290 291 294 295 295 298 299 310 312 314 315 317 318 319 320 321 323 327 332 333 334 336 337 338 344 346 347 349 350 354 356 361 362 363 364 365	115	21
Твер	26 27 28 34 35 38 39 40 42 43 44 48 50 67 71 75 76 82 90 91 92 94 96 103 106 107 131 133 134 138 139 157 158 159 160 161 162 163 164 167 179 180 181 190 193 194 195 196 197 198 199 200 201 215 217 218 219 220 222 223 237 245 246 258 259 260 261 262 263 264 265 267 268 270 281 282 285 291 292 293 297 300 313 314 319 321 323 328 329 331 332 334 336 337 339 341 343 348 349 350 351 352 135	103	20
Орда	10 12 23 24 29 30 31 32 33 34 35 36 40 43 45 46 47 55 57 58 59 60 61 63 65 69 72 78 79 80 81 82 84 85 87 90 91 97 105 106 108 113 114 115 144 145 169 185 204 254 257 263 267 281 285 293 264 295 298 299 300 310 336 338 344 345 354 358 359 360	70	14
Великий Новгород + Псков	52 65 70 74 89 95 102 110 125 126 127 128 165 171 172 173 174 175 177 182 184 185 186 207 208 209 210 211 212 234 235 236 249 250 251 252 253 302 306 307 308 309 326 328 330 331 342 343 347	49	10
Литва	20 21 22 25 35 40 41 50 53 68 88 96 103 104 130 131 132 134 139 152 156 167 193 198 215 216 223 224 225 228 229 231 232 240 241 247 261 267 268 270 279 280 296 318 320 322 323 334 357	49	10
Суздаль + Нижній Новгород	5 12 60 61 69 84 85 97 108 111 114 116 120 121 122 123 129 137 140 141 144 145 146 147 148 153 165 166 182 188 203 204 205 206 214 244 257 275 284 305 324 325 353 358 360 365	46	9
Смоленськ	9 19 20 21 24 25 41 49 51 53 54 68 106 132 152 156 216 224 243 248 256 270 334	23	4
Рязань	8 18 37 45 46 168 170 278 315 316 322 340 345	13	3
Інші	3 4 6 7 11 13 15 22 26 31 62 66 72 86 99 100 101 102 106 107 113 114 117 118 125 128 155 175 176 183 187 211 228 229 252 289 292 297 302 307 312 210 301 313 359 360	46	9

Разом	514
-------	-----

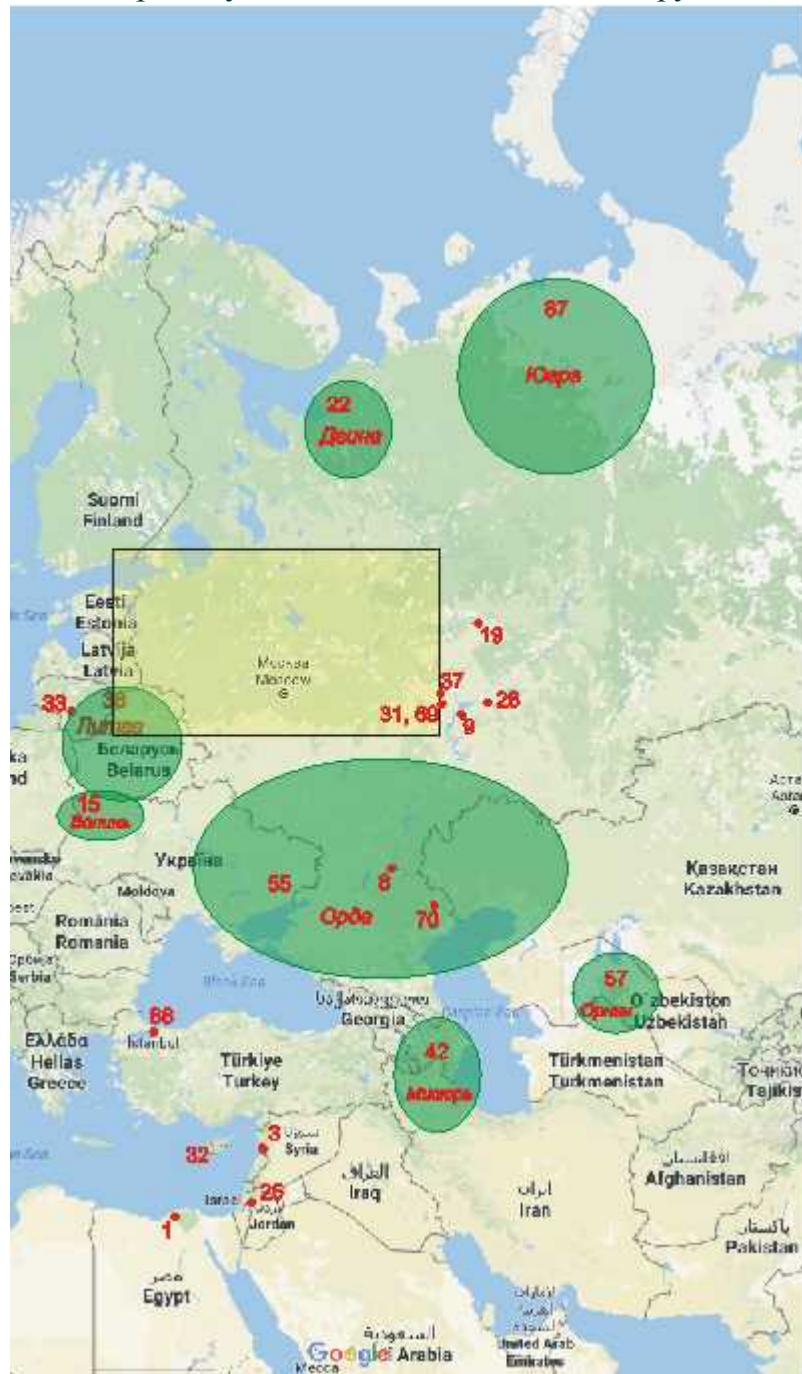

Розподіл назв Рогозького літописця за князівствами

Картохема розподілу назв Рогозького літописця за князівствами (креслення Дмитра Вормана)

Всі назви, згадані в цій частині РогЛ, можна поділити на дві групи. До першої належать «зовнішні» назви – 19 об'єктів (22 %), 136 згадок (23 %). 78 % об'єктів та їх згадок належать до прямокутника, який охоплює великоруські землі.

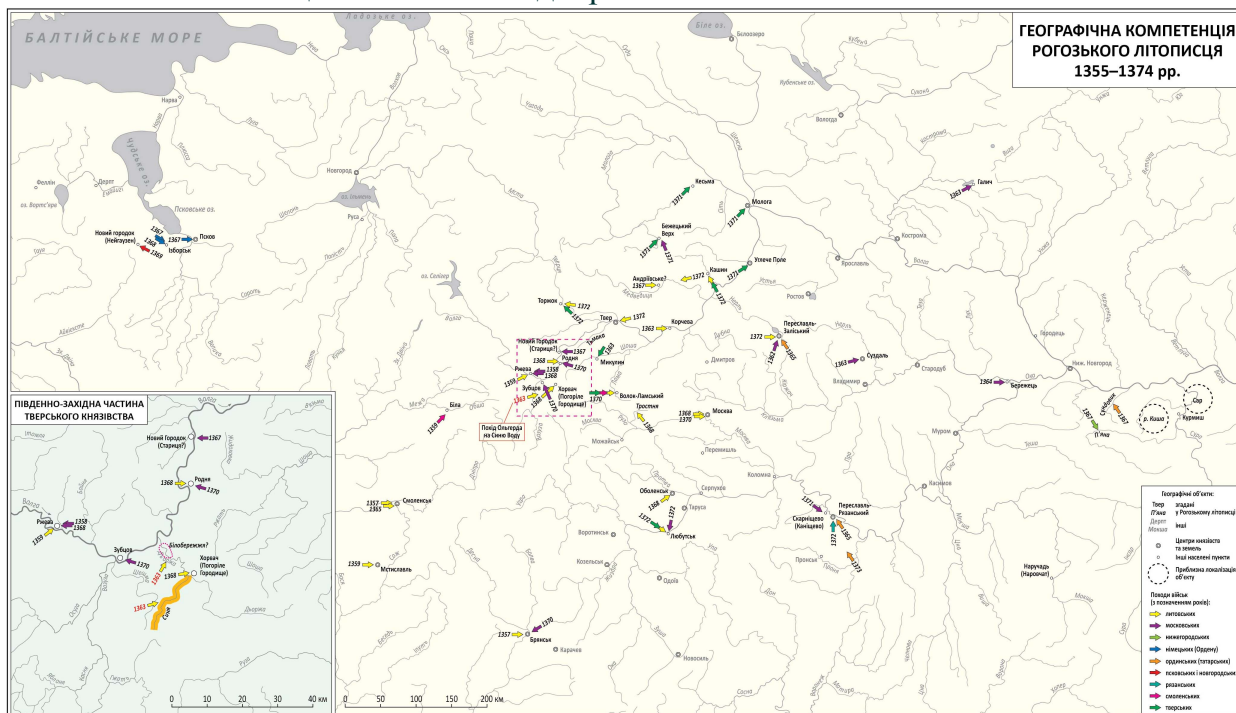

Загальна картосхема географічних назв Рогозького літописця
Числа відповідають номерам об'єктів у таблиці

Із цих зовнішніх назв дві стосуються сусідів Великорусії – це Литва та Орда (разом 105 згадок, 18 %), причому назва «Орда» має не так географічне, як політичне значення. Коли літописець писав «князь поїхав до Орди», він мав на увазі не прогулянку степами, а зустріч з царем; тобто Орда – це царська ставка, центр політичної влади. В Орді РогЛ знає тільки 4 міста (Сарай – Бездеж – Болгар – Жукотин). Чи назва *Орнач* стосується міста, чи області – не ясно.

Так само в Литві РогЛ знає тільки місто Ковно (але не згадує про Вільню); у непрямий спосіб, через титули князів, згадані Полоцьк та Друцьк.

Решта «зовнішніх» назв – це області або столиці патріархатів (Александрія – Єрусалим – Царгород). Тобто ніякої детальної топографії цих земель Рогозький літописець не знав і не відобразив.

Картосхема географічних назв Великої Росії у Рогозькому літописці (креслення Дмитра Вормана)

Стрілки – воєнні дії (з позначенням років)

Зовсім інша ситуація із назвами Великої Росії. Назв областей тут немає зовсім, натомість представлені назви міст, сіл і річок (часом досить малих). Крайніми пунктами на південному заході виступають Смоленськ, Мстиславль і Брянськ. Далі на захід і на південь, на землях сучасних Білорусії та України, РогЛ **не знає ніяких об'єктів**. Це нам треба запам'ятати на майбутнє.

Із загального прямокутника, який має на півночі Вологду, на сході – Курмиш на ріці Сури, на півдні – Новосиль і на заході – Изборськ, можна виділити центральну частину площею приблизно в $\frac{1}{4}$ цього прямокутника. Ця частина обмежена Весьегонськом на півночі, Переславлем-Залеським на сході, Любутськом (Калугою) на півдні і Ржевом на заході. Центр такого меншого прямокутника лежить біля Конаково на Волзі – якраз на півдорозі від Твері до Москви. Оце і є область географічної компетентності РогЛ, і ми бачимо, що саме тут зосереджена переважна кількість воєнних походів, згаданих в РогЛ.

Висновок з цього аналізу простий – всі маловідомі або мало зрозумілі назви в РогЛ відносяться до дрібних об'єктів із окресленої нами найвужчої області.

До таких назв відноситься *Хорвач* (згідно В. А. Кучкіна, в 16 ст. так звалась волость між Микулином і Погорілим Городищем [Кучкин В. А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X – XIV вв. – М.: Наука,

1984, с. 148]), *Родня* (це не «наша» Родня при впадінні Росі до Дніпра, а містечко такої ж назви на Волзі, вище Стариці).

Відноситься до цих назв і потрібна нам *Синя Вода*, яку треба шукати на території Тверського князівства.

Волость Синя

Для того щоб знайти Синю Воду у Тверському князівстві, мені знадобилось кілька раз клацнути мишкою. Але все по порядку...

Дослідники часто звертають увагу на два епізоди 1363 року в РогЛ (у нас – 134 та 135) і замислюються – що то була за Коршев, на який напала литва. Найсміливіші говорили прямо, що це Керч у Криму, і виводили звідти походи Ольгерда у Крим, зруйнування ним Херсонеса та інші грандіозні фантазії.

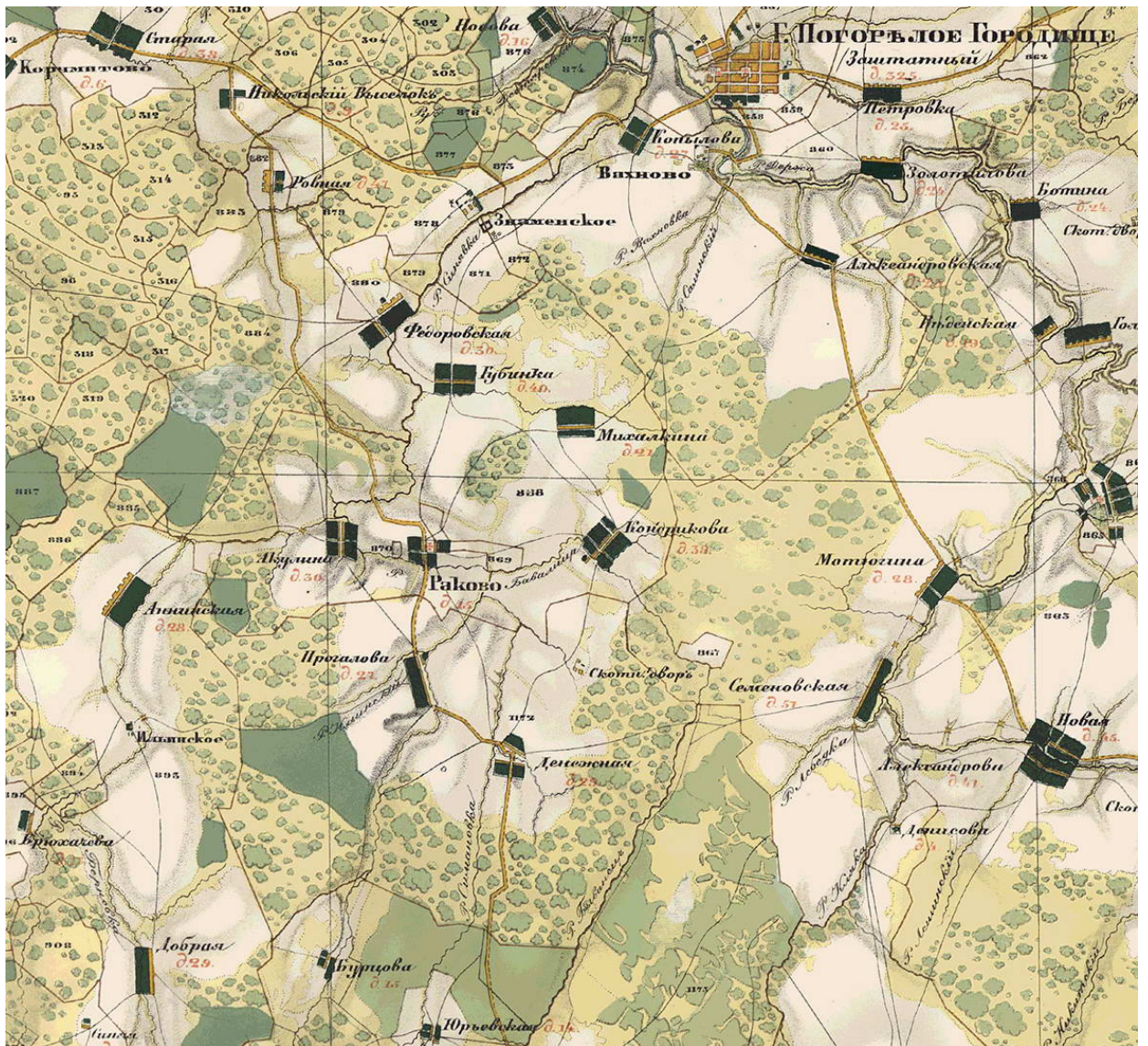
«А ларчик просто открывался». *Коршев* з епізоду 134 – це не що більше як *Корчева* – місто на Волзі, **повітовий центр Тверської губернії**, тобто досить помітний і добре відомий об'єкт. В 1937 році «русские» знищили це стародавнє містечко, затопивши його водами Іваньковського водосховища.

Може, хто скаже, що *Коршева* – це не те саме що *Корчева*, але ми знаємо, що *корчма* – це те саме що *коршма*. Можливо, місцева вимова цієї назви коливалась між зазначеними варіантами, а письмової традиції цієї назви не було, можливо, що й до 17 ст. Зрештою, *Корчева* значно більше подібна до *Коршеви*, ніж *Орнач* – до *Ургенча*.

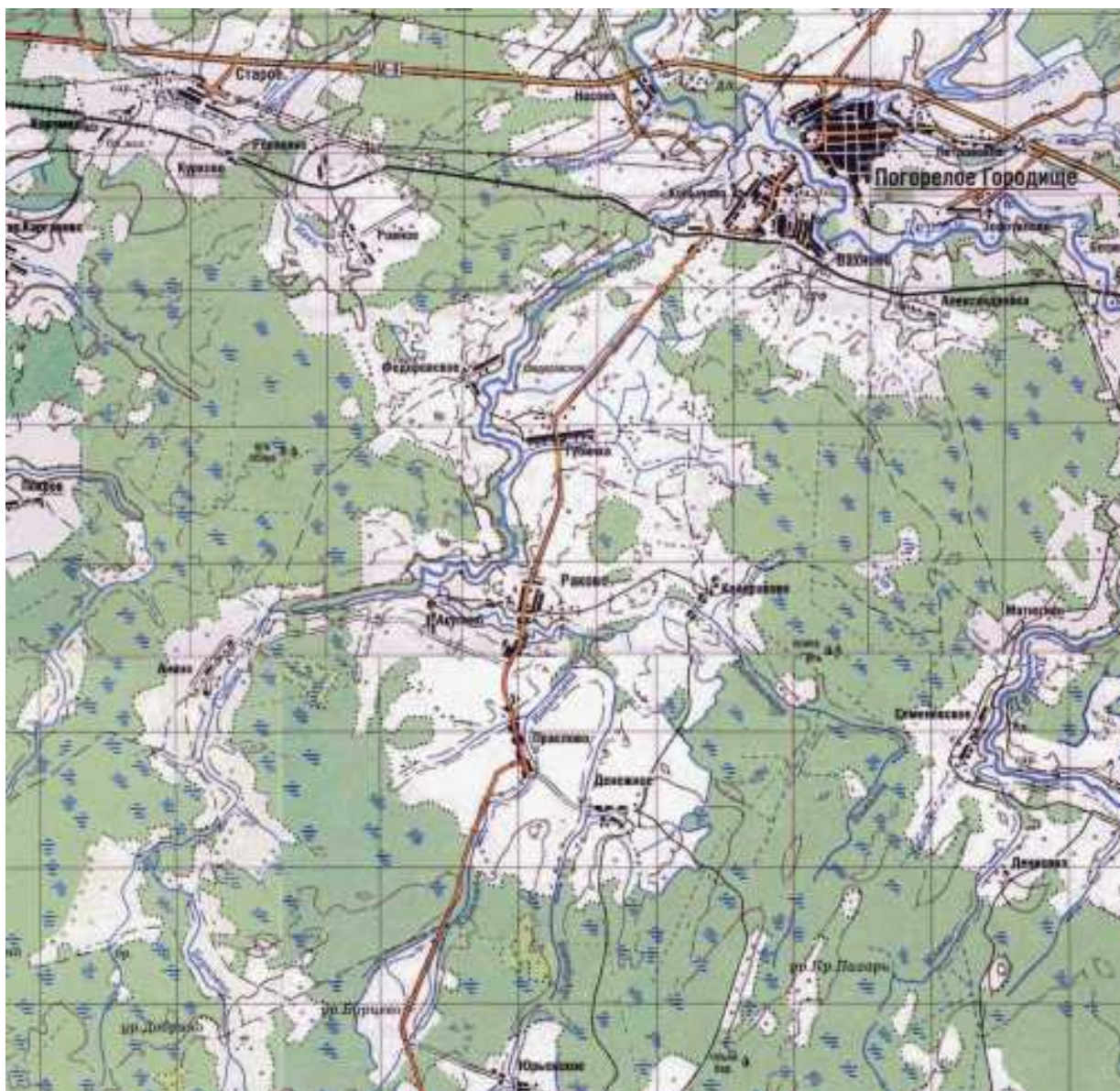
Отже, цей епізод можна пояснити так, що якийсь литовський загін пройшов до Коршеви і вигнав звідти представників тверського князя. Оце супроводжувалось і виступом місцевих жителів проти влади, і з того «створились мятежі» – може, і не в одному місці, але будь-що-будь на невеликій території. Звичайно, литовці не могли утримувати Коршеву тривалий час і відступили (літописець навіть не міг дізнатись імені їх командира), після чого влада тверського князя була відновлена. Епізод цей був незначний, стосувався однієї тільки Твері, і тому не потрапив до СимЛ і до наступних літописів.

Так само – «елементарно, Ватсон!» – розв'язується і справа Синьої Води. Ця назва стосується маленької (довжиною 24 км) річки Синьої, яка тече з південного заходу на північний схід і впадає в більшу річку Дьоржу (рос. Дёржа, саме через *ё*) навпроти містечка Погоріле Городище Тверської області. Дьоржа, в свою чергу, впадає у Волгу, про яку, мабуть й історики наші щось чували.

Довідка про цю річку Синю є у [Вікіпедії](#), так що знайти її було важко тільки історикам, але ніяк не нам, фізикам-теоретикам.

*Синя Вода (Синявка) на карті Тверської губернії
О. І. Менде (1848 – 1853 рр., масштаб 1 : 84 000)*

*Синя Вода (Синяя) на сучасній карті Тверської області
(масштаб 1 : 100 000, в квадраті – 2 км)*

Ну, а Білобережжя що? Білобережжя – це місце, де берег якогось водного об'єкту відрізняється білим кольором. Чому берег може бути білим? Якщо він має відслонення мармуру (через це сучасне Мармурове море звалось раніше Білим), або вапняка, або крейди (на середньому Дону, у Воронежській області, над Доном височать цілі крейдяні гори, та й наш Святогірський монастир збудовано у такій крейдяній горі над Сіверським Дінцем). Зрештою, назва могла позначати просто білий пісок (пісок, в залежності від вмісту окислів заліза, може набувати різних відтінків жовтого аж до червоного).

Яке відношення мають ці загальні міркування до нашого випадку? – Як не дивно, безпосереднє. У [статті Вікіпедії](#) читаємо:

Примерно в двух километрах перед впадением в Волгу река Дёржа пробила проход сквозь известняковый кряж: образовался красивейший каньон с шумными перекатами и **белыми скалами** по правому берегу. На дне реки —

плоские известняково-кремнёвые плиты, в русле — гранитные ледниковые валуны.

Якого ще білого берега нам потрібно? Слід знати, що річка Синя впадає в Дьоржу за 26 км від гирла останньої, отже, за 24 км від цих білих скель.

Таким чином, потрібні нам топоніми легко локалізуються на невеликому відтинку південно-західного рубежа Тверського князівства – саме там, де була найбільша кількість нападів литви на Тверське князівство.

Отже, похід Ольгерда на тверське порубіжжя був незначним за територіальним розмахом і напевно недовгим. Метою походу було не тільки пограбувати і узяти полон (що й описується звичними для того часу виразом «повоював»), але і з'ясувати, наскільки міцно тримається тверська влада в цьому районі, чи не можна тут щось відкусити на свою користь, як уже відкусили Ржеву.

Виявилось, що відкусити так легко не випадає, а невдовзі по тому, уже в 1368 році, Ольгерд і Михайло Тверський виступили союзниками у боротьбі проти Москви.

І цей епізод був незначним, стосувався одного тільки Тверського князівства, не супроводжувався **ніякою битвою**, не мав ніяких тривалих наслідків і тому не потрапив до СимЛ і пізніших літописів (окрім НикЛ, у який ми маємо систематичні запозичення з РогЛ, але без ніякої додаткової інформації про подію).

Волость Синя фігурує і в пізніших документах московського уряду. Так, у духовній грамоті великого князя Івана 3-го Васильовича (бл. 16 червня 1504 р.) записано, що він заповідав своєму сину Андрію. В числі інших земель –

Да в Тверской земле даю ему город Старицу с волостями... да даю ему Холмских вотчину, Холм и Новый Городок, да волость Олешню, да **волость Синюю**, и иные волости... [Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей 14 – 16 в. – М.: 1950 г., № 89, с. 361.]

Князь Андрій, а потім його син Володимир володіли цими землями аж до 1566 року, коли цар Іван 4-й Васильович вирішив забрати Старицю з повітом в опричнину, а князю Володиміру дав замість неї місто Дмитров. В грамоті про обмін (15 січня 1566 р.) читаємо:

А к Новому Городищу, по книгам письма князя Василя Ростовского Голубого, лета 7028 [1520], станы Порицкий, Верховский, Сукроменский, Семеновский, да **волость Синюю**, да дворцовые сёла Раково да Вахново, а были преж сего вотчинные [Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей 14 – 16 в. – М.: 1950 г., № 102, с. 421].

Документи ці були надруковані ще у 18 ст. у «Древней русской вивлиофике», а потім на початку 19 ст. у загально відомому збірнику «Собрание государственных грамот и договоров» і були доступні усім історикам, починаючи від Карамзіна.

І якщо всі вони не зробили тих очевидних спостережень, які зробив я, то виключно через дивне засліплення, буцімто *Синя Вода* – це українська *Синюха*.

Отже, в наступних розділах нам доведеться розібратись, як склалось це помилкове упередження.

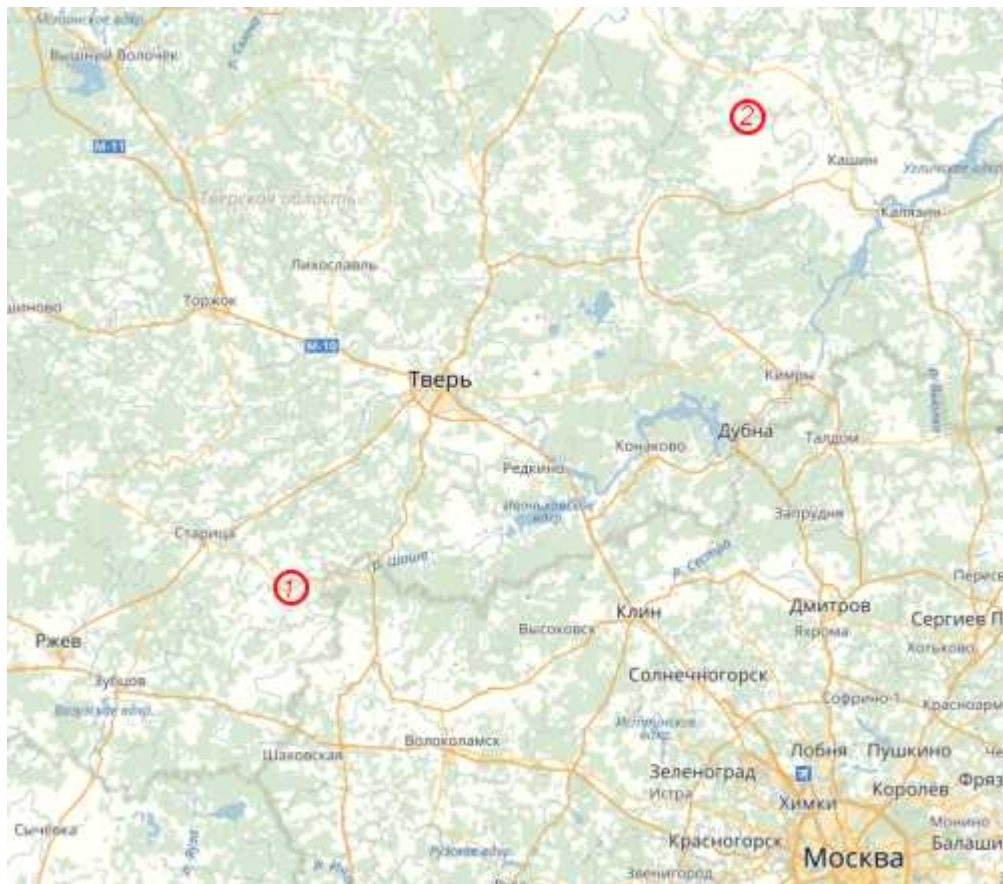
Слід знати, що розглянути вище річка Синя (яку будемо для конкретності звати Синьою-Старицькою) – не єдина Синя Вода у Тверській області. Є ще інша річка

Синя (Кашинська) на сході області. Вона невелика, тече серед боліт із заходу на схід і впадає в [озеро Скорбьож](#) (рос. Скорбѣж, саме через *ѣ*):

*Річка Синя і озеро Скорбьож на сучасній карті Тверської області
(масштаб 1 : 100 000, в квадраті – 2 км)*

З цього озера в напрямку на схід витікає річка Яхрома. Щоб ви мені не заплутались у цих Синіх Водах, подаю орієнтаційну картосхему:

Річки Сині в Тверській області: 1 – Старицька; 2 – Кашинська

Чому ж слід віддати перевагу в нашій темі Синій-Старицькій перед Синьою-Кашинською?

1, головне: Синя-Старицька знаходиться в центрі зони нападів литви на Тверське князівство, тоді як Синя-Кашинська знаходиться далеко на схід від неї;

2, річка Синя-Старицька тече серед лісів і полів, і біля неї є населені пункти, тобто є можливість воювати і є предмет для збройного грабунку (звичайно, лісів у давнину було більше, а полів менше); в той же час Синя-Кашинська тече по болотах, і на ній ніяких поселень нема і не могло бути (нині там торфорозробки показані, навряд чи вони могли когось привабити). Отже, якщо американський спецназ висадиться зі свого ковра-літака на цій річці Синій, максимум, що він зможе пограбувати – це іржаві лопати на давно закинутому торфовищі.

Повість про Подільську землю

або Міф у період паростків

Наступний запис, який історики вважають «джерелом» до «битви на Синій Воді», походить з «Вітовтового» літопису. Я спеціально присвятив [обширну роботу](#) літописанню Великого князівства Литовського, і тепер буду спиратись на висновки цього джерелознавчого дослідження.

Діяння Ольгерда у «Вітовтовому» літописі записані в його першій частині – «Повісті про Вітовта» (за моїм поділом, [епізоди 4, 9 – 12](#)). Ця повість була написана орієнтовно в 2 пол. 1392 року і є цінним першоджерелом, відносно близьким у часі до періоду правління Ольгерда.

Єдиним вчинком Ольгерда, зафіксованим у цьому творі, була змова проти Євнута, внаслідок якої Ольгерд став великим князем литовським. Більше **ніяких діянь Ольгерда** літописання Великого князівства Литовського не знало, і по мірі віддалення в часі від його смерті він перетворювався на легендарну постать.

«[Повість про Подільську землю](#)» (ППЗ) була написана значно пізніше, орієнтовно наприкінці 1430 – 1431 рр., і була включена до складу «Вітовтового» літопису. Це – політичний трактат з метою обґрунтувати права Великого князівства Литовського на володіння Поділлям, яке після смерті Вітовта перейшло під владу Польщі.

Дуже близьку дату – 1431 – 1432 роки – для цього твору приймає Сергій Полехов [*Полехов С. В. Летописная «Повесть о Подолье». – Древняя Русь. Вопросы медиевистики, 2014 г., № 1 (55), с. 33 – 42; № 2 (56), с. 49 – 62*]. Над спеціальним питанням про джерела синьоводського епізоду він не зупиняється, але відзначає, що усна пам'ять охоплює події останніх 50 років. Отже, доба Ольгерда для автора «Повісті», на думку Полехова, уже лежить за межами області спогадів.

Автор повісті починає історію краю від Ольгерда:

Коли володарем був на Литовській землі князь великий Ольгерд, і пішовши в поле з литовським військом, побив татар на Синій Воді, трьох братів – князів Хочобія і Кутлубугу і Дмитра. А ті три брати, татарські князі, отчичі й дідичі Подільської землі [цитую за найбільш авторитетним списком ВітЗЛ – ПСРЛ, 1980 р., т. 35, с. 66].

Що ж ми можемо побачити з цього тексту?

1. Автор не мотивує дій Ольгерда і не вміє прив'язати їх до якогось ширшого контексту. Він і сам не уявляв собі, коли це було, і не залишив нам ніяких натяків. Отже, хронологія розпливчата – від 1341 до 1377 року, коли ми маємо відомості про політичну активність Ольгерда (або від 1345 року, якщо надавати стисле значення титулу «великий князь»; хоча у «Вітовтовому» літописі цей титул постійно прикладається заднім числом, наприклад, у «Повісті про Вітовта» Вітовт весь час титулується «великим князем», яким він фактично став тільки в самому кінці повісті).
2. Автор не уявляє собі географії цього походу, не знає, звідки вирушив Ольгерд і через які проміжні пункти він рухався. Напрямок походу окреслено дуже загально – «у поле».
3. Автор не знає складу війська Ольгерда і загально називає його «литовським». В той же час авторитетні джерела, сучасні правлінню Ольгерда (уже згаданий Рогозький літописець, наприклад), постійно відзначають коаліційний характер його війська. Щоб зібрати значнішу силу, Ольгерд змушений був закликати загони своїх братів, синів та інших литовських князів. Цього ми геть не бачимо в цитованому оповіданні.
4. Автор нічого не знає про існування Золотої Орди, а тільки загально пише про «татар» і «татарських князів». Він зовсім не уявляє собі політичної ситуації в Орді і політичного становища цих «князів».
5. Все, що він знає про цих князів – що вони були **братами** і що вони були **отчичами і дідичами** Поділля. В реальній Орді реальні татари ніякої спадкової земельної власності (отчин і дідин) не мали й мати не могли. Тут автор показав

свою некомпетентність у татарських справах, але компетентність у справах литовських, де спадкове землеволодіння справді існувало. Автор просто не міг собі уявити, що соціальний лад татар може бути якимось іншим, ніж у Литві.

6. Автор нічого не знає про політичні наслідки «битви на Синіх Водах». Він не пише, що внаслідок битви татари були витіснені з Поділля. Він не пише, що внаслідок битви Поділля перейшло під владу Литви. Він не пише, що внаслідок битви Ольгерд призначив на Поділля своїх старост або віддав його своїм родичам – князям Гедиміновичам.

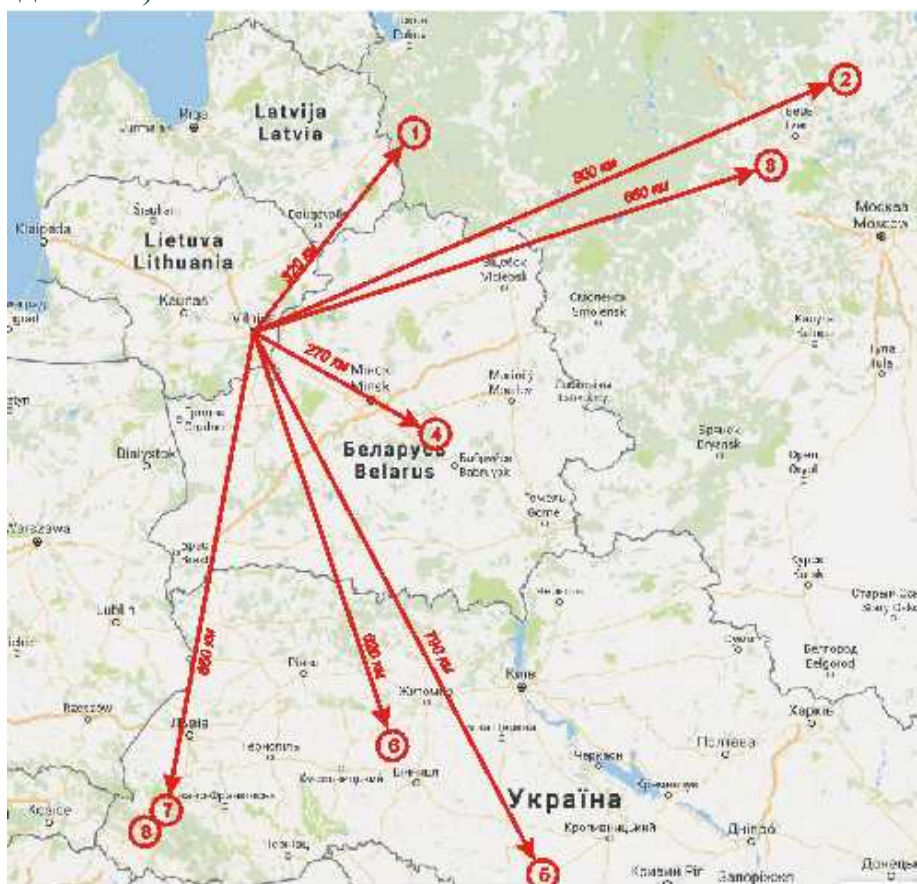
7. Наступний епізод з історії Поділля у Повісті – це прихід князів Коріатовичів. Однак автор не пише, що це сталося **внаслідок** битви на Синіх Водах чи взагалі внаслідок політичної активності Ольгерда. Цей крок Коріатовичів у нього знову ніяк не мотивований і не прив'язаний до загального ходу подій.

Отже, для складання процитованого оповідання автор мав знати тільки слова *Ольгерд, татари і Поділля*. Для цього не потрібні були ніякі джерела, а тільки невелика доля фантазії.

Автор продемонстрував у цьому уривку всі боки своєї некомпетентності – точно як нерадивий студент, який витягнув на іспиті найгірший білет.

А як же *Синя Вода*, у якій всі ми звикли бачити нашу рідну українську Синюху?

Слід знати, що ця назва досить поширена на території Східної Європи, і може стосуватись наступних об'єктів (рухаємось по колу довкола Вільни від півночі за стрілкою годинника):

Синя Вода на карті східної Європи

- 1, більша (195 км) [річка Синя](#), яка починається на півночі сучасної Білорусії, тече з півдня на північ через Латвію і Псковську область росії і впадає у ріку Велику (320 км від Вільно);
 - 2, маленька (до 20 км) річка Синя (Кашинська) у Тверській області Росії (як вище) (600 км від Вільно);
 - 3, маленька (24 км) [річка Синя](#) (Старицька) у Тверській області Росії (як вище, при аналізі Rogozького літописця) (660 км від Вільно);
 - 4, маленька (23 км) [річка Синя](#) у Могилівській області; вона протікає біля міста Осиповичі і впадає у Свіслоч (270 км від Вільно);
 - 5, більша (111 км) [річка Синюха](#), яка тече з півночі на південь через Кіровоградську та Миколаївську області і впадає у Бог (Південний Буг) (790 км від Вільно);
 - 6, маленька (58 км) [річка Снівода](#) на півночі Вінницької області, яка тече із заходу на схід і впадає в Бог (Південний Буг) (62 км від Вільно);
 - 7, село Синевідсько (нині Верхнє та Нижнє [Синьовиднє](#)) у Львівській області, при впадінні Опору до Стрия (650 км від Вільно). Назва якраз означає «село на Сині Воді»;
 - 8, [озеро Синевир](#) у Закарпатській області (700 км від Вільно);
 - 9, велика (600 км) [річка Синя](#) в Якутії, котра впадає у Лену з лівого боку трохи вище Якутська (5470 км від Вільно по [ортодромії](#), отже, через Ямал). Якщо ніхто з істориків ще не відправив Ольгерда битись з татарами в Якутію (Велику Татарію на картах 16 – 18 ст.), то тільки тому, що не знав про її існування, а не тому, що це далеко, і не тому, що за Ольгерда ніяких москалів у Якутії ще не було і ця ріка по-якутськи звалась якось інакше.
- Але не треба думати, що названими дев'ятьма об'єктами обмежується перелік претендентів на звання *Синьої Води*. Кожен, хто розігне «Словник гідронімів України» [К.: Наукова думка, 1979 р.] на сторінках 501 – 502, побачить
- яр *Синенький* (басейн Сіверського Дінця), потік *Синеський* (басейн Тиси, Закарпаття),
 - річку *Синець* (басейн Синюхи, Тальнівський район Черкаської обл.),
 - три річки *Синиця* (1 – басейн Бога, Христинівський та Ульяновський райони, 2 – басейн Росі, Богуславський район; 3 – басейн Пруту, Верховинський район),
 - річку *Синичка* (басейн Синюхи),
 - річку *Синівка* (доплив Стоходу, Волинь),
 - два потоки *Синій* (у Косівському та Свалявському районах),
 - річку *Синка* (басейн Тетерева, Житомирський район),
 - річку *Синківка* (басейн Сули),
 - ще три річки *Синюха* (окрім згаданої вище № 5 – 1, в басейні Росі; 2 – в басейні Ушиці, 3 – в Бершадському районі),
 - дві річки *Синява* (1 – в басейні Горині, Славутський район; 2 – в басейні Десни, Менський район),
 - цілих 5 річок *Синявка* (1 – басейн Тиси, Іршавський район; 2 – басейн Росі, Канівський район), 3 – басейн Ужа, Коростенський район, 4 – Ковельський район;

- 5 – Романівський район Житомирської обл.), балку *Синяєва* (басейн Сіверського Дінця, Луганська обл.),
- потік *Синяк* (басейн Тиси, Тячівський район)
 - та річку *Синяк* (басейн Тетерева, Черняхівський район),
 - річку *Синянка* (басейн Ворскли, Полтавська обл.),
 - річку *Синя Рудка* (басейн Горині, Житомирська обл.; нагадаю, що *рудка* – це маленький потічок, річечка),
 - річку *Синька* (доплив уже згаданої Синиці, Ульяновський район).

Отже, маємо на додачу до 9 – ще 26 невеликих річок (згаданий словник не містить озер, ставків чи боліт). А це ж не використано матеріал з території Білорусії та Росії (не знаю, чи є там подібні словники). Є в Україні також немале число сіл з назвами від кореня *синій*, частина з яких пов'язана зі згаданими річками, а частина може засвідчувати існування подібних гідронімів у давнину.

Велике князівство Литовське займало не таку вже малу територію, щоб ми мали обмежуватись якоюсь однією із цих назв, найближчою до нашого хутора. Ми також не повинні виключати, що існували ще деякі річки з такою назвою, які або змінили її на щось більш характерне, або зафіксовані у маловідомих джерелах. Не можна виключати, що така назва вживалась у Вільні в 15 ст. щодо якоїсь більшої річки у Латвії, Пруссії чи Польщі, котра відома нам під іншим іменем (наприклад, татари не знають ніякої *Волги*, а знають *Ітіль / Ідель*).

Як же могла скластись ця легенда, як *Ольгерд, татари, битва і Синя Вода* згрупувались в одне оповідання? Зазначу одразу, що тут ми – самою природою речей – вступаємо в область припущень. Нам важко зрозуміти навіть, як склалась міфічна «Велесова книга» (якихсь 60 років тому), так що вже казати за міфи 600-літньої давнини. Але деякі припущення все ж таки можна зробити.

1. По лінії **Ольгерд – Синя Вода**: варто згадати досить обширне оповідання Софійського 1-го літопису старшого ізводу під 6850 (1342) роком про похід Ольгерда, Кейстута та інших литовських князів на допомогу Пскову проти німців [ПСРЛ, 2000 р., т. 6, ч. 1, стб. 415 – 417; є також у Никонівському та Псковському 1-у літописах].

Бойові дії точилися в основному біля Ізборська і були не надто вдалимими для антинімецької коаліції, хоча німці і не досягли якоїсь рішучої перемоги. Але слід пам'ятати, що це – опис війни так, як вона виглядала зі Пскова. Опису її з литовського боку ми не маємо, а якщо подивитись на карту, то шлях із Вільна до Пскова чи Ізборська мав іти якраз паралельно рікам Синій і Великій. Так само проходив і їх зворотній шлях у Литву.

Тому не можна виключити, що литовці мали якийсь бій (з німцями) в районі ріки Синьої-Псковської (річка Синя-Старицька пасує менше, бо там бою ніякого не було, а тільки воєнний похід по здобич і полон).

2. По лінії **Сина Вода – битва**: можна пригадати запис Псковського 1-го літопису під 6914 (1406) роком:

Того же лета месяца 22 августа прииде мѣстер Рижский со всею силою... и ходиша по волости 2 недели, и под Островом и под Котелном были, а на устьѣ **Сини** стояли по обе стороны реки [ПСРЛ, 1848 р., т. 4, с. 197].

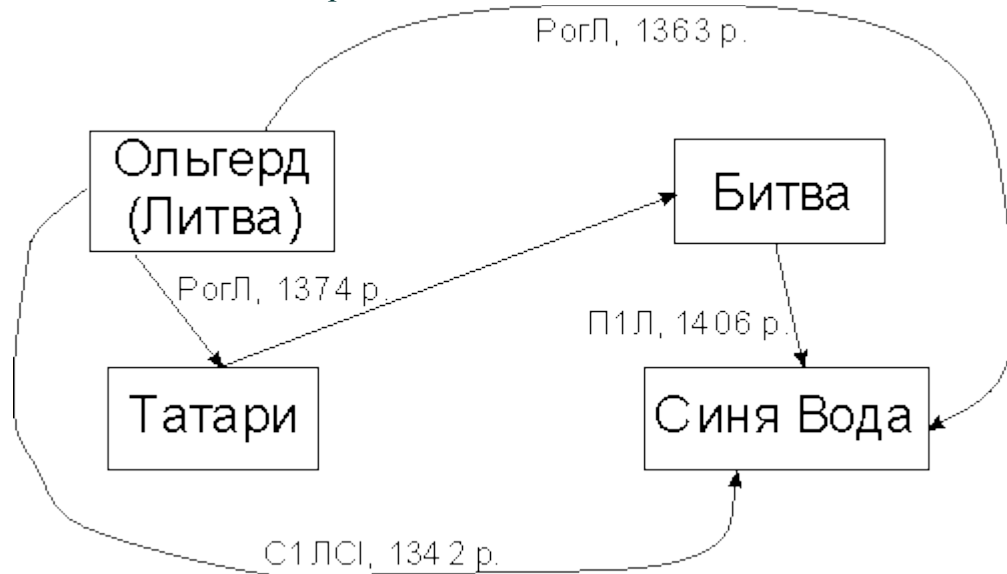
Битви тут ми знову не бачимо, але маємо орієнтир – Синя Вода – при описі війни.

3. По лінії **татари – битва**: можна пригадати уже процитований вище [епізод 357](#) із Rogozького літописця (6882 / 1374 р.): «Восени литва ходила на татар Темеря, і був між ними бій». І це було – звернемо увагу! – за правління Ольгерда. Це, власне, перша і остання згадка про якусь зачіпку Ольгердової Литви із татарами. В Твері знали ім'я татарського командира (можливо, що від нього самого), але не знали імені литовського вождя. Епізод був незначний, але інших фактів такого роду ми взагалі не маємо!

4. По лінії **Ольгерд – битва**, я думаю, спеціальних джерел шукати не треба, бо його войовничість була добре відома, тому і битви, мабуть, якісь траплялись.

Тут треба особливо зазначити – «татарський князь Дмитро» був утворений із московського великого князя Дмитра Івановича, який справді був залежним від татар і з яким Ольгерд справді мав битви (в 1368 році). Звичайно, це – припущення, але коли ми говоримо про **усну** історичну пам'ять і формування **усної** традиції, ми в самій суті речі перебуваємо в області припущень, які принципово не мають такої доказової сили, як письмові джерела.

Зібрані зв'язки можна накреслити так:

Зв'язки складових міфа про «Синю Воду»

Залишилось тільки об'єднати зазначені елементи в одне оповідання.

Будь-що-будь «Повість про Подільську землю» писалась через 90 років після початку політичної кар'єри Ольгерда і через 53 роки після її закінчення, і всі не записані діяння Ольгерда, збережені в усній традиції, устигли повністю фольклоризуватись. Переказ міг виглядати так: «Ольгерд побив якихось ворогів на якійсь Синій Воді». В такому разі назва *Синя Вода* могла теж фольклоризуватись, відірвавшись від вказаних вище конкретних не дуже відомих об'єктів і перетворившись на поетизм на зразок *чистого поля Килиїмського* чи *Дунаю* українського фольклору.

Автору «Повісті про Подільську землю» належить заслуга прив'язки такого переказу до потрібного йому Поділля. При цьому він проявив мудру обережність,

обмежившись мінімумом цілком необхідних вигадок, і не намагався вразити читача квітами риторики, як це робили пізніші автори.

Все це – якщо припустити, що переказ про Ольгерда і Синю Воду справді існував (на що ми ніяких вказівок не маємо). Якщо ж припустити, що такого переказу не було, то *Синю Воду* треба прямо віднести до поетизмів. Наприклад, [у Шевченка](#):

Грає синє море –

чому *синє* написано з маленької літери? Та тому, що це – не власна назва моря, а сталий епітет, який прикладається до моря чи взагалі водного об'єкту. Якби Шевченко написав «грає Біле море» чи «грає Жовте море», чи «грає Чорне море» – все це були б власні назви морів, а «синє» – епітет.

А сучасні історики, друкуючи та передрукуючи літопис, пишуть «Синя Вода» з великої, перетворюючи її на власну назву, хоча контекст оповідання не вимагає цього категорично – це тільки одна з можливих інтерпретацій.

На цьому місці цілком слушно може виникнути запитання: а чи не міг автор ППЗ скористатись якимось **записом** з часів Ольгерда (тобто більш-менш сучасним події), який дійшов до нього? Спробую пояснити, чому такого не могло бути, максимально терпеливо.

1. Серед слуг Ольгерда **не було грамотних людей**. Можна було знайти шматочок пергаменту, та й березової кори у Литві не бракувало – але треба було ще знайти потрібну голову, яка уміла би писати. А між тим від Ольгерда до нас не дійшло **жодного** письмового документу!

Жалувані грамоти на землю, яких ми маємо сотні з пізніших часів, за Ольгерда не писались і не видавались. Це було настільки добре відомо, що не існує навіть пізніших фальсифікатів, віднесених до Ольгерда. Фальсифікати від імені Вітовта відомі (але відомі й справжні його грамоти!), а від Ольгерда немає нічого. А такі грамоти, як документи тривалої юридичної сили, завжди ретельно зберігались, і щось із того обов'язково дійшло би до нас – **якби вони існували**.

Договори великого князя зі своїми братами та іншими родичами укладались і виконувались, але вони всі були усними, нічого письмового тут не було. В «Повісті про Вітовта» ми маємо дуже виразну згадку про договір Ольгерда з Кейстутом, який регулював їхні взаємини – а де його запис? Немає, тому що не було кому записувати, і відповідно політична культура Литви того часу не передбачала ніяких письмових документів. (В той же час у Московському князівстві такі міжкнязівські договори не тільки укладались, але й записувались, і відповідно вони дійшли до нас, подекуди навіть в оригіналах.)

Заповіти (які християни звать духовними грамотами) теж, звичайно, існували – але в усній формі. Вони не записувались і відповідно до нас не дійшли. (Проте дійшли в оригіналах заповіти московських князів.)

Через те, що при дворі Ольгерда не було християн (ні православних, ні католиків), не було й грамотних людей, і ці документи, абсолютно необхідні для нормального функціонування держави – при всьому бажанні правителя просто не було кому писати. Тим більше не було кому писати історію правління Ольгерда, потреба в якій зовсім нікого не пекла.

2. Але навіть якщо припустити неможливе – що якісь записи при дворі Ольгерда існували – вони не могли дійти до пізніших поколінь, тому що за Ольгерда не існувало **ніякого державного архіву**.

В цьому архіві мали б зберігатись примірники зазначених вище документів – а проте вони до нас не дійшли. Більше того, укладались міждержавні угоди, велося міждержавне листування (з тим же Орденем, наприклад, де грамотні люди були), і Ольгерд не міг не розуміти їх ваги. А проте жодних документів такого роду ми не маємо.

Нарешті, ми маємо **в оригіналах** дві міждержавні угоди з часів Ольгерда – [договір литовських князів](#) з королем Казимиром 3-м з 1352 р. і [угоду про перемир'я](#) Ольгерда з московським князем Дмитром з 1371 р. Оригінал першого документу зберігається у Варшаві (тобто це польський примірник), оригінал другого – відповідно у Москві (тобто це московським примірник).

А де ж литовські списки цих документів, які незаперечно існували? Вони не збереглися, бо зберігання таких документів (що ми звемо державним архівом) у Литві на той час не практикувалось.

3. Якщо припустити неможливу річ – що запис таки був, – як можна уявити собі збереження клаптика пергаменту / берести, на якій записано пару десятків слів? Чим менший за розміром носій інформації, тим легше він губиться / нищиться. Можна було б повірити, що цей запис зберігся у складі великого кодексу, тобто повнорозмірного літопису – але такого літопису якраз і не існувало, з чого я почав цей розділ.

Теоретично можна припустити, що запис було зроблено на берегах якоїсь книги. Що це могла бути за книга? – Ясна річ, церковна! Скажімо, вкладні записи [Юрія Болковича](#) (бл. 1350 р.) та [князя Володимира Ольгердовича](#) – обидва були записані на пергаментних **євангеліях**, безсумнівно, тими церковними людьми, на користь яких були дані ці грамоти.

Так біда в тому, що у всій Вільні за Ольгерда не було жодної церкви ніже костелу (все, що про них писалось – це пізніші вигадки), а тому не могло бути і ніяких церковних книг. Навіть якби й була яка церква, – це ще не значить, що вона мала хоч якусь одну книгу, бо пергаментні книги – це була величезна цінність, як нині... мабуть, як нині 600-й «Мерседес» (порахуйте, скільки в Україні парафій, і скільки з них мають «Мерседес-600»).

Церковні книги з території Великого князівства Литовського – це взагалі величезна рідкість, а з самої столиці ми, здається, не маємо їх взагалі. Тому і таку можливість ми, залишаючись на ґрунті фактів, мусимо відкинути.

4. Оскільки інформація не може бути відділена від матеріального носія, то відсутність передачі матеріальних носіїв означає і відсутність передачі інформації, в нашому випадку – з часів Ольгерда в 1430-і роки, від сучасника «битви» до автора ППЗ. Quod erat demonstrandum.

Висновок: розглядуваний фрагмент «Повісті про Подільську землю» є пізньою фантазією на теми героїчних діянь великих предків, якому не можна надавати значення історичного джерела.

Через 18 років після написання «Повісті про Подільську землю», в 1448 році, польські послы, відповідаючи на вимоги литовців – передати Поділля Литві, сплели ще гіршу фантазію про короля Казимира 3-го, який **відвоював** Поділля у татар. Цей сюжет (за Длугошем) я [вже розглядав](#), і бачу в ньому ту аналогію до «Повісті», що фантазер обмежився лише необхідним мінімумом фантазій, не вдаючись у ніякі хронологічні, географічні чи воєнні подробиці.

Тут варто тільки додати: 1, у польській «Подільській фантазії» немає ніяких слідів знайомства з «Повістю про Подільську землю». 2, Длугош, записавши «Подільську фантазію» як факт, що мав місце на з'їзді 1448 року, поставився до неї **неприхильно**.

Цю неприхильність можна добре бачити у тій його книзі, де йдеться про діяння короля Казимира 3-го. Там немає жодного натяку на якийсь похід проти татар на Поділля, а тим більше – похід самого короля. А якби Длугош сприйняв фантазію з ентузіазмом, він міг би додати хоч маленьку фразу такого змісту, хоча б до опису походу на Галичину в 1349 році. Він цього не зробив і тим дав нам повну підставу вважати польську промову 1448 року політично мотивованою фантазією.

«Литовські» літописи або Міф у період квітів

Розвиток тексту «Повісті про Подільську землю» (ППЗ) у складі литовських літописів я докладно розглянув у [своїй роботі](#), присвяченій цим літописам.

Тепер прийшов час скористатись плодами цього джерелознавчого аналізу для розгрому міфу про битву на «Синіх Водах».

У списках «литовського» літопису 16 ст. є чотири варіанти повідомлення про цю «битву», і всі вони основані на первісній редакції «Повісті про Подільську землю», не додаючи до неї жодного біта нової інформації.

1. Списки Лит6Л та Лит7Л передають оповідання про **битву** загалом так, як і первісна редакція, тільки в них немає назви *Синя Вода*. Важко вирішити, чи це була свідомо правка, чи просто механічний пропуск в Лит6Л (текст ППЗ в Лит7Л переписано з Лит6Л, і ця особливість успадкована).

2. У списках Віт6Л та Лит4Л (так само як і в пізніших списках) суцільний текст «Вітовтового» літопису розбито заголовками, при цьому писарі погано вникли в зміст тексту і поставили заголовок «О Подольской земле» не на місці, а перед останнім реченням попереднього оповідання. Оце кінцеве речення стало неначе першим реченням ППЗ.

Історики, які читали ці тексти, геть не розуміли, що у первісній редакції ніяких заголовків не було і що ці заголовки є наслідком редакційної обробки давнього тексту в 16 ст. Так виникли фантастичні побудови про «воєводу Вітовта на ім'я Ольгерд» – так би мовити, підпоручика Кіже з 14 ст.

3. Значно істотнішої переробки зазнала «битва» у списку Лит5Л. Тут в цілій ППЗ **немає ніякого Ольгерда**, а всі його діяння приписані Вітовту, в тому числі і «битва» (*Синьої Води* немає і в цьому списку).

4. Від ППЗ у варіантах Віт6Л або Лит4Л походить і запис М. Кромера (вперше опублікований в 1555 році):

Татар потім **нібито** Вітовтів гетьман князь Ольгерд побив, і трьох їх цариків забив, котрим Поділля платило щорічну данину [...] Отак ті події з литовських історій узяті, у **добрій вірі до них** у цьому місці записав [Kronika polska Marcina Kromera biskupa warمیńskiego. – Sanok : 1857, с. 738; в оригінальному латинському тексті *гетьману* відповідає *legat*, а *царикам* – *ducibus*, тобто князі: De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. – Basileae: I. Oporium, 1558, р. 376; в польському перекладі відчувається вплив М. Стрийковського]

Перед цим фрагментом Кромер викладає «[Діяння Вітовта](#)», а після нього продовжується виклад ППЗ. Таким чином, даний фрагмент однозначно можна пов'язати з якимось списком «Вітовтового» чи «Литовського» літопису. Побачивши, що перед тим мова йде все про Вітовта і після цього – знову про Вітовта, Кромер раціоналізував текст, зробивши Ольгерда полководцем Вітовта. Слова, виділені мною півжирним, виражають сумнів автора у правдивості сказаного: мовляв, за що купив, за те й продаю. Кромер не мав повного набору джерел, який маємо ми, але в нього було вірне почуття історика.

Язичницькі імена ніколи не повторюються, і наявність двох *Ольгердів* – великого князя і полководця у Вітовта – природно, повинна була збудити підозру. Я не можу знати, чи так міркував Кромер, але ці сумніви самі собою впливають з самого тексту, який він мав.

5. Ще сильнішої переробки зазнала ППВ у Лит1Л, але напрямком її протилежний до Лит5Л. Із ППВ викреслено Вітовта, і всі його діяння приписані Ольгерду. Окрім того, повість кардинально скорочена і вставлена в середину «Повісті про Вітовта», саме там де остання розповідала про діяння Ольгерда. У такий спосіб автор Лит1Л намагався вставити ППЗ (і «битву на Синіх Водах» зокрема) у загальний контекст.

В Лит1Л перед ППЗ поставлена дата – «1351 рік». Оскільки у Стрийковського, який активно використав Лит1Л, дата цієї події інша, я припускаю, що в тому ранньому списку (автографі?) Лит1Л, яким користувався Стрийковський, цієї дати не було, а вставлена вона була уже в 17 ст. під час переписування списку Биховця латинською абеткою (так вважає і Сергій Полехов на підставі нововиявленого рукописного фрагменту Лит1Л [Полехов С. В. Летописная «Повесть о Подолье». – Древняя Русь. Вопросы медиевистики, 2014 г., № 1 (55), с. 38]). Тому цю дату слід вважати дослідницьким припущенням писаря 17 ст. – йому, так само як і нам, було цікаво, коли ж сталася ця подія. Ніякого джерельного значення ця дата, як і взагалі всі розглянуті варіанти «литовського» літопису, не має.

Але всі ці зміни мають і дещо спільне – а саме, писарі були незадоволені з того, що окремі епізоди ППЗ не пов'язані між собою у якусь загальну картину. От вони – кожен по-своєму – і намагались «раціоналізувати» цю вигадку 15 ст., вставити її у якийсь загальніший контекст.

М. Стрийковський або Міф у період овочів

Матвій Стрийковський, укладаючи свою «Хроніку» (вперше надрукована у Кенігсберзі в 1582 р.), скористався Лит1Л, Віт4Л та ще якимось «литовським»

літописом (докладніше – у [моїй розвідці](#) про літописні джерела «Хроніки»). Всі екстравагантії в його тексті проти вказаних джерел слід вважати власними фантазіями Стрийковського, на які він був великий майстер.

До «битви на Синій Воді» він повертався неодноразово [цитуюємо за виданням: *Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi. – Warszawa : 1846, t. 2*].

1-1. Року від Христа 1331 Ольгерд, зміцнивши перемир'я на два роки з пруськими й лівонськими хрестоносцями, вирушив проти татар у дикі поля.

1-2. Йшли теж з ним чотири племінники – князі Коріатовичі, Олександр, Костянтин, Юрій і Федір, сини новгородського князя Коріата.

1-3. А коли прийшли до урочища Синьої Води, проминувши Канів і Черкаси, з'явилися перед ними у полі велика орда татар з трьома цариками, поділена на три загони. Один загон вів султан Кутлубах (Kutlubach), другий – Качи-Бей-Кірей (Kaczybejkierj), а третім командував Дмитро (Demejtr) султан.

1-4. Ольгерд, побачивши, що татар збираються битись, вишикував своїх, поділених на шість загонів, по кривій з боків і спереду, аби їх татари не могли звичними рухами огорнути і шкодити стрілами.

Татари з великим запалом густо пустили на литву залізний град із луків, рухаючись (маневруючи? атакуючи?) кілька разів, але литовцям стрільба мало зашкодила, внаслідок правильного строю та швидкого розступання (маневрування?).

Литва з русаками до них скочила, почали списами й шаблями в рукопашну з ними битись, прорвали їх чоло і перешкодили рухам (маневрам?). Другі ж, зокрема новгородці з Коріатовичами, з арбалетів бронебійними стрілами валили їх з коней, натискаючи з боків, так що татари летіли неначе снопи, збурені сильним вітром.

Татари не могли довше витримувати лобову атаку литви, почали мішатись і розпирнулись утікати по широких полях. На полі битви лишилися забитими три їхні царики, Кутлубах, Качибей (від якого і нині названо солоне озеро Качибейське у диких полях, ідучи до Очакова) і Дмитро, а при них дуже багато мурз й уланів. Трупи побитих татар лежали різно, заповняючи поля і ріки.

Литва з русаками після тієї перемоги забрали кілька десятків кінських стад та верблюдів, і кочовища або обози, в яких татари звикли возити з собою усі свої пожитки з пасовиська на пасовисько.

1-5. Звільнили від татар Торговицю (від якої ще й нині у полях сліди мурів у гирлі ріки Бога стоять), Білу Церкву, Свиний Город [Swinigród, Звенигородку] і всі поля аж за Очаків від Києва і від Путивля аж до гирла Дону. А інших татар загнали до Кафи, і до Азова, і у Крим всередину Таврики або Перекопа.

1-6. Потім, користаючись з перемоги, назад до Поділля пішли, де теж татари, так як нині у Перекопі, тоді мешкали, поневоливши й примусивши до послуху русаків. Тих татар, які не мали вождів ані царя, Ольгерд легко переміг, вибив і виполошив з Подільських країн, так що з них ледве частина через Дністер утекла до Чорного моря і Перекопу.

1-7. А ті [татари] потім осіли у степах Добруджі, за Дунаєм на Турецькому шляху, яким і ми їхали, переправившись у Облужиці та Силістрії, через орду тих татар добруджанських.

Більша їх частина слов'янською мовою говорила, займалася господарством і нас із вдячністю приймали і пригощали винними гронами й солодкими гарбузами.

Коли я їх розпитував, вони розповіли, що їхніх предків Литва вигнала з Поділля. Але повернемось до предмету.

1-8. Коли Ольгерд отримав таку славу перемогу над татарами і очистив усі поля, які здавна належали до Києва, від їх розбоїв, він повернувся до Литви з частиною заслуженого війська, а друге військо лишив на Поділлі, над яким поставив племінників своїх, новгородських князів Коріатовичів – Олександра, Костянтина, Федора і Юрія, і всі прилеглі країни руські з Поділлям надав їм; і дав їм у владу й у панування, тому що вони добре заслужили у тій війні з татарами [с. 6 – 7].

Стрийковський задав собі усі ті запитання, які виникли у мене у зв'язку із оповіданням «Повісті про Подільську землю», і постарався дати на них ґрунтовні відповіді.

Вам потрібен був історичний контекст події – будь ласка, перечитайте епізод 1-1. Там навіть дата є. Я вже торкався питання про [алгоритм датування](#) у Стрийковського, тут повторю коротко.

Алгоритм складається з двох правил: 1, після походу на німців литовський князь має здійснити похід кудись на південь; 2, кожного року має бути якась подія, але не більше однієї (подій мало, а років багато, то ж витратити запас подій треба обережно). Отже:

- 1328 р. Помирає Гедимін;
- 1329 р. Ольгерд і Кейстут скидають Євнута, Ольгерд став великим князем;
- 1330 р. Похід Ольгерда на німців, перемир'я на 2 роки;
- 1331 р. Похід Ольгерда проти татар;
- 1332 р. Похід Ольгерда на Москву.

Всі ці дати – результат розрахунків Стрийковського-історика, нічого більше. Джерельного значення вони (як і оповідання в цілому) не мають жодного.

Але ж ви хотіли знати маршрут походу? Читайте епізод 1-3 – Канів – Черкаси – Сині Води. Зауважимо, що в уявленні Стрийковського Сині Води – це Дніпро!

Ви хотіли знати склад війська Ольгерда? Прошу дуже, читайте епізод 1-2.

У вас був сумнів – чи справді названі татари були «отчичами і дідичами» Поділля? Маєте рацію, у Стрийковського вони не отчичі і не дідичі, і не мають взагалі стосунку до Поділля.

Вам хотілося знати політичні наслідки битви? А подивіться епізод 1-5.

Вам не був ясний зв'язок битви із долею Поділля? Читайте епізод 1-6.

Вас цікавила мотивація дій князів Коріатовичів? Читайте епізод 1-8.

Отже, у Стрийковського ми маємо повністю раціоналізовану й белетризовану переробку давнього лапідарного оповідання «Повісті про Подільську землю» – приблизно таку, яку Семен Скляренко здійснив у своєму романі «Володимир» із

давньою «Повістю времен і літ». Всі подробиці, які вперше виринають у пізніх записах (у Стрийковського – через 250 років, у Скляренка – через 950), слід вважати белетристичними фантазіями, які цікаво і приємно читати, але яким не можна надавати жодного значення «історичного джерела».

Ще одне зауваження з приводу *Торговиці* в епізоді 1-5. Її не слід плутати із сучасною [Торговицею](#), що на річці Синюха, в Новоархангельському районі Кіровоградської області. Зовсім ні! Ця Торговиця виникла не раніше початку 17 ст.

У Стрийковського же йдеться про Торговицю на гирлі Богу, тобто у 200 км на південь від Торговиці-на-Синюсі. Які руїни могли там виднітись на поверхні землі? Елементарно, Ватсон! Це – руїни давньогрецького міста [Ольвія](#), залишки якого пізніше були розтягнуті на будівництво сусіднього Очакова. Ці руїни жодного стосунку до татар чи Золотої Орди не мали, і Стрийковський помилився з їх інтерпретацією.

Слід знати, що сам Стрийковський там не бував, але там проїздив Андрій Тарановський (принаймні під час свого посольства до Туреччини і Кримського ханства в 1569 р.). Тарановський же був і керівником посольства до Туреччини в 1575 р., коли його супроводжував Стрийковський. От від нього Стрийковський і довідався про цю «Торговицю».

1-9. Далі в Хроніці написано, що Ольгерд розгнівався на Федора Коріатовича, який став йому непокірним, і вигнав Федора з Поділля [с. 18 – 19] – тобто переповідається версія цих подій за Лит1Л.

2. В 1351 році [...] великий князь литовський Ольгерд разом з татарами перейшов Поділля, всі Подільські країни Польської держави вогнем і залізом звоював, і відступив з великою здобичею, якою поділився з татарами [с. 30].

Це оповідання запозичено із Длугоша під тим самим роком [Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego królestwa Polskiego. – Warszawa: 2009, ks. 9, s. 330]. Співпадіння із роком Лит1Л є випадковим. Але Длугош писав тільки про татарську допомогу в нападі литовців на землі Львівську, Белзьку, Холмську та Берестейську. В нього, як бачимо, зовсім нема подільських земель, а тільки галицькі; немає також ані імені Ольгерда, ані жодного іншого литовського князя. Всі ці «вдосконалення» належать Стрийковському, який в цьому місці «забув», що на Поділлі уже 20 років мали би правити Коріатовичі.

Отже-то «надійне і достовірне джерело» маємо у Стрийковського.

3. Далі Стрийковський розповідає історію, як Вітовт вигнав з Поділля Федора Коріатовича – загалом так, як вона розказана у «[Повісті про Подільську землю](#)» (наприклад, у згаданому Віт4Л). Але й тут Стрийковський не утримався, щоб не вставити свою вигадку, бо Вітовт схопив Федора Коріатовича і ув'язнив його у Вільно.

Тепер перед ним постало запитання – як узгодити це оповідання з описаним вище вигнанням Федора Ольгердом?

3-1. А як Ольгерд (стрий Вітовта) в 1331 році захопив Поділля, а татар та їх баскаків з нього вигнав і дав його у державу Коріатовичам, відтоді до того року, коли Вітовт видер і забрав Поділля у Федора, **потомка** Коріата, минуло 64 роки.

3-2. А ще перед тим, з чим усі литовські літописці згодні, Ольгерд сам був вигнав **іншого** Федора Коріатовича з Поділля, також через неслухняність, і усі його замки забрав, і його намісника Нестака схопив, а сам Федір Коріатович утік до Угорщини і там як вигнанець, перебуваючи при дворі короля Карла Угорського, помер в 1340 році, як ми про те вище у справах Ольгерда з певних джерел написали.

3-3. Отже, Поділлі двічі **двом Федорам Коріатовичам** було відібрано за непослух: перший раз Ольгердом в 1339 році, а потім у другий і останній раз Вітовтом в 1395 році, коли вже Поділля було остаточно обернено у провінцію або повіт і воєводство і приєднане до Великого князівства Литовського [с. 104].

Ми бачимо, що Стрийковський остаточно заплутався у **двох** соснах (версіях Віт4Л та Лит1Л) і надзвичайно незграбно намагався їх поєднати. Там, де він фантазує з чистого аркуша, не зв'язаний «джерелами», у нього виходить значно краще (як ми вже бачили вище – 1-4 і зараз побачимо ще).

Але зазначений вище алгоритм хронології діє і тут:

- 1339 р. Федора Коріатовича вигнали з Поділля;
- 1340 р. Федір Коріатович помирає на Угорщині.

Подій-бо мало, а років багато, тому не слід допускати скупчення кількох подій під одним роком. Один рік – одна подія, не більше.

4-1. Другу частину литовського і руського війська, поставивши на їх чолі гетьмана – литовського пана Ольгерда, Вітовт послав у дикі поля, до орди Заволзької і Задонської, бажаючи розвідати їхнє положення і випробувати їх силу.

4-2. А коли гетьман Ольгерд з литовським військом і руськими козаками прийшов на ріку Дон (яку ми, латинники, і Птолемей звано Танаїсом), заступили йому дорогу три царики, брати Кримський, Кіркельський і Манкопський, які з Поділля (як і Кромер з літописців у кн. 15 згадує) брали у той час данину.

4-3. Там татари на своїх місцях [дослівно – «на своєму смітті»] були сміливіші і з великим криком ударили на литву. Литовці (яким йшлося о славу і здоров'я, а тікати до батьківщини було далеко) теж з не меншою сміливістю першому і другому нападу татар дали відсіч.

Нарешті татари, бачачи нових гостей, перед тим невідомих, сильних і могутніх, не могли витримати третьої атаки, почали розсипатись по широких полях, куди який міг утекти. Литва ж переслідували тих утікачів і сміливо їх била.

Отак ті три орди за Божою ласкою, і Вітовтовим щастям, і литовською мужністю наголову були побиті, і три царики на полі зістались забитими (на що всі літописці згодні).

4-4. А гетьман Ольгерд з литовським військом повернувся щасливо до Вітовта, який ще у Смоленську у той час перебував. А то була **перша спроба** битви литовської з татарами [с. 111].

Тут ми маємо **подвоєння** оповідання про битву на Синій Воді. На цей раз в ролі Синьої Води виступає Дон. Ольгерд – той самий, що і в першій битві, тільки розжалуваний з князів у пани і з правителів – у полководці. Три вожді татар – ті самі, і титули їх – *царики* – ті самі.

Тільки замість вигаданих імен тут фігурують вигадані титули *Кримський*, *Кіркельський* (тобто з Кирк-Ора, який татари опанували тільки наприкінці 15 ст., через 100 років після вигаданої Стрийковським «битви») і *Манкопський* (тобто Мангупський; назва Мангуп виникла після турецького завоювання князівства Феодоро в 1475 р., тобто наприкінці 14 ст. ще не існувала; ніяких татар у Мангупі ніколи не було – спочатку там жили греки, а потім він перейшов під владу турків; ну, це ми з вами знаємо, але Стрийковський цього не знав, тому і фантазував так сміливо).

Маємо той самий результат битви – трьох цариків убито, татар розгромлено. Згадка про те, що всі літописці з цим згодні, однозначно вказує на джерело натхнення Стрийковського – «Повість про Подільську землю».

Ця битва теж має прив'язку до історичного контексту – походу Вітовта на Смоленськ в 1395 році. Ця хронологія також вигадана і нічим не краща (хоча й не гірша) за прив'язку до 1331 року.

Вигаданий Стрийковським титул *царик* (маленький цар) в автентичних джерелах не відомий. Татарський титул *цар* відповідає католицькому *імператору*, отже, Ольгерду випало щастя побити у двох битвах аж шість імператорів. Наполеон під Аустерліцем в 1805 році побив тільки двох (австрійського і російського). Англійський король Георг 5-й на спілку з французьким маршалом Фошем у 1-й світовій війні побив трьох імператорів (німецького, австро-угорського та турецького). Але шість імператорських зірок на фюзеляжі – такого, здається, жоден герой в історії не досягав, Стрийковський тут був першим і залишився неперевершеним.

Сказаного досить, щоби підтвердити висновок, [зроблений мною раніше](#) – всі екстраваганції Стрийковського проти давніх джерел слід вважати його власними фантазіями. Його «Хроніка», маючи високі літературні якості, може з приємністю читатись як історичний роман, але не може використовуватись як історичне джерело.

Густинський літопис

або Міф у період зів'ялого листа

Стрийковський, як ми бачили, струсив геть усі грушки з дерева під назвою «битва на Синій Воді», лишивши своїм наступникам тільки змитати зів'яле листа.

Густинський літопис (ГЛ1), написаний орієнтовно в 1620-х роках, подає для нас зовсім невелику поживу:

- (1) В літо 6869. 1361. В Києві на княжінні Федір.
- (2) цього року поставили у Львові першого біскупа Кристина.
- (3) В літо 6870. 1362. Дмитро, князь Московський, зігнав з Галича московського князя Дмитра, із Стародуба Івана.
- (4) Цього року Ольгерд перемиг трьох царків татарських і з ордами їх, тобто Котлубаха, Качзея, Дмитра; і відтоді з Поділля вигнав владу татарську.
- (5) Цей Ольгерд й інші руські держави під свою владу прийняв, і Київ під Федором князем узяв, і посадив у ньому Володимира, свого сина. І почав над цими володіти [мабуть, Володимир – над киянами], їм же батьки його данину давали [? незрозуміло].

(6) В літо 6874. 1366. Квітня 7 в 3-ю годину дня було затемнення сонця.

Найбільш прозорим тут є епізод 6 – він походить (через не встановлені наразі проміжні тексти, можливо НикЛ – як далі) з Rogozького літописця (в нашій таблиці – [епізод 183](#)):

І тоді сонце згинуло місяця серпня в 7-й день на пам'ять святого преподобного мученика Доментія на завтра після Спасова дня вранці в 3-й годині дня [ПСРЛ, 1922 р., т. 1, ч. 1, стб. 82].

Це було на Близькому Сході (в контексті оповідання про війну єгипетського султана у Палестині). Автор ГЛІ замінив старорежимну «погибель сонця» на новітній астрономічний вираз «затемнення», чим засвідчив свою європейську освіту. Ну, а місяць серпень у нього перетворився на квітень, тільки 3-я година однозначно вказує на давнє джерело.

Так само в епізоді 3 маємо зіпсований запис RogL (в нашій таблиці – епізод 118). Автор ГЛІ не міг дати ради з тими двома Дмитрами, один з яких вигнав другого з Галича, і у нього вийшло, що Дмитро Московський вигнав із Галича сам себе.

Отаке «авторитетне» й «компетентне» «джерело» ми маємо в Густинському літописі!

Повідомлення про вигнання Івана Стародубського є в Никонівському літописі [ПСРЛ, 1897 р., т. 11, с. 2] під 6871 (не 6870-м!) роком. У тій самій річній статті НикЛ міститься і повідомлення про похід Ольгерда на Синю Воду (із RogL).

Таким чином, ми бачимо, що автор ГЛІ мав у руках НикЛ і використав його. З невідомих нам міркувань він пересунув епізоди 3 – 4 на попередній рік, залишивши незмінною дату епізоду 6.

Він же поєднав *Синю Воду* з НикЛ із *Синьою Водою* Стрийковського, тобто першим зробив той крок, який виявився фатальним для всієї наступної історіографії питання.

Мій короткий [аналіз джерел ГЛІ](#) показує, що хроніка Стрийковського була для автора ГЛІ настільною книгою, і тут ми бачимо у сильному скороченні саме Стрийковського. Послідовність імен – Котлубах, Качзей, Дмитро – точно така, як у Стрийковського, і відмінна від Повісті про Подільську землю (там скрізь Хочебій, Кутлубуга, Дмитро).

Таким чином, Густинський літопис повністю виправдовує свою репутацію пізнього компілятивного тексту. Всі його повідомлення є сильно перекрученими запозиченнями із давніших джерел або вигадками власного виробництва (князь Федір). У справі «битви на Синій Воді» він повністю залежить від текстів, розглянутих нами вище. Автор літопису не мав поетичного хисту Стрийковського і запропонував нам сухе, мало їстивне, зів'яле листя.

Висновки

Ми розглянули усі письмові звістки, на яких дослідники ґрунтують свої описи «битви на Синій Воді», і чітко побачили, що ніякої подібної битви в них немає.

1. Найдавніше і єдино авторитетне для часу правління Ольгерда джерело – Рогозький літописець – повідомляє про похід Ольгерда на Синю Воду і Білобережжя восени 6871 року. Цей рік відповідає осені 1363 року (1362-й рік – це помилка).

2. Цей похід треба розглядати у контексті боротьби Литви з Тверським князівством, численні факти якої записані в Рогозькому літописці.

3. Назва *Синя Вода* стосується річки Синя, котра впадає в річку Дьоржу біля Погорілого Городища; на річці Дьоржа біля її впадіння у Волгу знаходиться велике відслонення вапняків, яке можна вважати *Білобережжям*. Обидва об'єкти знаходять неподалік, на південному заході Тверського князівства, саме там, де точилися основні воєнні дії з Литвою.

4. Цей незначний епізод не вплинув на загальну політичну ситуацію і тому не був внесений до наступних літописів. Автор Никонівського літопису знайшов Рогозький літописець і широко його використав, запозичивши ряд унікальних звісток, в тому числі і про Синю Воду. Але ніякої додаткової інформації про цю подію він не мав і не записав, тому Никонівський літопис слід вважати вторинним джерелом з нашого питання.

5. Важливо, що у записі Рогозького літописця немає ніякої **битви** і ніяких **татар**.

6. Запис про битву Ольгерда з татарами на Синій Воді походить з «Повісті про Подільську землю» – частини «Вітовтового» літопису, написаної орієнтовно в кінці 1430 – 1431 роках, тобто через 53 роки після смерті Ольгерда. Цей запис не має ніяких характерних деталей і показує некомпетентність автора. Його слід вважати пізньою вигадкою.

7. На території східної Європи є не менше 34 назв, які можна вважати подібними до назви *Синя Вода*. За умов повної відсутності географічного контексту в «Повісті про Подільську землю» немає підстав віддавати перевагу якись одній із них. Скоріше за все ця назва в повісті виступає як поетичний вираз.

8. У «литовських» літописах 16 ст. давня «Повість про Подільську землю» зазнає сильного псування, зокрема, з'являється версія, де всі діяння приписано Вітовту, а Ольгерд взагалі не згадується. При цьому ніяких додаткових джерел не було використано.

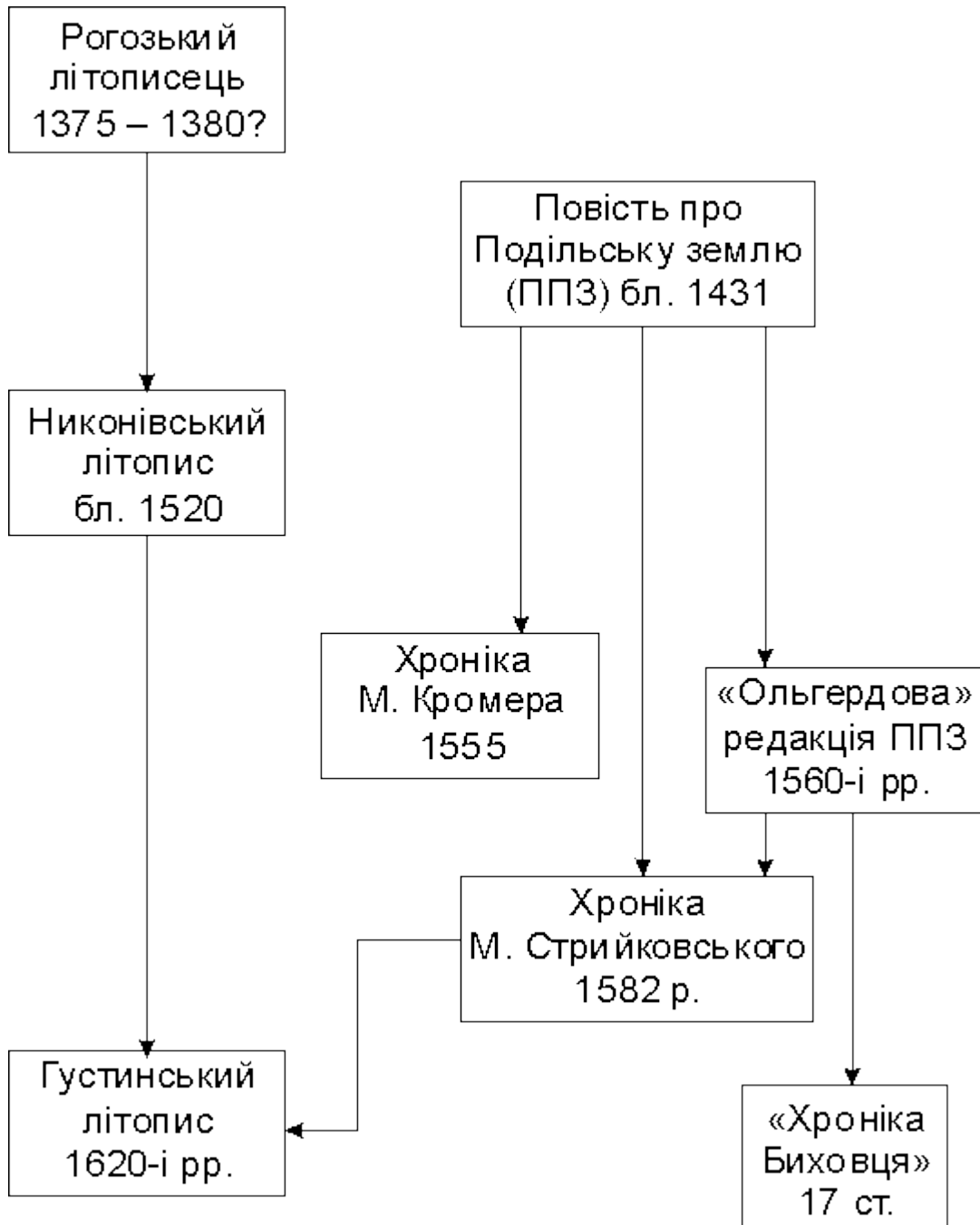
9. В «Хроніці» Стрийковського оповідання про «битву на Синій Воді» записано аж двічі – вперше під 1329 чи 1331 роком як вчинок великого князя Ольгерда, вдруге під 1395 роком як вчинок Ольгерда – полководця князя Вітовта. Це – наслідок поєднання версій оригінальної «Повісті про Подільську землю» та її переробок 16 ст. Всі додаткові деталі в обох оповіданнях слід вважати власними вигадками Стрийковського.

10. Окрім цих двох оповідань, Стрийковський подав під 1351 роком запозичення із Длугоша, в якому Ольгерд не тільки не воює з татарами, а навпаки,

у спілці з ними грабує Поділля (яке нібито уже 20 років, від 1331 р., належало його племінникам – Коріатовичам).

11. Датування «битви на Синій Воді» 1351 роком у «Хроніці Биховця» слід вважати пізнім додатком, якого не було в протографі. Можливо, це доповнення внесено під час переписування хроніки латинськими літерами у 17 ст.

12. Густинський літопис 1620-х років використав запис Никонівського літопису та запис Стрийковського, при цьому дату «події» помилково було зсунуто на 1362 рік. При комбінуванні цих джерел запис було кардинально скорочено. Джерельного значення він не має.

Стемма оповідань про «Синю Воду»

Таким чином, уже автори 16 – 17 ст. не мали ніякого певного поняття про цю «битву», запропонувавши 4 варіанти її датування. Вони не змогли подати ніякого пояснення щодо місця битви, неупевнено розміщуючи її на Дніпрі або на Дону. Вони не знали з певністю, чи вважати героєм битви Ольгерда, чи Вітовта.

В той же час ми не маємо сумніву, що [битва при Кефісі](#) сталась в 1311 році, [битва при Кресі](#) – в 1346 році, [битва на Косовому полі](#) – в 1389 році, а [битва на Терекі](#) – в 1395 році. Не маємо ми також сумніву відносно місць цих та інших битв 14 ст., не маємо сумніву, хто з ким бився, в рамках якої війни і які були наслідки кожної з битв. Для кожної з них ми маємо авторитетні джерела, **сучасні самим подіям**, котрі демонструють той чи інший рівень компетентності.

У випадку з «битвою на Синіх Водах» ми нічого цього не маємо, тому сміливо можемо вважати її історіографічним міфом. Цю битву треба викреслити з історії 14 ст. (як уже зробив В. Насевич) і помістити в музей історичних курйозів, так, щоб на північ від неї було «царство пресвітера Іоанна», на схід – 28 героїв-панфіловців, на південь – люди з тисячами головами, а на захід – три кити, на яких стоїть Земля. В усі ці речі люди колись вірили (і дітям у школах розповідали), а потім розібрались і перестали розповідати. Отак треба зробити і з цією міфічною «битвою».

В історіографії повідомлення 1363 року про Синю Воду (постійно, але помилково датоване 1362-м роком) поставлено у помилковий контекст. М. Карамзін помилково припустив, що тут ідеться про річку Синюху, і з того часу всі дослідники помилково пов'язували цей запис із міфічною «боротьбою Литви проти Золотої Орди» на українських землях.

Насправді це повідомлення треба розглядати в контексті боротьби Литви з Тверським князівством, котра почалась із захоплення литовцями Ржеви у 1359 р. Маючи базу поруч з тверським рубежем, литовці в 1363 і 1368 роках здійснювали невеликими силами напади на Тверське князівство, переважно (з випадки із 4) на його південно-західну смугу, що лежить найближче до Ржеви.

Ці напади, в тому числі і напад 1363 р. на Синю Воду – Білобережжя, **не мали ніяких наслідків**: ніякої тверської волості литовцям захопити не вдалося.

Десь навесні 1368 р. московське військо відібрало у литовців Ржеву, а восени того ж року почалась литовсько-московська війна, котра тягнулась до 1372 р. і теж закінчилась без територіальних змін. Всі ці події ніякого зв'язку із Золотою Ордою не мали.

Остання спроба Золотої Орди відстояти / поширити зону свого впливу на півночі датується 6847 (1339) роком, коли ординець Товлубій з військом і допомогою від рязанського і московського князів безуспішно облягав Смоленськ (запис Рогозького літописця). Пізніше в 1340 році Волинь перейшла під владу литовського князя, в 1349 році Галичина – під владу польського короля; в цей же час почала формуватись нова політична сила – Молдавське князівство.

З боку Золотої Орди не було **жодної спроби** протидіяти цим процесам скорочення зони її впливу на заході. Пізніше, у роки внутрішньої війни, Орда фізично не мала змоги боронити свою зону впливу, яка непомітно перейшла під владу Литви.

Збройні сутички на цьому «фронті», якщо такі взагалі мали місце, були незначними і не впливали на загальну ситуацію. Тому вони не були відзначені в записах сусідів, котрі велись не тільки у Кракові, Марієнбурзі та Лівонії, але також у Великому Новгороді, Твері та Москві. Жоден з цих «спостережних пунктів» не відзначив ніяких битв з татарами на території сучасної України – з тієї причини, що помітних битв не було аж до 1399 року.

Жертви «Синьої Води» або Історіографія питання

...Неначе люди подуріли –
На *Синю Воду* всі ідуть...

Той факт, що ніякої «битви на Синій Воді» ніколи не було, не означає, що не було загиблих і поранених у цій битві. Цілі покоління істориків падали жертвами цього міфу, аж поки не з'явився і не подав «лікарство на оспалий розум чоловічеський».

З'ясувавши у наведених вище параграфах фактичний бік справи, я тепер можу з легкою іронією подивитись на потуги «істориків», які зуміли зробити із цієї нескладної історії «синьоводську проблему» для самих себе і своїх читачів.

Історіографію теми можна поділити на два періоди: до публікації Рогозького літописця в 1922 році і після неї. В першому періоді науковці ще не мали повного набору джерел для з'ясування міфу, тому до них можна було б поставитись і більш поблажливо.

Але! Никонівський літопис в потрібній нам частині був надрукований у 1788 році [Русская летопись по Никонову списку. – Спб.: Императорская Академия наук, 1788 г., часть 4 (до 1407 г.), с. 5], Густинський літопис (як додаток до Іпатіївського) – в 1843 р., хроніка Стрийковського була надрукована в 1582 і потім в 1846 роках. Отже, з'ясувати залежність Густинського літопису від Никонівського і Стрийковського не становило проблеми від 1843 року. І карта О. І. Менде з позначенням річки Синьої чекала на дослідників від 1853 року. І московські документи про волость Синю теж чекали від кінця 18 ст.

І якщо «історики» за ці 170 років не зуміли покласти ці овочі в одну кастрюлю і зварити борщ – то хто ж їм винен?

Не пам'ятаю, хто з великих фізиків 20 ст. сказав: «Інформації завжди вистачає, для висунення правильних положень не вистачає фантазії».

Але ми будемо вважати, що до 1922 року дослідникам бракувало інформації, і розглянемо, як скористались історики повним набором текстів за 95 років, що минули.

Для полегшення орієнтації читача я виділятиму слушні твердження зеленим тлом, а помилкові (на мою думку) – жовтим тлом.

[Стефан Кучинський \(1935 р.\)](#) [Ірина Козир \(2011 – 2014 рр.\)](#)
[Фелікс Шабульдо \(1987 – 2013 рр.\)](#) [Олександр Чорний \(2011 – 2014 рр.\)](#)
[Віктор Миц \(2002 р.\)](#) [Борис Черкас \(2012 – 2015 рр.\)](#)
[Олександр Галенко \(2005 р.\)](#) [Тетяна Гедзь \(2010 – 2015 рр.\)](#)
[Ярослав Дашкевич \(2006 р.\)](#) [Ентузіасти](#)
[Микола Дорош \(2009 – 2012 рр.\)](#)

Висновки

1. Фатальною для історіографії теми виявилась помилкова думка М. Карамзіна, що Синя Вода – це Синюха, доплив Богу. Тим самим було задано помилковий контекст розгляду джерельних свідчень. Ця помилка за наступні 200 років ніким не була подолана.

2. Від Густинського літопису та Карамзіна йде помилкове датування звісток 1362-м роком.

3. Всіх дослідників, які писали на тему Синьої Води, можна поділити на дві групи, задавши одне просте запитання: запис М. Стрийковського про Синю Воду – це історичне джерело чи літературна фантазія?

4. Перша група дослідників, котра дивиться на предмет раціонально і вважає Стрийковського фантазером, нечисленна. Тут слід назвати О. В. Русину та М. І. Жарких. Можна пошкодувати, що Русина висловлювала свій правильний погляд лише принагідно, не розгорнувши аргументації у ширшій праці.

5. Друга група дослідників, котра вважає Стрийковського «історичним джерелом», несвідомо й усупереч власній волі набуває статусу дослідників літературних фантазій 16 ст., хоча і вважає свої статті роботами з конкретної історії, а не з історії літератури. Всі ці роботи безумовно помилкові і не просунули справу вивчення «Синьої Води» ані на міліметр проти Карамзіна.

6. За останні 20 років (1996 – 2015) в Україні спостерігається певне піднесення інтересу до теми, котре виливається у досить рясний потік книг, збірників, окремих статей, конференцій та круглих столів по темі. Якість цих праць не витримує найменшої критики, часто трапляються статті відверто пустопорожні, велика кількість містить плагіат з раніше надрукованих статей. Плагіат з помилкової роботи також є помилковим.

Стефан Кучинський (1935 р.)

Kuczyński S. Sine Wody : rzecz o wyprawie Olgierdowej 1362 r. – “Księga ku czci Oskara Haleckiego”, Warszawa, 1935.

Kuczyński S. Sine Wody. – W: Kuczyński S. Studia z dziejów Europy Wschodniej 10 – 17 ww. – Warszawa : 1956, s. 135 – 180.

Стаття Кучинського вперше була надрукована в 1935 році, а в збірнику 1956 року була передрукована в дещо доопрацьованому вигляді (принаймні є посилання на літературу, надруковану після 1935 р.). Я розглядатиму оцю останню версію статті.

Починає він з розгляду Длугоша (у якого жодної Синьої Води нема), Кромера та Стрийковського (с. 135 – 137). У Кромера бачимо, що «Вітовт зі своїм **гетьманом Ольгердом** побив 3 цариків» (тобто слід «Вітовтової» редакції «Повісті про

Подільську землю», як у Лит5Л). Але Кромер був розумний чоловік і зробив застереження – передаю так, як прочитав, тобто він уже мав сумнів у достовірності цієї історії.

Далі С. К. розглянув погляди М. Карамзіна, Т. Нарбути П. Бруна, В. Антоновича, К. Стадницького, Н. Молчановського, М. Грушевського, Ф. Леонтовича, А. Прохаски (с. 137 – 146). Цей огляд з довідковою метою можна використовувати, пам'ятаючи, що всі висловлені цими авторами погляди – **цілком помилкові**.

Далі С. К. розглядає звістку Густинського літопису, джерела якого він визначив **помилково** (правильно названо тільки Никонівський літопис, с. 147). Запропонована ним класифікація «литовських» літописів переважно **помилкова** і втратила значення після **моєї роботи** (він навіть не виділяв «Повість про Подільську землю» як окремий твір; с. 147 – 151).

Цінним і **правильним** є спостереження С. К., що оповідання про «битву на Синій Воді» не поєднане з подальшим оповіданням про долю Поділля (с. 151, 159).

Далі С. К. запустився у міркування – коли б то Коріатовичі могли опанувати Поділля? Оскільки прямих вказівок у джерелах немає, то всі комбінації звучать **непереконливо** (с. 152 – 158).

Розглядаючи «похід Вітовта на Дон», С. К. чомусь не зробив очевидного і єдино вірного припущення, що це подвоєння оповідання про Сині Води, а почав шукати у джерелах підтвердження цього походу. Прямих свідчень він не знайшов (ясна річ, їх і не могло бути), а непрямі свідчення С. К. трактує на користь реальності цього походу (с. 160 – 162).

Намагаючись підкріпити свою аргументацію, С. К. вдається до пошуків імен *Хаджи-Бей* та *Кутлубуга* (Дмитра він мудро оминає!) серед діячів кінця 14 ст. (с. 163 – 165), знаходить їх... і впадає при цьому в елементарну **логічну помилку!** Адже нам для «Синьої Води» потрібен не будь-який Хаджи-Бей, а такий, який мав би **братів** – Кутлубугу та Дмитра, і який (які) були б **отчичами і дідичами Поділля**. При наявності цих індикаторів можна було б говорити, що це – «наш» Хаджи-Бей, а не якийсь самозванець того ж імені.

Знайдені ним Хаджи-Бей та Кутлубуга мали стосунок до Криму, але не до Поділля, отже, це – не «наші» люди, і їх існування нічого не допомагає з походом на Дон в кінці 14 ст.

Зрештою С. К. прийшов до висновку, що в літописах змішано два походи, кожен з яких, однак, він вважав реальним (с. 167)

Аналізуючи звістки Рогозького і Никонівського літописів, С. К. **слушно** відзначив, що в них нема мови про жодну **битву**, ані про жодних **татар** (с. 167 – 168).

С. К. цілком **помилково** вважав дату Рогозького літописця вересневою і тому **помилково** вираховував дату походу як осінь 1362 року (замість 1363 року, с. 170). Але всі точні дати Рогозького літописця в цій частині (1355 – 1374 роки) є березневими, ніяких вересневих дат в ньому немає. І С. К. мав таку саму можливість визначити це, аналізуючи точні дати, як і я, але не зробив цього. Хто ж йому винен?

Розшукуючи назву *Білобережжя*, С. К. згадав два села в Білорусії, [територію на середньому Дніпрі](#) і нарешті давньоруську назву, яка стосувалась нижнього Дніпра. На карті, доданій до статті, напис «Білобережжя» тягнеться вздовж Дніпра від середньої течії Тясмина десь до гирла Орілі, а **місто** Синя Вода позначена не початку ріки Синюхи (останнє нанесено на підставі «Книги Большому чертежу», с. 172).

На думку С. К., потрібно з усіх можливих *Синіх Вод* (він називає 10 варіантів) вибрати ту, котра пов'язана із *Білобережжям* (яке він вважав локалізованим упевнено) і *Коршевою*. С. К. прийняв традиційну думку, що це – ріка Синюха, точніше, місто Синя Вода на ній (с. 171)

Значення походу Ольгерда на Синю Воду, на **слухну** думку С. К., сильно перебільшене істориками (с. 173 – 174). Навряд чи цей похід вплинув на здобуття Києва литовцями чи на вигнання татар з правого берегу Дніпра (с. 177).

Повертаючись до повідомлення Густинського літописця, С. К. приходять до висновку, що там об'єднано звістки про кілька походів (**це невірно!**), що він приписує Ольгерду перемогу над трьома цариками, яка одержав Вітовт через 30 років (**і це невірно!**) (с. 176). Тобто він критикує цей літопис зовсім не за його дійсні недоліки!

Остаточні висновки С. К. такі:

1. Ніякої далекосяглої послідовної політики на півдні Ольгерд не мав і не проводив.
2. Похід Ольгерда 1362 року був спрямований на місто Синя Вода на річці Синюха; він був незначним за масштабами і не мав тривалих наслідків.
3. Похід Вітовта (десь 1397 року) на Дон, битва з татарами і перемога над трьома цариками – історично достовірний факт.
4. В літописах ці походи були переплутані, можливо, свідомо.

З усього цього можна цілком погодитись тільки з першим твердженням. В цілому стаття С. Кучинського помилкова.

Фелікс Шабульдо (1987 – 2013 рр.)

Український історик [Фелікс Михайлович Шабульдо](#) (1941 – 2012) присвятив нашій темі цілу серію робіт, яку ми розглянемо у хронологічній послідовності, аби простежити зміни у поглядах автора.

1987 р.

Шабульдо Ф. М. Земли юго-западной Руси в составе великого княжества Литовского. – К. : Наукова думка, 1987 г. – 183 с.

В цій книзі автор розглядає нашу тему на с. 42 – 73, з деякими відступами у споріднені теми.

Основними джерелами Ф. Ш. **помилково** вважав неіснуючу «пространную редакцию Повести о Подолье» та Густинський літопис, який він **помилково** датував 1730-ми роками (одна тисяча сімсот тридцятими роками!). Звістки Никонівського та Рогозького (саме у такій послідовності!) літописів він **помилково** вважав додатковими (с. 42).

«Вітовтову» редакцію «Повісті про Подільську землю» у Лит5Л Ф. Ш. цілком **помилково** приписував впливу Я. Длугоша (с. 42). Слід знати, що: 1, у Длугоша ніяких слідів «синьоводського міфу» немає; 2, ніякі «литовські» літописи ніякого Длугоша не знали і не використали.

Ф. Ш. **слухно** погодився з тим, що оповідання про Сині Води не пов'язане з подальшим оповіданням про Поділля (с. 43).

За основу розгляду Ф. Ш. **помилково** узяв найпізніший і найгірший текст – Густинський літопис (с. 57). Він **помилково** вважав, що Никонівський (НикЛ) та Рогозький (РогЛ) літописи є доповненнями запису ГЛІ (с. 58).

Ф. Ш. **помилково** вважав, що запис РогЛ про напад литви на Коршев стосується Коршева на Сосні, відомого виключно зі «Списку руських міст» (с. 62). Насправді як Бистра Сосна, так і тим більше Тиха Сосна знаходяться на південь від області географічних знань Рогозького літописця, а запис, як я вказав вище, треба відносити до Корчеви на Волзі, котра лежить в центрі області географічних знань літописця.

З цієї **помилкової** прив'язки Коршева Ф. Ш. виводив грандіозні наслідки:

Влітку 1362 р. під час походу до Коршева – одного з найбільш висунутих на південний схід руським городів, Велике князівство Литовське заволоділо слідом за Брянськом та Києвом територією південної частини Чернігово-Сіверської (з центрами Чернігів, Новгород-Сіверський, Трубчевськ, Путивль і Курськ) і більшою частиною пограничної з нею Переяславської земель (с. 62).

Все це – **чиста фантастика**, навіть не наукова.

Ф. Ш. **помилково** витлумачив дату РогЛ – осінь 6871 року – як період від 24 вересня по 25 грудня 1362 року (с. 66). Ф. Ш. не знав, що осінь починається 1 вересня, і **помилково** відносив її початок до 24 вересня. Також Ф. Ш. не знав, що осінь закінчується 30 листопада, і **помилково** відносив її закінчення на 25 грудня. Ф. Ш. не знав, що дати РогЛ – березневі, і **помилково** вважав цю дату вересневою.

Ф. Ш. процитував опис битви у Стрийковського (у нас – [епізод 1-4](#)) і вважав його повністю достовірним, виводив із цього опису якийсь «стратегічний та тактичний досвід», який буцімто був використаний у Куликовській битві (с. 69). Як тактичні фантазії відставного жовніра 16 ст. могли вплинути на тактику в Куликовській битві – я не можу зрозуміти.

Остаточний висновок Ф. Ш. звучить ще масштабніше:

Внаслідок розгрому ординців у битві у Синіх Вод межі підвладної Орді території у північно-західному Причорномор'ї були відсунуті до прибережної зони в пониззі Дністра й Південного Бугу, а на Дніпрі – до його порогів [...] Розгром трьох західних орд в битві у синіх Вод був наслідком політичної співпраці литовської знаті з боярством південно-західної Русі на антиординській основі (с. 72).

Все це, безумовно, **помилково**.

Таким чином, розглядувана книга Ф. Ш. не внесла нічого позитивного у розуміння нашої теми. Основний недолік автора – якась дитяча довіра до всього, що було написано кимось і колись. Автор не мав ніякого поняття про те, що пізніші літописи запозичують свої записи з раніших літописів, про поділ джерел на першоджерела і залежні від них вторинні джерела, про необхідність критики

джерел. Тому цю роботу можна віднести в донаукову історіографію, попри її відносно пізній час і попри присудження автору вченого ступеня кандидата історичних наук (1983) саме за цю книгу.

1996 р.

Шабульдо Ф. М. [Битва біля Синіх Вод 1362 р.](#) : маловідомі та незнані аспекти. – Український історичний журнал, 1996 р., № 2, с. 3 – 15.

Новий підхід, запропонований Ф. Ш. в цій статті, полягає в наступному:

Мова має йти не про один похід і одну битву біля Синіх Вод, а про широкомасштабну воєнну кампанію 1362 р. Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтського проти Золотої Орди на південноукраїнських землях. Вона складалася з двох воєнних акцій: 1, походу, в результаті якого було здобуто Коршев; 2, походу, під час якого відбулася битва на Синіх Водах і спустошення Білобережжя (с. 4).

Тут все було би правильно, якби: 1, не заплуталась не до речі Золота Орда і південні землі; 2, події були датовані 1363 роком, а не 1362; 3, обидва повідомлення розглядались як епізоди литовсько-тверських відносин; 4, вони оцінювались як незначні за силами учасників, територіальним розмахом і наслідками. «Не Рабінович, а Хаймович; і не «Волгу», а 100 рублів; і не в лотерею, а в преферанс; і не виграв, а програв...»

У ранжування джерел Ф. Ш. вніс певні зміни. Тепер на першому місці стоїть РогЛ, далі – НикЛ, потім – Стрийковський. Це не завадило **помилитись** у дані друкування РогЛ – 1925 рік (с. 5).

Якимось непорозумінням виглядає тут згадка Тверського літопису, з посиланням на роботу Р. К. Батури, надруковану литовською мовою (с. 3). Я, звичайно, знав, що в Тверському літописі нічого по нашій темі нема, але все ж таки учнівським звичаєм перевірив. Якщо дорослі так кажуть...

Доповідаю: у Тверському літописі маємо лакуну, яка починається на початку статті 6871 року і триває до середини статті 6876 року [ПСРЛ, 1863 р., т. 15, стб. 428]. Отже, ми не можемо знати, чи був там якийсь текст про Синю Воду, чи ні. Якщо це – «незнаний аспект», слід запитати – **незнаний кому?**

Ф. Ш. твердив, що «відомості тверського літописного джерела **доповнює** Мацей Стрийковський» (с. 5). Ми бачимо, що тут криється велика **помилка**, яка походить від Густинського літопису (не названого в цій статті). Треба було би ще довести, що обидва повідомлення стосуються однієї події (як ми бачили вище, це зовсім не так).

Намагання Ф. Ш. реабілітувати Стрийковського проти слухних закидів попередніх істориків (зокрема М. Дашкевича) у фантазуванні виглядають непереконливо:

Є певні підстави вважати її не прикрашеним фантастичними вимислами переказом загальновідомих літописних звісток, як вважало багато істориків 19 і 20 ст., а ще одним рідкісним, самостійним і важливим джерелом про маловідому подію (с. 6).

Якщо Ф. Ш. мав «певні підстави» – так і розповів би нам, які ж саме, і ми би знали. Але він їх не назвав, тому залишається думати, що таких підстав не існує.

Далі Ф. Ш. розглянув звістку «Списку руських городів» про Коршев на Сосні намагався показати, що тут малась на увазі Тиха Сосна (с. 7 – 10). Все це дуже непереконливо, перш за все через те, що цей загадковий Коршев геть не згадується в пізніших джерелах. До того ж ще треба довести, що Рогозький літописець мав на увазі саме цей, практично не відомий пункт десь у Подонні (яке – повторю – було для нього уповні «землею незнаємою»), а не Корчеву на Волзі в межах Тверського князівства. А у статті Ф. Ш. те, що вимагає доведення, узятю як аксіоматичний висхідний пункт.

Загальний висновок Ф. Ш. звучить так:

Удар, завданий влітку 1362 р. литовсько-руським військом по лінії з'єднання правого (західного) крила Золотоординської держави з її центром, мав далекосяжні наслідки. Найзначніших і непоправних втрат зазнало саме західне крило Золотої Орди, найбільше розвинуте в економічному і соціальному відношеннях (с. 12).

Цей грандіозний результат, однак, ніяк не впливає із тексту статті. Навіть якщо прийняти усі викомбіновані автором «походи Литви», що маємо в сухому залишку? Завоювання незначного, нікому не відомого містечка десь на Дону (руського містечка, не золотоординського) і спустошення якогось Білобережжя (від локалізації якого автор ухилився) – це непоправні втрати для Золотої Орди?

1998 р.

Шабульдо Ф. М. Синьоводська проблема : можливий спосіб її розв'язання. – К. : 1998 р. – 85 с.

У брошурі надруковано три статті, присвячені «синьоводській проблемі».

1. Литовська «Задніпрянина»: незнаний аспект синьоводської проблеми. – с. 5 – 50.

В основу статті була покладена доповідь «Литовська Задонщина 1362 р.», виголошена в 1994 р.; доопрацьована доповідь була надрукована в «Українському історичному журналі» в 1996 р., і її ми розглянули вище. У брошурі журнальний текст доповнено, так що до с. 21 текст брошури повторює текст журнальної статті (до с. 10 включно), а далі йде доповнення, яке варто розглянути.

Починається доповнення з нової апології Стрийковського:

Відтак маємо всі необхідні підстави для того, щоб сприймати повідомлення «Хроніки» Мацея Стрийковського як ординське за своїм походженням, достовірне і докладне джерело інформації про литовську «Задніпрянину» [...] Ольгердове військо мало вирушити з Києва [...] просунутись досить далеко на південь Дніпровсько-Донського межиріччя й досягти місця найбільшого зближення Волги і Дону біля Переволоки, а далі й гирла Дону, десь поблизу Азова. Тільки рухаючись таким маршрутом, можна було прогнати ординців «аж до Волги», Азова і в Крим (с. 21).

Все це, ясна річ, не витримує ніякої критики. «Ординських джерел» оповідних, як відомо, не існує ніяких, але навіть якщо вимріяти собі його існування, то воно могло б розповідати тільки про дії татар, але ніяк не литовців. Про такі дрібниці, як **мова**, котрою мало б бути написане це міфічне джерело, і про його **письмо**, говорити уже не доводиться. Голому злодій не страшний...

Фантазія Ф. Ш., розростаючись crescendo, уже не вдовольняється походом на Тиху Сосну, і вимагає мити чоботи в Індійському океані марширувати аж до Переволоки й Азова.

З другого боку, в особі Стрийковського Річ Посполита явно втратила свого Мольтке чи Шліффена. Не каноніком йому слід було би бути, а начальником Генерального штабу. На цій посаді, розмірковуючи, як вигнати татар за Волгу, справді було би варто розпланувати кампанію саме так, як реконструює Ф. Ш. Але ж нас цікавлять події 14 ст., а не стратегічні марення 16 ст.!

Далі Ф. Ш. знову звертається до питання хронології подій і – о диво! – правильно перераховує дату РогЛ 6871 р. в 1363-й рік. І слідом знову збивається на манівці, пишучи, що похід на Сині Води відбувся наприкінці вересня – на початку жовтня 1362 року (с. 21), а в НикЛ віз написаний під 6871-м вересневим роком (с. 22). Все це повністю помилково.

Далі до кінця статті йде аналіз політичної ситуації в Орді в 1362 році, який, на моє переконання, не має відношення до нашої теми, тому розглядати його я не буду.

2. Концепція Синьоводської битви В.Б.Антоновича і вітчизняна історіографія. – с. 51 – 66.

Ця стаття була надрукована раніше [“Третя академія пам’яті професора Володимира Антоновича”, К., 1996 р., с. 132 – 145], але я мав нагоду її прочитати у цій брошурі.

В заслугу Антоновича Ф. Ш. поставив визначення дати битви як 1362 рік (с. 53) – як ми бачили, помилкове, але єдино можливе з тими джерелами, які мав Антонович. Ф. Ш., маючи РогЛ, міг би дату поправити і відзначити невільну помилку Антоновича, але він цього ніколи так і не зробив за всі 30 років роботи над темою. (Хоча мені знадобилось цілих три дні для складання порівняльної таблиці РогЛ і перевірки наявних там точних дат, які виявились безрезневими. Ну, це так, довідково...)

Окрім Антоновича, у статті проаналізовано погляди М. П. Дашкевича, Н. М. Молчановського та М. С. Грушевського. Нагадаю, що всі їх погляди – помилкові і зумовлені помилкою М. М. Карамзіна, який побачив у Синій Воді Синюху, задавши невірний контекст (українсько-подільський) всім наступним дослідженням.

Ну, в такому товаристві помилятись якось не дуже сором...

3. Мацей Стрийковський як історик Синьоводської битви. – с. 69 – 84.

Ця стаття ґрунтувалась на доповіді, виголошеній у 1997 році, і пізніше була надрукована ще раз окремо [Шабульдо Ф. М. Мацей Стрийковський как историк Синеводской битвы. – “Kulturu sankirtos”, Vilnius, 2000].

Найцікавіше для нашої теми – співставлення ранньої книги Стрийковського «Про початки Литви» з його ж пізнішою «Хронікою». Виявляється, що в ранньому тексті Стрийковський уявляв собі рух литовського війська двома загонами – одне йшло на Канів, а друге – на Черкаси (с. 70; я не мав змоги перевірити цитату за текстом самого Стрийковського, як то слід було б зробити).

У «Хроніці» Стрийковський, зміркувавши, де лежить Канів, а де – Черкаси, об’єднав ці два загоны в один. Своя рука – владика, хіба ні? Кожен начальник Генерального штабу мусить обмірковувати різні плани кампанії...

Слід знати також, що в ранній книзі Стрийковського похід датовано 1329 роком, а у пізній – 1331 [Гедзь Т. [Тринадцята експедиція](#): нове джерело інформації про місце битви на Синіх Водах. – Київ: 2015 р.]

Для мене це співставлення однозначно промовляє за тим, що ніякого «джерела» у Стрийковського не було, окрім того невичерпного джерела, котре зветься творчою фантазією. Він komponував подробиці, включаючи хронологію, так, як йому видавалось зручніше, не жураччись жодними додатковими міркуваннями. Зрештою, Лев Толстой чотири рази переписував «Війну і мир» – йому, виходить, можна?..

«Повість про Подільську землю» **помилково** атестована як «офіційна», ще й створена у «бюрократичних колах Великого князівства Литовського» (с. 69). Все це **помилково**. Великий князь Сигізмунд в акті з 15 жовтня 1432 р. зрікся права на Поділля – ось така була офіційна позиція. Бюрократії ж у Великому князівстві Литовському ніколи не існувало, як і в пізнішій Речі Посполитій.

Для апології Стрийковського Ф. Ш. наводить таке міркування:

Той факт, що Торговиця названа у «Хроніці» першою серед міст, визволених з-під влади ординців в результаті Синьоводської битви, виявляється історично правдивим, оскільки Торговиця колись і була тим замком, поблизу якого сталась ця битва [і далі при Книгу Большому чертежу] (с. 75).

Тут Ф. Ш. **помилково** ототожнив Торговицю Стрийковського (Ольвію, як я уже [зазначив вище](#)) і сучасну Торговицю проти Новоархангельська. Вивчайте матеріальну частину, панове, бо не буде діла!

На с. 76 в черговий раз **помилково** повторено, що РогЛ дає дату 1362 рік (с. 76).

Позитивним в цій статті є мовчазна відмова автора від «ординського джерела» про похід на Азов, про яке йшлося вище, на с. 21. Натомість витягнуто на світ божий «історичні перекази татар Добруджі» ([процитовані вище](#), с. 77).

Я цілком серйозно ставлюсь до записів Стрийковського там, де він виступає самовидцем, наочним свідком, в тому числі і до цього запису. Але це не значить, що такі відомості не треба критично перевіряти.

Одне тільки видовище «татар», які, 1, говорять слов'янською мовою, 2, ведуть осілий спосіб життя, 3, розводять виноград та гарбузи – може навести на думку, що це власне українці (можливо, переселені за Дунай як полонені татарами).

Переказ, як ми пам'ятаємо, полягає в тому, що предків оцих-о «татар» Литва вигнала з Поділля. Але Литва – це не обов'язково Ольгерд, і Поділля – не обов'язково Кам'янець чи Смотрич. Українські козаки за державною приналежністю – це теж Литва, і річки Саврань та Ягорлик – це теж Поділля. Якщо припустити, що інформатор Стрийковського мав вік 20 років, і припустити, що переселення сталось в 1565 році (за 10 років до поїздки Стрийковського), то вийде, що його батьків вигнали з Поділля. А батьки – хіба не предки? Предки – це не конче 200 чи 250 років, могло бути і менше. Розглядаючи це повідомлення, ми повинні врахувати всі можливі варіанти, не підтягаючи його штучно до потрібного нам епізоду.

Той факт, що Стрийковський вставив оцей запис у середину оповідання про Синю Воду, нас ні до чого не зобов'язує.

Всі ці міркування лежать на поверхні, і просто дивно, чому Ф. Ш. до них не додумався.

Слід знати, що ця брошура викликала іронічну рецензію Олени Русиної [Русина О. Синьоводська “Задонщина” : історична першість чи історіографічний гібрид ? – Український гуманітарний огляд, 1999 р., т. 1, с. 178 – 189], котра стала досить помітним явищем в історії синьо-водо-знавства.

Починає вона з цитати з Дмитра Туптала (Ростовського): «Стрийковський бредив, а ти побрежуєш» (с. 178). Слушна оцінка, яку треба пам’ятати усім апологетам Стрийковського!

Стрийковський на сторінках своєї «Хроніки», по суті, «подвоїв» Синьоводську битву, двічі розповівши про Ольгердів похід на трьох татарських князів (в одному випадку йшлося про вповні історичного Ольгерда, в другому – про вигадану особу, Вітовтового воєводу Ольгерда, а саму подію було перенесено на Дон) (с. 180 – 181).

Стрийковський, завжди охочий до вихваляння литовських воєнних тріумфів, не стримуючи фантазію професійним чуттям, описав у деталях перебіг самої баталії та її вражаючі наслідки [...] Немає ані найменшого сумніву, що перед нами – літературна фікція (с. 181)

Ідея «єдиного стратегічного задуму» двох литовських кампаній є суто здогадною, оскільки в самій літописній нотатці важко вгледіти бодай якийсь зв’язок між захопленням Коршева і «воюванням» Ольгердом Синьої Води і Білобережжя (с. 185).

Ось приклади тверезих оцінок, яких ми чекали від синьо-водо-знавців... і не дочекались. Русина у принагідній рецензії виявила краще розуміння суті питання, ніж вузькі фахівці, які писали на цю тему до неї... та й після неї.

Ф. М. Шабульдо дав відповідь на цю рецензію [Шабульдо Ф. Чого не схотіла або не змогла помітити моя рецензентка. – Український гуманітарний огляд, 1999 р., т. 2, с. 198 – 220], котра стала першою «відповіддю рецензенту» на сторінках «Українського гуманітарного огляду». Відповідь, написана у тоні «сам ти дурень», у фатальний спосіб заважила на всьому журналі – скільки я потім не читав в «Огляді» відповідей рецензентам – всі вони були варіаціями на тему «сам ти дурний». Оскільки відповідь не містить нічого для з’ясування самого питання про Синю Воду, я її розбирати не буду.

Шабульдо Ф. М. Возвращаясь к синеводской проблеме : о некоторых результатах и последствиях антиордынской кампании великого княжества Литовского в 1362 г. – “Славяне и кочевой мир”, М., 1998 г., с. 145 – 146.

Цієї короткої статті (мабуть, тез доповіді) я не читав.

2000 р.

Шабульдо Ф. М. [Наративні джерела](#) й перші дослідники про похід Ольгерда на Сині Води і Білобережжя. – “Україна в центрально-східній Європі”, К., 2000 р., вип. 1, с. 57 – 74.

В цій статті Ф. Ш. на першому місці **слушно** поставив РогЛ, а НикЛ вважав залежним від РогЛ (с. 57). Але дата події у статті – 1362-й рік, а не 1363-й, як має

бути. Тобто навіть з мінімальною інформацією РогЛ дослідник ніяк не міг дати ради.

Міфічні «спадкові права ординських князів на Поділля» Ф. Ш. прийняв без застережень (с. 58).

На с. 59 Ф. Ш. **слухно** зазначив дефект механічної зшивки на початку пізніх списків ППВ і зазначив особливу редакцію Лит5Л (у мене – «Вітовтову» редакцію), але повторив **помилкове** твердження, нібито редакція виникла під впливом Длугоша.

Далі Ф. Ш. переповів погляди Ф. Сушицького на ППЗ, називаючи його *Теофілом Сушицьким* (с. 59; ніхто не сказав Ф. Ш., що Сушицького звали Феоктист / Теоктист...).

І після рецензії Русиною Ф. Ш. продовжував наполягати на цінності «Хроніки» Стрийковського для даної теми (с. 61 – 62), тобто наполягав на своїй давній **помилці**.

Джерельну основу розповіді Стрийковського складають історичні перекази татарських мешканців Добруджі (с. 62).

Я (замість Ф. Ш.) розглянув ці перекази (власне, один переказ) і показав, що немає особливих підстав пов'язувати його з подіями 200-250-річної давнини. Те, що ніякий усний переказ не може містити маршрута походу, очевидно всім, окрім нашого автора.

Розповідь Стрийковського про похід на Дон Ф. Ш. **помилково** вважав окремим, також достовірним, епізодом (с. 63).

Наступні кілька сторінок (67 – 67) присвячені Густинському літопису, у якому Ф. Ш. **помилково** побачив незалежне «київське джерело» про ці події (с. 68).

Всі свідчення Яна Длугоша про Поділля 2 пол. 14 ст. узгоджені з офіційною позицією Польського королівства і подані у творі в такий спосіб, що своїм змістом заперечують литовську версію (с. 69).

Длугош народився в 1415 році, отже, **свідком** подій 2 пол. 14 ст. не був – тут Ф. Ш. **помилився**. Даних про Поділля в його творі за 2 пол. 14 ст. немає, і в цьому Ф. Ш. **помилився**. Виклад виступу на сеймі 1448 р. у Длугоша виразно показує, що поляки не мали зеленого поняття про якусь «литовську версію».

Отже, в цій статті Ф. Ш. повторив усі свої **старі помилки** і не додав до них нічого нового і правильного.

2003 р.

Шабульдо Ф. М. Синьоводська битва 1362 р. у сучасній науковій інтерпретації. – «Центральна Україна за доби класичного середньовіччя: студії з історії 14 ст.», К., 2003 р., с. 8 – 26. (Ця стаття перевидана у збірнику: [Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях](#), К., 2005 р., с. 9 – 27).

В цій статті Ф. Ш. не вніс нічого нового у порівнянні з попередніми, наступила явна «криза жанру». Тут ми бачимо всі ті моменти, які уже відзначені в попередніх працях – і «офіційний характер» ППЗ, написаної в «бюрократичних колах» Великого князівства Литовського (с. 9, за виданням 2005 р.), і скаргу на недооцінку «поодиноких, зате надзвичайно важливих даних актового матеріалу» (с. 11), і ототожнення Коршева з РогЛ із Коршевом на Тихій Сосні (с. 15), і «вересневий 6871-й рік» у РогЛ (с. 15), і віднесення публікації РогЛ до 20-х років 19-го

(дев'ятнадцятого, не двадцятого) століття (с. 16 – з цією публікацією Ф. Ш. якось особливо не таланило, бо він жодного разу не зміг назвати її правильної дати. Мабуть, ніхто не сказав Ф. Ш., що дата публікації зазначається на титульному аркуші), і місто Синю Воду – Торговицю в Кіровоградській області як місце битви (с. 17).

Все це, повторюю, вже було сказано автором раніше. Які ж його висновки?

Нове трактування синьоводської проблеми, потребує, звичайно, і нових підходів до оцінки такої принаймні східноєвропейського масштабу і значення політичної події, якою безперечно була антиординська кампанія Великого князівства Литовського 1362 р. [...] Події 1362 р. потягли за собою визволення населення центральної України від обтяжливої регулярної данини і безпосереднього політичного контролю Ординської держави, територіальні володіння якої були відсунуті у північно-західному регіоні Причорномор'я до прибережної зони у пониззі Дністра і Південного Бугу, а на Дніпрі – до його порогів (с. 20 – 21).

Як бачимо, crescendo зупинилось перед визнанням битви подією планетарного масштабу.

2013 р.

Шабульдо Ф. М. [К итогам изучения синеводской проблемы](#). – История и современность (Волгоград), 2013 г., № 1 (17), с. 69 – 89 (доступ до повного тексту обмежений).

Ця стаття була опублікована уже після смерті автора. Я її не читав.

Загальний висновок дуже сумний. Хоча Ф. М. Шабульдо присвятив цілих 30 років вивченню трьох рядків джерельного тексту, він не вніс в їх розуміння нічого нового і вірного, повторюючи всі застарілі помилки, які нагромадились в історіографії теми. «Битва на Синіх Водах» стала для нього *idée fixe* – його статті на інші теми дуже нечисленні. Але постійне «лупання цієї скали» так ні до чого і не привело. Маємо «жертву Синьої Води» в чистому вигляді.

Віктор Миц (2002 р.)

Миц В. Л. [Битва на Синей Воде 1363 г. в историографии средневекового Крыма](#). – Археологічний літопис Лівобережної України, 2002 р., № 1, с. 106 – 111.

Стаття В. Л. Мица написана дуже фахово і критично, і її автор зовсім не належить до числа «жертв Синьої Води» – навпаки, він виступає тут хижак, жертвами якого падають численні фантазери. Його загальна оцінка цілком слушна:

Множественность и разнообразие высказанных, но слабо аргументированных мнений, привели к большой путанице, а иногда и просто абсурдности суждений, пытающихся сохранить за собой право на существование даже в современной литературе (с. 107).

У статті правильно розв'язана дата Никонівського літопису – 1363 рік (Рогозького літописця не використано), що є рідкісним випадком.

Следует признать, что в историографии XVI – XVII вв. легенда о захвате и разрушении Херсона во второй половине XIV в. польско-литовскими войсками Ольгерда получила широкое распространение. Несмотря на весь анахронизм и

слабую аргументацію версії подій, дана точка зору мала своїх послідовців уже в наше час (с. 108).

Н.В.Малицким було висказано припущення, яке внаслідок підтримки і інших дослідників, вважали його повністю аргументованим, що згадуваний в написі сотник (гекантотарх) Хуйтани мав ще і християнське ім'я Дмитрій [...] І якщо сам Н.В.Малицкий при цьому зауважував, що «здесь едва ли можно выйти за пределы исторических догадок, поскольку приходится оперировать лишь предположительно установленными фактами», то з часом в історіографії середньовічного Криму це припущення з частого повторення набуло характер аксиоми. Так, з моменту відкриття напису 1361/62 г. сотник Хуйтани став силою бажання дослідників вважатися князем, і це твердження міцно закріпилося в літературі, присвяченій історії Мангупа, і його стали вважати основою генеалогічної лінійки правителів Феодоро.

Оцю «силу бажання дослідників» ми вже бачили у Ф. Шабульдо і ще багато разів побачимо в наступних розділах.

Єдиний маленький недолік у статті – помилково приписана Длугошу звістка:

Историки средневекового Крыма не обратили внимание (и не попытались проследить его дальнейшую судьбу после 1363 г.) на то, что после сражения на Синей Воде "Димитр" переправился с остатками своей орды через Дунай и поселился «в добруджанской степи и поэтому была названа ордой добруджанских татар» (ad Dobrucenses usque campos, a quibus Orda Dobruciorum vocata est) [*Stanislaus Sarnicius. Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Litvanorum libri VIII. Ioannes Dlugossius sive Longinus, Historie Polonicae libri XII, ed. H.L.V. ab Huysen, II. – Lipsiae, 1712. — Col. 1134*]. Эти сведения почерпнуты Длугошем из хроники второй половины XIV в. и, вероятно, отражали один из этапов заселения татарами Добруджи (с. 110).

У Длугоша ніякої Синьої Води, ніж розселення татар у Добруджі немає – це якийсь непорозуміння. Посилання на книгу, де дано і Длугоша, і Сарницького, наводить на думку, що цитата узятая власне із Сарницького, котрий, у свою чергу, узяв ці звістки зі Стрийковського (трохи докладніше – [у Т. Гедзь](#)).

Але остаточний висновок В. М. цілком вірний:

Можно снять с повестки дня его [Дмитра] право на владение Мангупом, как и существование в 60-х гг. XIV в. мангупского князя Дмитрия, что пытались много лет доказать исследователи средневекового Крыма (с. 111).

Отже, у статті В. Мица спростовано багато хибних поглядів на історію Криму. Проявленого ним тверезого, критичного підходу дуже не вистачає іншим нашим синьо-водо-писцям.

Олександр Галенко (2005 р.)

Галенко О. Золота Орда у битві біля Синіх Вод 1362 р. – [Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях](#), К., 2005 р., с. 129 – 159.

Уже в назві пан Галенко необережно «підставив борт» під вогонь критики. Дата 1362 р. – помилкова. Автор тут не сам помилився, а запозичив її з історіографії, але факт помилки це не скасовує.

О. Г. виставив на початку статті важливу теоретичну тезу:

Абсолютно необхідна дослідницька операція, яка полягає у відокремленні у доступних свідченнях інформації від оцінок (с. 129).

Це безумовно правильно, і мало би піднести синьо-водо-знавство на якісно новий щабель.

Перший розділ статті зветься «Царики, султани, беї та їхні війська» (с. 130 – 135). О. Г. проаналізував золотоординську титулатуру і склав порівняльну таблицю золотоординських, руських і католицьких титулів, де *царику* відповідають *князь і бег*.

Отже, – робить висновок О. Г. – татарські вожді в битві на Синіх Водах були князями / бегами. Відкриття?

1, титул *царик* виступає тільки у Стрийковського через 200 – 250 років після подій. Ми ж збирались говорити про події 14 ст., а не про уявлення істориків 16 ст., хіба ні?

2, титул *князь* стосовно цих татар виступає у ППЗ, введеної в науковий обіг у 1820 р. Все нове – то злегка призабуте старе, хіба ні?

3, форми *regulus* (с. 133) стосовно цих татар джерела не засвідчують, у Стрийковського стоїть *z trzema carzykami*. Треба вивчати матеріальну частину, хіба ні?

4, неточно, що «в джерелах 16 ст. вони називаються підкреслено по-князівськи – отчичами та дідичами Подільської землі» (с. 133). Про «отчичів і дідичів» написано в ППЗ, тобто джерелі 15 (не шістнадцятого, як у О. Г.) століття. Паки кажу – вивчайте матеріальну частину, бо не буде діла!

Другий розділ статті зветься «Ординські улуси» (с. 135 – 143). Починається він так:

Якщо найраніші свідчення Рогозького літописця та Никонівського літопису повідомляють окремо про окремі кампанії – одну біля Коршева та другу – у Білобережжі та на Синіх Водах, то пізніші наративи в центрі подія ставлять битву на Синіх Водах, але в ній бачать акцію кількох орд, названих по імені їх ватажків (с. 135).

Нагадаю, що РогЛ та НикЛ **ніяких татар** ні у Коршеві, ні у Білобережжі не знають. Ототожнення двох звісток про Сині Води прийняте в історіографії від Густинського літопису, але **помилкове**. І тут О. Г. написав так само, як писали всі, що – повторю знову – пояснює, але не скасовує факту помилки.

Кутлубуга, на думку О. Г. – начальник Кримського улусу з центром у місті Старий Крим, який займав не тільки сам півострів, але й усе міжріччя Дона та Дніпра (с. 136 – 138). «На його території знаходився Коршев» (с. 138) – Коршев зі

«Списку руських городів», але не з РогЛ. Тобто, на мою думку, немає зв'язку цього «Кримського улуса» із географією «битви».

Кочубей, на думку О. Г., займав улус між Дніпром та Дністром (с. 138 – 141). У зв'язку з цим улусом автор запускається у небезпечну виправу проти назв *Білобережжя* та *Синя Вода*. «Чи знає цей молодий чоловік, що п'ять генерал-губернаторів до нього загинули жертвою бажання замостити базарну площу?»

Терміном Білобережжя здавна означалася права сторона Дніпра від гирла і вище порогів. Вживання цієї назви письмово засвідчується від 944 р. до 16 ст. (с. 140)

Дніпровське Білобережжя 16 – 17 ст., як я уже [мав нагоду писати](#), розміщувалось біля Кременчука і Градизька, і не доходило навіть до порогів, не те що до гирла Дніпра.

Скоріше назва Білобережжя була зобов'язана своєю появою степовій системі орієнтації, відповідно до якої білий колір означав захід, а синій – схід. Білобережжя якраз і знаходиться на захід від Дніпра [...] Синя Вода є східної притокою річки Південний Буг (с. 140). Історичне Білобережжя ідентифікується як Дніпро-Дністровське межиріччя, і як золотоординський улус (с. 141) Чим не відкриття?

Коли ми бачимо назви Ак-Кая, Ак-Деніз, Ак-Керман, ми знаємо, що вони – татарські й означають Білу скелю, Біле море, Білий город. Але у який спосіб татарські назви і татарський спосіб позначення сторін світу перелізли у слов'янську традицію? Які є підстави думати, що широко розповсюджений по східній Європі топонім Білобережжя є калькою з татарської назви? З якої саме татарської назви? Де це Ак-«Бережжя» поширене на татарській території?

Нічого цього О. Г. не показав, і я вважаю татарське походження цієї назви зовсім [непотрібною елюкубрацією](#), котру – за принципом Оккама – слід відкинути. Білобережжя – назва слов'янська, і означає те, що вона означає – берег водного об'єкту білого кольору.

Також [неможливим і безпідставним](#) є поширення назви Білобережжя на ціле міжріччя Дніпра і Дністра.

Найгірше прийшлося князю *Дмитру* (с. 141 – 143), якому О. Г. відмовив навіть у покровительстві св. Дмитра Солунського. На думку ([помилкову](#)) О. Г., це народна етимологія імені *Темір* (с. 141). Може, що й народна, але якого часу? Безсумнівно, перед Дмитром Солунським (4 ст. н. е.), а може, і перед Деметрієм Поліоркетом (4 ст. до н. е.), а може, і перед богинею Деметрою (щоправда, само поняття *заліза – темір* поширилось, мабуть, коли Деметру вже шанували...). Так само – [непотрібна елюкубрація](#).

Територію його улусу О. Г. окреслює як Буджак та північний берег Дунаю (с. 142).

Висновок він робить такий:

Обидві групи джерел [РогЛ та ППЗ] оперують інформацією, що стосується одних і тих самих подій, і що вони доповнюють одна одну (с. 143).

Це, як ми бачили, тільки одна можлива інтерпретація (на мою думку – [помилкова](#)). Я думаю, що зазначені джерела говорять про різні речі.

Виходячи з **надійних даних**, якими ідентифікуються усі три ординські зверхники та їхні володіння, вимальовується, що кампанія 1362 р. охопила два західних улуси – Кримський та «Білобережський» (с. 143).

Тут в слові *надійних*, я припускаю, пропущено *не*, треба б **ненадійних**. Я думаю навіть більше – що прив'язка якихось улусів до певних територій – це кабінетна фікція. Улус – це влада над людьми, а не над територіями (так писав Г. О. Федоров-Давидов у своїй книзі «Общественный строй Золотой Орды», цитую з пам'яті). Ніде в пізніших, значно докладніших джерелах ми не бачимо такої прив'язки, отже і нема підстав бачити територіальних князів у «синьоводських діячах».

Зрештою, навіть якщо прийняти неможливе – що всі три улуси, окреслені О. Г., справді існували – то жоден з них не має стосунку до Поділля і їх князі не є братами, як того вимагає ППЗ (не кажучи вже про спадкове володіння поділлям). Тому ця спроба знайти історичні прототипи князів з ППЗ, хоча обставлена ліпше, ніж у С. Кучинського, не може бути прийнятою ні в цілому, ані в жодній подробиці. (До речі, Кучинський твердо наполягав, що Бек-Хаджі з ярлика 1392 р. – це «наш» Хаджі-Бей, а Галенко не менш твердо це заперечує – с. 138. Ну, це так, до питання про об'єктивне і суб'єктивне в аргументації...)

Останній розділ статті має назву «Синя Вода – Торговиця» (с. 143 – 145).

О. Г. вважає, що ці назви стосуються сучасного села Уланів на річці Снивода (с. 144). Також він вважає, що ці назви стосуються сучасного с. Торговиця на ріці Синюха (с. 145). «Оба пальцем в небо попали», як сказав класик...

Таким чином, у статті О. Галенка міститься багато помилкового та суб'єктивного, а зовсім нема нічого такого, з чим можна було би погодитись. Обіцяного відділення інформації від оцінок у статті теж немає, хоча з приводу Стрийковського, у якого маємо тільки пізні оцінки, про це можна було би поговорити. Ще одна «жертва Синьої Води» необережно підставила слабку бортову броню під вогонь критики...

Ярослав Дашкевич (2006 р.)

Дашкевич Я. [Степові держави на Поділлі](#) та в західному Причорномор'ї як проблема історії України 14 ст. – Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, 2006 р., т. 10, с. 112 – 121.

Сьогодні ми можемо говорити про п'ять степових держав золотоординського періоду 14 ст. на території Поділля та північно-західного Причорномор'я (с. 113).

Це улус Ногая (поч. 14 ст.), Прославія (сер. 14 ст.) і три улуси «синеводських» князів.

Визначення *степова держава* видається мені малозрозумілим і навіть абсурдним. Чи повинні ми називати Галицьке і Київське князівства лісостеповими державами, Литву, Великий Новгород та Данію – лісовими, Норвегію та Вірменію – гірськими? В розряд *степових* потрапляють сучасний Казахстан та Сполучені Штати Америки (лежать переважно у преріях), які, прецінь, мають небагато спільного із Ногаєм.

Битва на Синіх Водах 1362 / 1363 року була, Синя Вода – це Синюха, спроби її заперечення Я. Д. назвав «нігілістичними» (с. 114; отже, я, за класифікацією автора

– степовий нігіліст-анархіст, бо я родом з Кіровограда). Але примітно, що Я. Д. коливався у визначенні її дати, хоча коливатись, як ми бачили, не було підстав.

Литовський наступ, здається, був скерований не лише проти золотоординців, але також проти угорців та молдаван, які почали творити власну державу (с. 114).

Але чому це «здається» автору – невідомо. Пустопорожня гіпотеза, яка нічого не пояснює і ні для чого не потрібна. Випадок бритви Оккама.

Визначення синьоводських князів як дідичів Поділля не викликає ніяких застережень Я. Д. (с. 114).

Вони були подільськими за тогочасними уявленнями, що Поділля доходило до моря (с. 115).

Які такі «тогочасні уявлення»? ППЗ – твір 1430-х років, і її автор керувався географічними уявленнями того часу. У яких раніших або сучасних йому джерелах Поділля доходило до моря? У авторів 16 ст. Поділля і до Дона доходило, так що з того? Це – особиста думка певних авторів, не більше.

В ППЗ Поділля – це 7 городів: Брацлав, Вінниця, Сокилець, Кам'янець, Бакота, Скала, Червоний Город. І це – перше за часом докладне визначення поняття Поділля (в раніших джерелах ця назва траплялась, але її зміст не був розкритий). Щоб не малювати ще одну карту – це південна придністровська смуга Хмельницької області та її продовження на схід у Вінницьку. Що тут може бути неясного? А тим не менше Я. Д., який упродовж всього життя цікавився і займався Поділлям, зумів тут заплутатись.

Далі Я. Д. застановляється над визначенням територій, якими володіли синьоводські князі, впадаючи у ту саму помилку, що й Галенко – уявляючи собі їх володіння як певні території.

Білобережжя, на думку Я. Д. – це дністрове Побережжя (с. 115). Хто не в курсі – нагадаю: Побережжям у 18 (вісімнадцятому, мої любі!) столітті називалась приблизно та частина сучасної Вінницької області, що належить до басейну Дністра. В раніші часи ця назва не відома, а в 19 ст. вийшла з ужитку.

На думку Я. Д., володіння Кутлубуги були в Подунав'ї, а в Криму був інший Кутлубуга (це повністю розходиться з уявленням Галенка). Володіння Хаджи-Бея Я. Д., як і Галенко, пов'язує з містом Хаджибей (Одеса) (с. 116).

Дмитра Я. Д. вважає християнином (русином або аланом). Володіння його визначені через топоніми Гнилий Тікич, Димитрівка, Димитропіль, Дмитрашківка, Саврань (с. 117), тобто південна частина сучасної Вінницької області.

Всі зазначені назви населених пунктів – пізнішого походження (не раніше 17 ст.) і походять від інших осіб на ім'я Дмитро, котре було дуже поширеним серед християн, надто православних. Тобто всі вони не мають стосунку до 14 ст.

Елементарно? Так, елементарно, але ж Дашкевич – доктор історичних наук, шановний дослідник, а я – степовий нігіліст (ти, брате, патріот, а я собі собака).

Таким чином, наш автор повністю розходиться з О. Галенком в усіх питаннях тлумачення синьоводських князів. Можна було б навіть порівняльну таблицю навести, але мені вже обридло повторяти докторам наук прописні істини. Ясно, що обидві статті – повністю суб'єктивні і не вносять нічого позитивного у вивчення питання.

Даремно Я. Дашкевич скаржився, що це якісь лихі люди заважали дослідникам вивчати «степові держави». Не може наука займатись тим, що існує лише в уяві однієї людини.

Микола Дорош (2009 – 2012 рр.)

Микола Дорош – директор Воронівської середньої школи на Вінничині. Він написав цілу серію книг і підручників (так, підручників, мою любі!) про битву на Синій Воді:

Дорош М. Битва на Синій Воді 1362 року : правда та домисли. – Вінниця: О.Власюк, 2009 р. – 188 с.

Слід знати, що ця книга, як відзначив сам автор, у 2010 році на Всеукраїнському конкурсі «Українці в світі» зайняла перше місце і була відзначена спеціальним дипломом фундатора – Петра Ющенка [Воєнна історія, 2011 р., № 4, с. 106].

Цікаво знати, за що власне було присуджене перше місце – за «правду» чи за «домисли»?

Дорош М. Битва на Синій Воді 1362 року (або таємниця річки Сниводи). – Вінниця, 2011. – 212 с.

Дорош М. Битва на Синій Воді 1362 року: визволення України і Поділля зокрема. – Вінниця: Балюк І. Б., 2012. – 274 с.: рис.

Дорош М. Н., Степанюк В. А. Битва на Синій Воді 1362 року в контексті історії Вінничини: навчально-методичний посібник на допомогу вчителю історії та української літератури (до 650-річчя вікопомної битви) – Вінниця: Балюк І. Б., 2012. – 110, [8] с. кольорових ілюстрацій.

Ми бачимо, що потік книг М. Д. з питань синьо-водо-знавства досяг максимуму в 2012 році і потім почав непомітно спадати. Я, щоправда, жодної з цих книг не бачив і не читав і уже хотів збути справу словами булгаковського Мастера «разве я других не читал?» – але натрапив на журнал «Воєнна історія» (2011 р., № 4), в якому вміщено одразу дві статті М. Д., і обидві – на тему синьо-водо-знавчого синьо-водо-знавства (або, краще, синьо-водо-логії).

1

Дорош М. Маршрут походу русько-литовського війська 1362 року – ключ до локалізації літописних Корчева, Синьої Води, Білобережжя та Звенигорода. – Воєнна історія, 2011 р., № 4, с. 30 – 43.

Кожне слово в цій статті – це чисте золото! Щоб це твердження не виглядало перебільшенням, обмежусь найнеобхіднішими славослов'ями.

Уже в назві військо іменується *русько-литовським* – саме в такій послідовності! *Polskie wojsko Berlin brało, ruske wojsko pomogalo...*

На початку походу 12-річний князь Вітовт також їхав із Новогрудка [із Новогрудка, мою любі!] разом з військами. Його шлях пролягав лише до «великого Луцька» [до Луцька, мої любі!]. Ольгерд брата [брата, мої любі, не племінника!] у поєдинок не брав, а повів сили далі на південь, через Корчев, де відбулася сутичка з ординцями (с. 30).

На с. 31 наведена картосхема маршруту: Вільно – Новогрудок – Пінськ – Корець – Любар – Снивода – Хмільник – Вінниця – Біла Церква – Київ. Якщо це – не золото, то я вже й не знаю, що тоді називати золотом...

Татарський шлях проходив із Новогрудка на Гродно і між Пінськом і Берестям йшов на Волинь, де сполучався з київським шляхом біля Корчева [...] Іншого вигідного шляху для Ольгерда не існувало [...] У Корчеві війська з'явилися у третій декаді серпня. Протатарські [протатарські, мої любі!] загопи були розгромлені [...] Через кілька днів литовці попрямували у напрямку Любара, де на них вже очікували дружини Любарта та ополчення [де ж і перебувати князю Любарту, як не в Любарі? А ви що собі думали?] [...] У середині вересня відбулася битва на Синій Воді (с. 31).

Первинні документи [документи, мої любі!] підтверджують взяття Литвою Коршева (Корчева) [...] Це – Корчеськ, Корець на Рівненщині [ишь как дело вышло просто...]. Додає невизначеності хибна версія М. Грушевського, який вважав, що ця Коршева була на Сосні. За версією ухопилися і вийшли на манівці (с. 32).

Це місто [Корець] вабило князів Острозьких, які прагнули забрати його. Вважаю, що ця князівська родина брала участь у подіях 1362 року, тому й Корчев перейшов до них [до них – Острозьких, мої любі! А Корецьких тут не стояло!] як до законних володарів [...] У 1341 році Любарт надав праправнуку Данила Галицького [праправнуку, мої любі, а зовсім не сину лейтенанта Шмідта] Федору Острозькому Острозький уділ з містами Острог, Заслав, Корчев [...] Підтримуючи поляків у боротьбі з Ольгердом, ординці захопили Корчев Інакше ця підтримка, без володіння Корцем, була б неможливою [а ви кажете – Фермопіли! Що ті римляни убогі...] [...] Коли Ольгерд захопив Корчев, дорога до Польщі татарам закрилась. Польські союзники допомогти татарам не могли (с. 33).

Білобережжя знаходилось на Случі [...] Це був град, що знаходився на місці пізнішого поселення старого Острополя [...] Уланів – поселення на місці знищеного у 1362 році граду Синя Вода (с. 34) Уланів стояв на перетині важливих шляхів, що сполучали Європу з Києвом, Прибалтику з Чорномор'ям [Уланів, а зовсім не Нью-Васюки!] (с. 35)

Ф. Шабульдо вказував, що на березі Синюхи раніше було поселення Малі Торговиці, яке з часом отримало назву Торговиці [в опублікованих статтях Ф. Ш. такого нема, але є ще секретні статті, про які вчені не знають, і там так стоїть] (с. 36)

В 1558 році у Вінниці зведено на кам'яних мурах велику дерев'яну фортецю. Її споруджено на неприступних валах острова Кемпа в гирлі Богу [Вінниця стоїть у гирлі Богу, мої любі! Щоб ви мені були в курсі справи]. В результаті пожежі Вінницького замку 8 жовтня 1580 року фортеця була знищена. У 1582 році «залишки мурів» цоколя твердині ще стояли «в гирлі Богу» (с. 40).

Невже домисли дослідників приведуть до того, що 650-річчя битви святкуватиметься у зовсім іншому місці, поблизу Синюхи? [...] Нам потрібно прикласти руку до серця і визнати – битва відбулася на Синій Воді – Сниводі, що на півночі Вінничини (с. 42).

Ну, хіба не золото? Чисте золото! Катерина Кириленко із своїм «лептонним богом» може собі ховатись!

До речі, журнал «Воєнна історія» від 2003 року має сертифікат ВАК, тобто усе те золото, що в ньому публікується (а ми його ще будемо читати), має шанс увійти в нашу науку як доробок майбутніх кандидатів та докторів наук.

Робеть, друзья, не надо!

Прославим наше стадо!

2

Дорош М. Роздуми про битву на Синій Воді: відкритий лист президенту Міжнародного благодійного фонду «Україна-ЮНЕСКО» Юрію Єханурову. – Воєнна історія, 2011 р., № 4, с. 106 – 117.

2 листопада 2011 р. в Києві була проведена наукова конференція, присвячена битві на Синій Воді. Конференцію спонсорував фонд «Україна-ЮНЕСКО», і виголошені доповіді опубліковані в цитованому номері журналу. У своєму листі М. Дорош поділився враженнями від конференції.

Нам доводиться вирішувати задавлені проблеми, які перейшли до України ще з минулих століть, і, щонайперше, пов'язані з правдивим трактуванням історії. Тому-то так важко все дається. Замість того, щоб діяти у справі майбутнього ювілею, дослідники з Кіровоградщини «товчуть воду в ступі». Їх неконструктивні, нелогічні і хибні доводи позбавлені будь-якої наукової бази. Але вони не хочуть визнавати свої помилки [...] Чому під свої постулати пані Козир хоче перекроїти «Хроніку» М. Стрийковського (с. 107).

Я, як дослідник, нічого не гіперболізую, не придумую. Маршрут походу русько-литовських військ я підтверджую [підтверджую, мою любі!] відповідними документами, опираюся на праці відомих і знаних науковців. Пані Козир говорила про все, а конкретно до теми локалізації – нічого. навіть не досліднику і не науковцю відомо, що карти, які вона демонструвала, писалися з позицій Великопольщі чи Великоросії, на угоду правлячих кіл [догоду правлячим колам?], під потрібну політичну ідеологему [те, що Земля має форму кулі – це московська ідеологема. Щоб ви мені знали, мої любі!] [...] Щодо локалізації битви у виступі пані І. Козир, повірте, – фантазія без жодного документального підтвердження [слухно!] (с. 108).

Прикро, що Інститут історії України НАН України займає в цій дискусії споглядальні позиції [...] Мабуть, думають, що нехай науковець Козир доводить краєзнавцю Дорошу, що все, що він написав, є фантазією [і це також слухно!] (с. 108)

Кількість доказів на користь Сніводи невпинно зростає. Торговиця на Синюсі ніяк не вписується в канву походу русько-литовських військ. А ідентифікація Торговиці з Вінницею докорінно переконує, що події дійсно відбулися на півночі Поділля (с. 108).

Є у прихильників Синюхи одна стара великопольська чи великоросійська вказівка, що Сині Води – це Синюха. І цим все сказано [...] Вони зациклені на своєму маловартісному, бездоказовому і на 100 % хибному твердженні (с. 109).

Пожежа Торговиці могла статись і під час походу Вітовта на південь і в Крим [в Крим, мої любі!] 1397 року (с. 109).

Цікаво ще, коли ж Торговиця була градом Синя Вода, а Синюха – річкою Синя Вода? де це документально зафіксовано? Нехай скаже науковець Ірина Анатоліївна [Козир], наведе конкретну дату, джерело [...] Береги Сниводи, а не Синюхи, чисельними могилами увічнили безсмертний подвиг наших попередників у битві з татарами у вересні 1362 року. Неправдою, фальсифікацією, різними перекрученнями не вдасться забрати з берегів легендарної Сниводи отой подвиг і перенести його в інше місце (с. 110).

Вважаю, що дата Синьоводської битви 15 [п'ятнадцятого, мої любі!] вересня [вересня, мої любі!] 1362 [1362-го, мої любі!] року, яка значиться у ряді [ряді, мої любі!] джерел [джерел, мої любі!], є найбільш оптимально і логічно вірною [...] Твердження про кінець жовтня – листопад заперечується об'єктивними причинами. Поперше, в цей час вже не було підніжного корму, наступав холод, небезпечний для верблюдів [для верблюдів, мої любі! Верблюди ж не винні] (с. 115).

Вважаю, що загальна чисельність військо обох сторін була не більшою 80 – 100 тис. воїнів (с. 116).

«Говорит поэт Бездомный из сумасшедшего дома...»

Ой! Даруйте! Ця остання фраза – не зі статей Миколи Дороша, але з роману Михайла Булгакова «Мастер и Маргарита». Геть не розумію, як вона сюди потрапила...

Ірина Козир (2011 – 2014 рр.)

Ірина Козир – археолог за фахом, працює проректором Кіровоградського педагогічного університету.

2011 р.

Козир І. До проблеми локалізації Синьоводської битви. – Воєнна історія, [2011 р., № 4](#), с. 44 – 52.

Перша велика поразка золотоординських військ, яка мала реальні геополітичні наслідки [...] Трактування обставин Синьоводської битви вже значно переобтяжене нашаруванням тверджень, породжених політичною чи іншою кон'юктурою (с. 44).

Віддаленість у часі писемних свідчень від самої події призвела їх авторів до плутанини навіть у визначенні дати битви (с. 45).

Якби І. К. докладніше спинилась на цьому безумовно вірному положенні, вона могла би прийти до відкриття. Проте так не сталося. Натомість вона зайнялася вивченням карт 16 – 18 ст., на якій зображена ріка Синюха.

Висновок її такий: на ранніх картах (16 – до сер. 18 ст.) ця ріка зветься Синя Вода, на карті Й. Г. Фаціуса (1769 р.) стоять дві назви – Синя Вода і Синюха, а пізніше назва Синюха витісняє Синю Воду (с. 45). Назву Синя Вода І. К. пов'язує «з унікальним кольором річкової води» (с. 50), що суперечить широкому поширенню цього гідроніма.

Далі І. К. простежує позначення міста Синя Вода на річці тієї ж назви на картах 1 пол, 17 ст. (с. 46). Над питанням – чи голандські картографи мали реальні дані про існування такого міста, чи це їх здогад – І. К. не зупиняється. Наприклад, місто Москва стоїть на річці тієї ж назви; так само міста / містечка Смотрич, Ущиця,

Калюс, Кодима, Ягорлик, Саврань стоять на річках того ж імені. Чому би й на Синій Воді не стояти місту такої ж назви? Я звертаю увагу, що для 1 пол. 17 ст. ми маємо досить багатий актовий матеріал, і я не вірю, щоб могло існувати ціле місто, в ньому не згадане.

Далі І. К. оглядає підсумки археологічних досліджень золотоординського міста 1 пол. 14 ст. на місці сучасної Торговиці на Синюсі (с. 46 – 48) і робить цілком несподіваний висновок:

Віртуальний населений пункт Синя Вода з карт 16 – 18 ст. виявився цілком реальним містом золотоординського типу (с. 48).

Чи справді так? Чи позначені на картах 16 – 18 ст. такі ординські міста, як Старий Орхей, Костешти, Великі Кучугури? Чому це «ординське» місто підписано слов'янською назвою? (Назви ординських міст або нам невідомі, або транскрибовані з татарської мови.) Чи знали європейські картографи 16 ст. щось про Золоту Орду, котра в їх часи була далеким минулим? І навіть якщо знали – чи треба їм було її картографувати, адже кожна їх карта мала подавати інформацію, **актуальну на час рисування?**

Місто загинуло від пожежі, яку І. К. пов'язує з воєнним нападом (с. 49). Серед археологів побутує тверда віра, що шар пожежі на археологічному об'єкті свідчить про напад ворогів. Ця віра піднесена на рівень аксіоми. А між тим літописи (ті ж великоруські за те ж 14 ст.) показують, що на одну пожежу від воєнних дій припадає десять пожеж від ударів блискавки чи невідомих причин (власне, необережності людей з вогнем).

Безперечно встановлено факт існування досить великого золотоординського міста на Синій Воді. Археологічні матеріали свідчать про раптове припинення його життєдіяльності. Відбутися це могло внаслідок бойових дій [...] Хронологічно найближчою військовою катастрофою, яка обірвала його життя, є битва на Синіх Водах, і відбутися вона могла в географічній близькості від міста Синя Вода та ріки Синя Вода (с. 50).

Висновок вочевидь є натягнутим і не впливає з археологічних матеріалів. Археологія нічим не може допомогти у з'ясуванні подій політичної історії, і будь-які спроби в цьому напрямку марні. Археологія нічим не може допомогти у з'ясуванні місць давніх битв, тому що битви не залишають археологічно значимих слідів.

Так само картографія не може допомогти з'ясувати місця давніх битв, з тієї простої причини, що ці битви на загальних географічних картах ніколи не рисувались. Картографувати битви почали в 19 ст. з появою спеціальних воєнно-історичних карт.

2012 р.

Козир І. А., Чорний О. В. [Локалізація місця битви на Синіх Водах 1362 р. у світлі нових джерел.](#) – Український історичний журнал, 2012 р., № 2, с. 11 – 27.

Синьоводська битва – явище європейського масштабу, що спричинило глибокі зміни в історії держав Східної Європи та Золотої Орди [...] Синьоводська битва стала першою військовою операцією, у ході якої могутність Золотої Орди, зазнавши відчутного удару, похитнулася. (с. 11).

Неформальний литовсько-руський союз у середині 14 ст. перетворився на потужну військово-політичну силу (с. 11).

Правитель укладає зі своїми підданими **союз**? Це якесь нове слово у політичній науці, і то за 400 років (1762 – 1362 = 400) до Руссо! А що мав би означати **неформальний союз**? Обіцянку дати на горілку, коли будуть гроші?

Цей факт дає підстави для вже досить тривалих у часі наукових баталій та «любительських фантазій». Судження, висловлювання й дослідження з приводу битви вражають своєю багатоманітністю та полярністю. В оцінках синьоводських подій думки істориків розділилися від «глобальної події, яка змінила хід усієї історії Європи» до повного заперечення самого факту битви, а відповідно, і будь-якого впливу її на минуле багатьох сучасних європейських народів (с. 12).

Далі у статті повторено розгляд європейських карт 16 – 18 ст. (с. 13 – 15).

Висновок звучить досить рішуче:

Проаналізувавши дані європейської картографії 16 – 18 ст., підкреслимо, що літописна річка Синя Вода й сучасна Синюха – це один і той самий водний об'єкт (с. 15).

Але тут в міркування авторів закралась логічна помилка: те положення, яке треба було довести, вони поклали як уже доведене.

Немає нічого дивного в тому, що Синюха, як досить помітний водний об'єкт, була зображена на картах відповідної докладності. Мабуть, і річка Синя-Псковська, котра удвоє довша за Синюху, також на картах цього часу показана (це – тема для синьо-водо-знавців, я цим займатись не хочу). І те, що інші тридцять дві Синіх Води на цих картах не показані, не означає, що вони не існували чи не мали значення – вони просто не були згадані в описах, на основі яких складались карти, або були виключені у процесі генералізації (відбору найбільш значущих об'єктів, котрі можна нарисувати при заданому масштабі карти).

Пригадаймо собі, скільки клопоту завдають невизначені згадки у джерелах назв *Городок / Городець*, які так і залишаються неясними у випадках відсутності контексту. А в нашому випадку контекст – згідно із заповітом М. Карамзіна – визначено помилково (Україна замість Твері). Тому вивчення карт мало допомагає.

Те саме треба сказати і про згадки *Синьої Води* у Р. Гейденштейна (в описі подій 1596 р.) та С. Освенціма (події 1644 р.) (с. 15). До цього можу додати свої 5 копійок – Синя Вода в контексті походу 1644 р. згадана також у хроніці П. Пясецького [[Kronika Pawła Piaseckiego biskupa przemyskiego](#). – Kraków: 1870, s. 428]

Під Білобережжям наші автори розуміють Білобережжя-Кременчуцьке, уже не раз згадане вище (с. 18), а питання, що таке Коршев, вони залишають відкритим (с. 18 – 19).

Поняття *Поділля* наші автори протягають аж берега Чорного моря (ну, так, щоби мила їм Синюха потрапила в цю область), підпираючи таке розуміння тим, що Черкаси у «Списку руських міст» віднесено до Поділля (с. 19; однак Черкаси досить віддалені від моря...).

Другий аргумент ще менше стійний – це визначені діалектологами межі подільської говірки української мови, які доходять на півдні до Роздільної (с. 19 – але не до моря). Як ареал подільської говірки, що склався у ході колонізації 18 – 19

ст., може свідчити про адміністративні чи політичні кордони в уявленні автора 15 ст. – я зрозуміти не годен.

Далі у статті розглядаються археологічні матеріали із золотоординської Торговиці на Синюсі (с. 20 – 25). Про довільність ототожнення віртуального міста Синя Вода з золотоординською Торговицею (с. 23) я вже писав вище.

Питання про назву цього міста дискусійне. Так, М.Стрийковський називав його Торговицею (с. 25).

Не його, а руїни Ольвії у **гирлі** Богу! Від Торговиці до гирла Богу – 235 кілометрів. Чергова груба помилка наших авторів.

Отже, стаття в значній мірі повторює попередню, додаючи до успадкованих помилок ще й нові.

2014 р.

Козир І. Торговицький археологічний комплекс та проблема локалізації Синьоводської битви 1362 року. – Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, 2014 р., серія «Історичні науки», **вип. 20**, с. 10 – 21.

Хоча в короткому огляді історіографії І. К. пише про сумніви у правдивості опису Стрийковського, це не заважає автору посилатись на нього як на джерело (с. 11). Такої «логіки» я не можу зрозуміти.

На с. 11 – 16 дано опис археологічних решток золотоординської Торговиці.
Висновок:

Сукупність описаних особливостей та знайдених артефактів дають можливість припустити, що припинення життя у місті відбулося в результаті військових подій. Археологічні свідчення корелюються з даними писемних джерел щодо локалізації Синьої Води. Загибель золотоординського міста цілком вірогідно може бути пов'язана із військовою акцією литовського князя Ольгерда 1362 р., що завершилася його перемогою над татарами (с. 17).

Повторю – все це звучить непереконливо. Пожежа міста не конче означає воєнні дії, воєнні дії – не конче напад Литви, напад Литви не конче мусив мати місце за Ольгерда і під проводом Ольгерда. Припинення припливу монет ще не означає припинення життя у місті, і означає тільки, що запустіння міста сталось **не раніше** дати найпізнішої монети. Але це визначає тільки початок того відрізка часу, коли місто зникло, і ще не говорить про кінець цього інтервалу, який залишається не визначеним.

В цілому статті І. Козир вводять в науковий обіг значний обсяг археологічних та історичних матеріалів з регіону Синюхи, що є незаперечно позитивним фактом. Але спроби прив'язати зібрані матеріали до «битви на Синій Воді» виглядають непереконливо і натягнуто.

Також слід знати, що перша із розглянутих тут статей викликала істеричну «відповідь» Миколи Дороша, яку я розглядав вище. Сподіваюсь, що мій докладний розгляд статей І. Козир є більш конструктивним.

Олександр Чорний (2011 – 2014 рр.)

Одну статтю О. Чорного (у співавторстві з І. Козир) ми вже розглянули вище, а тепер подивимось ще дві його статті.

2011 р.

Чорний О. Ідентифікація літописних географічних орієнтирів Синьоводської битви 1362 року. – *Воєнна історія*, [2011 р., № 4](#), с. 72 – 79.

На європейських картах 16 – 18 ст. сучасна р. Синюха іменується *Синя Вода* (с. 73). Аналізу джерел, якими користувались картографи, та взаємної залежності карт, у статті немає, що уже говорить про її науковий рівень.

На карті Фаціуса (1769 р.) ріка Синя Вода має паралельну назву *Синюха* (с. 74).
Висновок:

Літописна річка Синя Вода і сучасна річка Синюха – це один і той же водний об'єкт (с. 75).

І знову те, що треба було довести, приймається як доведене.

Згадки Синьої Води у Р. Гейденштейна та С. Освенціма. Місто Синя Вода – сучасна Торговиця (с. 75). Білобережжя – берег Дніпра біля Кременчука; питання, що таке Коршів, залишається відкритим (с. 76).

Поділля доходило до низу Дніпра (Список руських городів, регіон подільської говірки – с. 77).

Це підтверджує історичну традицію прив'язки битви на Синіх Водах до Синюхи (с. 78).

Тобто зміст даної статті повністю увійшов до статті Козир і Чорного 2012 року, яку я детальніше розглянув вище.

2014 р.

Чорний О. В. Історична географія Правобережної України середини 14 століття в контексті битви на Синіх Водах. – *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*, 2014 р., серія «Історичні науки», [вип. 20](#), с. 49 – 61.

На с. 49 О. Ч. помилково датує Рогозький літописець серединою 15 ст. В цей час було переписано список РогЛ, а сам він був укладений раніше (а частина, яка містить запис 6871 року – значно раніше).

Ф. Шабульдо, на думку О. Ч., фактично протиставляв битву на Синій Воді битві на Куликовому полі (с. 49). У Шабульдо такого протиставлення немає, це вже О. Ч. читає між рядків і «фактично протиставляє».

Не варто пов'язувати взяття Коршева й перемогу на Синіх Водах і Білобережжі в єдину військову акцію Ольгерда, а відповідно – не варто шукати або ідентифікувати поле битви в просторовій близькості трьох географічних орієнтирів – Коршева, Синьої Води і Білобережжя (с. 51).

У Рогозькому літописці, нагадаємо автору, ніякої битви й нема...

Європейські карти 16 – 17 ст. з позначенням Синьої Води (с. 51) – так само без аналізу їх походження, як і в попередніх статтях. Карта Фаціуса 1769 р. (с. 52). Білобережжя Кременчуцьке (с. 53 – 53).

Обидва літописних географічних орієнтири Синьоводської кампанії 1362 року прив'язуються до сучасних територій в басейні річки Синюхи й земель вздовж правого берега Дніпра в районі Черкас, Чигирини (с. 53).

Традиційна для О. Ч. логічна помилка, уже відзначена вище.

Наукові результати Торговицької археологічної експедиції додають об'єктивності та значущості повідомленню про битву на Синіх Водах в хроніці М. Стрийковського (с. 54).

Що все це має значити – сам бог не розбере. «Смешались в кучу кони, люди...»

Карта Т. Маковського 1643 р. [ну, 1613 року...] містить позначені руїни давнього городища (Монастирище), які розташовані на правому березі Тясмина, де він впадає в Дніпро [...] Можемо говорити про те, що в 14 ст. на цій пануючій висоті та поряд з нею цілком могло розташовуватись золотоординське поселення, руїни якого були відомі ще у 16 – 17 ст. (с. 55).

На мою думку – не можемо так говорити. На карті немає ніякого городища ніже Монастирища, а є напис *монастир*, який мав позначати Терехтемирівський монастир, котрий через помилку картографа з'їхав на гирло Тясмину, як [я уже відзначав](#). Тому і цей момент не стосується «битви на Синій Воді» чи «золотоординського поселення 14 ст.», а має далеко простіше і природніше пояснення.

Ще одне непорозуміння спіткало О. Ч. з урочищем *Литвинівка*, яке він вважає «слідом Великого князівства Литовського в історії регіону» (с. 56). Слідом-то воно слідом, але якого часу? Ось перше запитання, котре мусив би поставити **історик**. Ну, а як наш історик над цим не задумався, то розберемось самі, не тай-то вже це біном Ньютона.

Отже, у 2003 р. А. В. Пивовар опублікував збірник документів «Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини 18 століття», в якому надруковано [документ 1753 року](#) зі згадкою: «сільце Литвинівка (в лісі Чута коло села Ухівки)». Ясна річ, що це поселення засноване десь в середині 18 ст., як і всі поселення на цій території, і то якимось литвином, тобто вихідцем з території сучасної Білорусії (литвин – це політонім, житель Великого князівства Литовського).

І це ніяк не дивина – буквально в кожному документі збірника ми бачимо Литвинів та Литвиненків: Гапон Литвин, Павло Литвин, Игнат Складенко з Федором Литвиненком, Кирик Литвин, Максим Литвиненко з сином Кирилом, Демка Литвина колесника – і так далі. Все це свідчить про колонізаційний потік з Білорусії в часи імператриці Єлизавети (або гетьмана Розумовського), але ніяк не про часи Ольгерда. Хіба не ясно?

В цілому розглянуті статті О. Чорного, подаючи матеріал з історії Кіровоградщини, відзначені наполегливим, але безпідставним намаганням будь-що-будь прив'язати зібрані дані до міфічної «Синьоводської битви». Для всіх цих даних можна знайти інші, простіші й природніші контексти та пояснення з 17 – 18 ст.

Борис Черкас (2012 – 2015 рр.)

В міфічно-ювілейному 2012 році фонд «Україна-ЮНЕСКО» (ще одна – на цей раз колективна – жертва Синьої Води) – допоміг з виданням книги

Черкас Б. Синьоводська битва 1362 року: історичний нарис. – Київ: 2012 р. – 111 с.

Оскільки фальшивість ювілею нітрохи не перешкоджає розподілу і витрачання коштів на нього, то цілком природно, що цієї книги в Мережі нема, і ніхто ніколи її не бачив (я розпитував своїх друзів, чи вони її не мають). Але від цього великої шкоди нам нема, бо доступні у Мережі його монографія та докторська дисертація:

Черкас Б. Західні володіння улусу Джучі: політична історія, територіально-адміністративний устрій, економіка, міста (13 – 14 ст.). – Київ: 2014 р. – 387 с.

Черкас Б. [Західні володіння улусу Джучі](#): соціально-політичний та економічний розвиток. – Київ: дис... доктора історичних наук, 2015 р. – 411 с.

В книзі подіям на Синій Воді присвячено (частково) сторінки 186 – 198, в а дисертації цей сюжет виділено в окремий параграф «Литовська експансія 1362 р. і її наслідки для Крила Мувала» (с. 206 – 218). Зміст їх дуже близький, тому я цитуватиму книгу 2014 р.

Б. Ч. традиційно (отже, помилково) датує розглядувані записи РогЛ 1362 роком. Але є новий цікавий нюанс:

Рогозький літописець, розповідаючи про походи Ольгерда на Коршів, а потім «воювання» Синіх Вод та Білобережжя, не згадує татар [...] Це виглядає дуже дивно — незрозуміло, хто ж протистояв литовцям. Вочевидь, така позиція літописця пов'язана з тим, що він не бачив на цих землях верховної імперської влади (с. 186).

Тобто ми бачимо, що Б. Ч. упритул підійшов до того, щоб визнати повідомлення РогЛ такими, що не стосуються татар. Підійшов упритул до того, щоб зробити маленьке відкриття... і не зробив його.

Далі ми бачимо дві литовських кампанії 1362 р. (с. 192) – практично за Ф. Шабульдо, побіжний перегляд осіб «синьоводських князів» (с. 198), і звичайно, опис битви за Стрийковським (с. 198 – 199). Тут не обійшлося без помилкової новації: «М. Стрийковський фактично пояснює, що баталія відбулася за містом «Торговицею»» (с. 199). Вище я цитував Стрийковського, і там ясно видно, що Торговиця в ніякому зв'язку з місцем битви не стоїть.

Позитивним моментом роботи Б. Ч. є стримана оцінка «битви» – у нього немає ані «євразійського», ні навіть «східноєвропейського» її значення.

Але найцікавіший новий момент у роботі – це залучення нових, раніше не використаних німецьких джерел. Це хроніки Йогана Посільге, Дітмара Любецького, Торунські аннали, твір А. Кранца «Вандалія». Ніхто з дослідників проблеми від Миколи (Карамзіна) до Миколи (Дороша) їх не використовував, а тут така новина!

Недоліком роботи Б. Ч. в цьому моменті є повна відсутність методичності в дослідженні, притаманна не тільки йому, але й багатьом потенційним і дійсним докторам історичних наук. Перш ніж використовувати якийсь текст, треба встановити, ким, коли і навіщо він був написаний, визначити межі компетенції

його автора у даному конкретному питанні. Нічого цього у Б. Ч. немає, тому треба подивитись самому.

Отже, [Йоган фон Посільге](#) (бл. 1340 – 1405) народився в Пруссії, працював у Марієнбурзі – столиці Тевтонського ордену. Його твір «Хроніка Пруської землі» висвітлює історію Ордену від 1360 року. Її оригінальний латинський текст не зберігся, пізніше хтось переклав його німецькою мовою і продовжив після смерті Посільге до 1419 року. В такому вигляді цей твір було надруковано в 1866 році у Лейпцігу в серії «[Scriptores rerum Prussicarum](#)» (том 3) – разом з Торунськими анналами (941 – 1410) та фрагментами хроніки Дітмара Любецького.

[Дітмар Любецький](#) (? – бл. 1395) був ченцем у францисканському кляшторі св. Катерини в Любеку. Він написав хроніку міста Любека, яка охоплює час від 1105 до 1386 р., яка після його смерті була продовжена до 1400 р. В повному обсязі вона була [надрукована](#) в Лейпцігу в 1886 р.

[Торунські аннали](#) – докладний літопис, складений у Торуні, який охоплює час від 941 до 1410 року. В цій частині він походить із втрачених анналів монастиря міноритів (францисканців) у Торуні. Його продовження написане в Данцигу, охоплює події 1428 – 1540 років. Припускають, що в частині за 1361 – 1400 роки текст запозичено з хроніки Й. Посільге.

[Альберт Кранц](#) (1448? – 1517) – німецький теолог та історик, родом з Гамбурга. Він був професором і першим ректором університету в Ростокі, а потім жив у Гамбурзі. Його праця «Wandalia, sive Historia de Vandalorum jerq origine» була вперше надрукована у Кельні в 1518 році. Пізніше було багато перевидань, найдоступніше – [Франкфурт: 1575 р.](#)

Виписки з них, що стосуються Куликовської битви, можна [прочитати в російському перекладі](#).

Наскільки вірогідна спроба Б. Ч. приточити ці записи до «битви на Синіх Водах» замість Куликовської битви?

Розглянемо спочатку взаємну залежність цих текстів. З першого погляду видно, що текст Кранца запозичено з Посільге, окрім дати 1381 рік, якої нема у Посільге. Однак ця дата стосується з'їзду в Любеку, котрий не стоїть у ніякому зв'язку з описом битви. Отже, Кранц не є першоджерелом, і звідки він запозичив / викамбінував цю дату – питання до тих, хто вивчає його твори. Для нашої теми досить, що він, як пізній автор, залежить від раніших творів.

Торунські аннали, на підставі реферату змісту, також вважаємо залежними від хроніки Посільге (я сам це не перевіряв – треба ж залишити щось на долю фахівців зі всесвітньої історії).

Дітмар Любецький та Посільге – сучасники подій, тому до їх творів слід поставитись уважно як до можливих першоджерел. Однак фрагмент Дітмара у російському перекладі виглядає як скорочення фрагменту з Посільге, при цьому випала назва *Синя Вода* і 40 (сорок) тисяч вбитих у Посільге перетворились на 400 (чотириста) тисяч учасників битви у Дітмара. Отже, робоча гіпотеза полягає в тому, що повідомлення Дітмара запозичене з Посільге, котрий виступає кореневим в нашій стеммі, тобто першоджерелом.

Слід знати, що стаття 1380 року у Посільге дуже коротка, має всього три епізоди: 1, про м'яку зиму; 2, про відкриття святині в Марієнбурзі у день 1 травня; 3, про війну:

In desim jare [1380] was gros krig in vil landen: nemlich so stretin die Russin mit den Tatern bie dem Bloen Wassir, und von beydin syten wordin irslangen wol XL tusunt man; sunder die Russin behilden das velt. Und also sie von dem strite czogen, qwomen yn die Littowen entkegen, wend sie von den Tattern geladin worin yn zeu hulffe, und slugen der Russen gar vil czu tode, und nomen yn groszen roub, den sie von den Tattern hatten genomen (S. 114 – 115; на цих же сторінках паралельні тексти Дітмара і Торунських анналів).

В перекладі Б. Ч. цей фрагмент виглядає так:

У тому ж році була велика війна в багатьох країнах: особливо билися руські з татарами у Синьої Води, і з обох сторін було вбито біля 40 тисяч чоловік. Однак руські утримали поле. І, коли вони поверталися з бою, вони зіткнулися з литовцями, яких татари позвали туди на допомогу, і вбили руських дуже багато і взяли в них велику здобич, яку ті взяли у татар (с. 190).

Чітке датування цієї події у Посільге 2-ю половиною 1380 року (після 1 травня) однозначно вирішує справу на користь Куликовської битви. Інша справа, що історики цієї битви тут нічим особливим поживитись не можуть. Опис події дано від імені якогось литовця, який ходив по здобич. Він, скоріше за все, і сам не знав ніяких детальних географічних орієнтирів – куди вони ходили, і знав тільки, що битва була на якійсь річці. Проблеми перекладу привели до того, що «якась річка» перетворилась на «Синю Воду». І коли чоловік, який не вбив за все життя навіть щура, одним розчерком пера вбиває сорок тисяч вояків – варто замислитись над його компетентністю в справі, про яку він пише.

Щоб з'ясувати міру компетентності Посільге у справах східної Європи, скористаємось тим же прийомом, що і з Рогозьким літописцем: випишемо імена людей та географічні назви з його хроніки за 20 років, 1360 – 1380 pp. (S. 79 – 115). Імена людей такі:

Kunstoth (авжеж, Кейстут!) Kasemirus (польський король), Algart (Ольгерд), Karulus (імператор Карл), Wenczlawus (Вацлав, чеський король), Albrecht (австрійський герцог Альбрехт).

І все. (Тут я не виписував імена орденських діячів у форматі *ім'я von місцевість*, бо нема сумніву, що хроніст знав справи Ордену, а місцевості усі – в Німеччині.)

Ряснішу поживу дають географічні назви (виписано в порядку, як вони вперше зустрічаються в тексті):

Mispilswalde, Elbinge (Ельбінг), Marienburg (Марієнбург – він і в Африці Марієнбург), Mazow (Мазовія), Kongsberg (Кенігсберг), Samlant (Самбія), Kawin, Waydoth, Wyttenberg (Віттенберг), Splittern, Caustritin, Rangnith (Рагнета – орденський замок на Німані; і попередні два – теж орденські замки), Pruszen (Прусія), Crakow (Краків), Danczk (Данциг), Rige (Рига), Anion, Avinion (Авіньйон у Франції), Rome (Рим), Welunen (Вельона – литовський замок на Німані), Dennemarkin (Данія), Mergenburg (якийсь орденський замок), Memmel (Мемель – Клайпеда), Littowen (литовці), Poltoffs (Пултуськ в Мазовії), Gotiswerder (якийсь

орденський замок), Russin (в контексті: литовці і русь), Deyme, Rudow, Thorun (Торунь), Colmen (Кульм – Хелмно на Віслі), Brandenburg, Nassow (Нассау в Німеччині), Soldow, Nydinburg (оці два – здається, в Мазовії), Ermeland, Lyfland (Ліфляндія), Dobryn, Drewantz, Lamparten (Ломбардія), Ytalien (Італія), Insterburg, Jorgenburg, Salow (на ці орденські замки напала литва), Taplawken (замок, мабуть, литовський), Polenen (поляки), Ungheren (угорці), Slese (Сілезія), Slotterye (Злоторія – місто у Сілезії), Sansiwo (мабуть, теж у Сілезії), Behemen (Богемія – Чехія), Wysel (Вісла ріка), Pomezzen (Помезанія), Frouwenburg, Damerow, Wille (Вільно), Trackin (Троки), Kinstod (у Литві?), Osterrich (Австрія), Erogel (Ейрагола в Литві), Pastow (десь у Литві), Lotringen (Лотарінгія), Spoletth, Osterrode (Острода у Пруссії), Darpte (Дерпт – Тарту в Естонії), Pragow (Прага в Чехії?), Balge (місто в Саксонії).

Результат перевищує найсміливіші очікування! Посільге добре знав географію Тевтонського ордену, непогано – Західної Європи, слабо – Польщі, Лівонії, Литви. Далі на схід і південь від Дерпта і Вільна він не знав **взагалі нічого**, жодного об'єкту, навіть країни. Він не мав уявлення, що русь, котра разом з литвою напала на Орден – це не та русь, котра билась із татарами, хоча відрізняє *Ломбардію від Італії* (в цьому він компетентний).

Все це нагадує старорежимний анекдот, коли слідчий запитує свідка: Що ви можете розповісти у справі Мойши Цукерторта? – Усе! – А з якого часу ви знаєте Цукерторта? – Даруйте, я його взагалі не знаю. – Так що ж ви можете пояснити у його справі? – Все!

Посільге **взагалі не знав нічого** про східну Європу, а від нього вимагають детальних і точних відомостей. Звичайно, все це повинен був зробити кандидат у доктори всесвітньої історії, ще коли писав свою дисертацію. Але оскільки він цього не зробив, довелося ввести в бій такий крупний калібр, як відставний фізик-теоретик, і стріляти – буквально – із гармати по горобцях.

Таким чином, те нове, що вніс Б. Черкас у справу «Синьої Води», – помилкове, і старе, що він запозичив із попередніх досліджень – теж помилкове.

Тетяна Гедзь (2010 – 2015 рр.)

Тетяна Гедзь є істориком-аматором, але на відміну від тих аматорів, які займаються вигаданням мильних бульбашок всесвітнього масштабу, вона обрала собі вузьку, але цікаву ділянку – історичну географію України 14 – 17 ст. Я трохи допомагав їй своїми порадами, читаючи її статті перед публікацією, і вона подекуди ці поради враховувала. І тепер можу насолоджуватись плодами з цього дерева, зростанню якого я трохи сприяв.

2010 р.

Гедзь Т. Чи існував насправді “город Синя Вода”? – Київ: 2010 р. ([мережева публікація](#)).

В статті аналізуються дані «Книги большому чертежу» та європейські карти 16 ст. Висновок:

Місто Синя Вода або Синьовода було створено Меркатором на карті 1554 р., насправді населеного пункту чи укріплення з такою назвою ніколи не існувало.

Даремно історики не звертають уваги на цей висновок. Цитують статтю Гедзь, але не читають і не використовують. Якщо її висновок правильний (як я собі думаю), то треба припинити говорити про це «місто», а якщо ні – що саме в аргументації автора невірно?

2015 р.

Гедзь Т. Тринадцята експедиція: нове джерело інформації про місце битви на Синіх Водах. – Київ: 2015 р. (мережева публікація, [частина 1](#), [частина 2](#))

Першим новим текстом, залученим Т. Г., є трактат С. Сарницького «Аннали або про походження та справи гідні поляків та литовців», надрукований в 1587 р. В ньому є згадка про битву на Синіх Водах, яку Т. Г. цілком слушно вважає запозиченою зі Стрийковського. В цьому ще великої новини немає.

Нове, ніким не використане джерело – це ранній твір М. Стрийковського «Про початки литовського народу» (бл. 1577). Т. Г. процитувала відповідне місце і зазначила, що в цій книзі битва датується 1329 роком, тоді як у загальновідомій «Хроніці» – 1331-м.

Повторю ще раз – довільність у датуванні події виразно промовляє за тим, що ніякого окремого джерела про битву у Стрийковського не було, і все, чого не було у використаній ним «Хроніці Биховця», є його власними вигадками.

Ще цікавішою виглядає залучена Т. Г. рукописна карта, створена, можливо, самим Сарницьким і додана до одного з примірників його «Анналів» (у статті дано її фрагмент і посилання на мережеву публікацію). На фрагменті показано гирла Дніпра та Богу, Очаків і затока чи лиман на правому березі Дніпра біля гирла, який підписано *Синя Вода*.

Хіба я не казав вище, що Синюха – це не єдина можлива Синя Вода?

Міркуючи над цією картою, я подумав, що це може бути графічною реконструкцією запису Стрийковського. У Сарницького він виглядає спрощено і скорочено: військо Ольгерда «дійшло аж до Борисфена». Оце ми і бачимо на карті, і значна частина об'єктів наносилась картографами 16 ст. на підставі таких розпливчастих текстових описів.

Друга частина статті присвячена Білозерському укріпленню на Дніпрі. Тут нашу увагу привертає фрагмент опису Запоріжжя С. Мишецького, написаного бл. 1740 р. Біля цього укріплення

имеется великая дорога прозываемая: Королевский Шлях, по которой, в старые времена, король польский шел с армиею своею и при Днепре имел баталию с турками и татарами [*Мишецкий С.* История о козаках запорожских. – Одесса: 1852 г., с. 62].

Що міг означати цей усний переказ? Єдиний випадок, коли польський король (Як-Казимир) справді перейшов Дніпро, стосувався походу на лівобережну Україну в 1663 – 1664 роках. Але там не було ні турків, ні татар.

З турками (і їх постійними союзниками – татарами) поляки мали битви на Дністрі біля Хотина (1621, 1673 р.) та Журавна (1676 р.). В 1621 р. при польському війську перебував королевич (і **майбутній король**) Владислав Ваза; в 1673 р. польське військо очолював великий гетьман (і **майбутній король**) Ян Собеський; в 1676 році Ян Собеський уже як король очолював польське військо під Журавно.

Оскільки від часу останнього епізоду до часу запису переказу минуло 64 роки, усний переказ устиг фольклоризуватись, і в ньому у склеєному вигляді відбився тільки загальний факт польсько-турецьких війн. У здогадній первісній формі в переказі мав фігурувати Дністер, але при перенесенні в середовище запорожців його заступив добре знаний оповідачам і співзвучний Дніпро.

Витягати з цього переказу «пам'ять про похід Ольгерда», як це робить Т. Г., на мою думку, неможливо.

В цілому у двох коротких ділових статтях Т. Гедзь внесла в нашу тему ряд нових моментів, на що не спромоглася численна команда докторів історичних наук. Я не в усьому з нею погоджуюсь, але принаймні ніхто не кине мені, що я ігнорую дані, котрі суперечать моєму погляду. Я думаю, що ці дані можна інтерпретувати інакше.

Ентузіасти

Мені дуже подобаються наші українські ентузіасти, котрі щиро переконані, що писати статті із синьо-водо-логії – то є найпростіша у світі річ.

Уж верно, музи людям надоели,
Теперь они хотят, чтоб мы здесь пели!

Отже, в 2003 році було надруковано перший збірник статей із синьо-водознавства [Центральна Україна за доби класичного середньовіччя: студії з історії 14 ст. – К., 2003 р.], який у 2005 році було навіть перевидано [[Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях](#). – К., 2005 р.]. Статті Ф. Шабульда та О. Галенка з них ми вже подивились, тепер поглянемо на інші.

Олексій Брайченко (2003, 2005 р.)

Брайченко О. Синьоводська проблема: перспективи комплексних краснавчих досліджень. – «Центральна Україна за доби класичного середньовіччя», К., 2003 р., с. 27 – 40; «Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях», К., 2005 р., с. 28 – 40.

Першим напрямком таких досліджень є усна народна творчість (с. 31 – 33). Досліджувались опубліковані збірники фольклору та проводилось збирання фольклору в районі Торговиці-на-Синюсі. Результатів, як і слід було сподіватись, нема ніяких. В одному селі записано пісню, де стоять «сині води», але в ній же стоїть і «нову жизнь закликати» (с. 33) – типовий радянїзм, мабуть 2 пол. 20 ст.

Наступним напрямком були дослідження топоніміки (с. 33 – 34), які теж нічого не дали. А хто б сумнівався? – запитаємо ми. На місці Бородінської битви 1812 року зовсім нема деревень із характерними назвами Французівка, Наполеонівка, Мюратівка чи Старо-Гвардійське; немає також ні Кутузівки, ніже Багратіонівки. Чого б тут мало бути інакше?

Археологічні матеріали з Торговиці розглянуті на с. 34 – 35. При цьому автор цитує опис Торговиці у Михалона Литвина, котрий (як і у Стрийковського) стосується Ольвії.

Ймовірно що у цих підземеллях [в Торговиці] ординці тримали невільників під час зупинки між переходами чи використовували їх як господарчі сховища (с. 36).

Перш ніж інтерпретувати археологічні залишки, їх треба датувати. Ця прописна істина, як бачимо, лишилась автору невідомою.

Розглядаючи картографічні матеріали (с. 36 – 37), О. Б. процитував статтю Т. Лютої [Україна на старожитніх мапах. – Пам'ятки України, 1996 р., № 2, с. 54], в якій зображення на карті Б. Ваповського (бл. 1526 р.) трактовано як битву на Синіх Водах.

Я, звичайно, знав, що ніякий Ваповський ніякої «битви на Синіх Водах» не рисував, але якщо така думка висловлена, то я мушу подивитись, що там зображено.

Частина карти Б. Ваповського [Buczek K. *Dzieje kartografii polskiej od 15 do 18 w.* – Wrocław : 1963.]

Що ж ми на ній бачимо? Зі сходу, починаючи від Дону і Азова (башти на правому березі Дону біла обрізу карти) і аж до Дніпра степ покритий вершниками. Якщо на сході (праворуч на карті) вони ідуть кроком, то по мірі наближення до Дніпра їх рух прискорюється, вони вже скачуть, і один (праворуч від напису *Тавань*) натягає лук, збираючись стріляти на захід. На західному березі Дніпра, у його великій луці, зображено п'ятикутний оборонний табір, всередині – шатри, а на схід стирчать гармати [гармати, мою любі!].

Над табором – латинський напис, який я повністю розібрати не можу, бачу таке: «Nic Boleslaus [1 слово, мабуть Хоробрий] Boleslaus [1 слово, мабуть Сміливий] reges Polonia [...] Witoldus [...]»

В цілому зміст ясний: польські королі Болеслав Хоробрий та Болеслав Сміливий і князь Вітовт ходили битись із кочівниками. Де тут Синя Вода? Це просто узагальнена картина: у степу відбуваються битви зі степовиками. Хіба ми цього не знали без карти Ваповського?

На с. 37 – 38 О. Б. аналізує військовий аспект битви і навіть рисує дві картосхеми розташування військ (за Стрийковським, ясна річ).

Таким чином, ніяких «джерел про Синьоводську битву, які досі були недоступні» (с. 39) у статті немає.

Далі, в 2011 році була проведена конференція із синьо-водознавства («Територіальна локалізація Синьоводської битви 1362 року: Синюха си Снивода»), матеріали якої заповнили майже весь 4-й номер журналу «Воєнна історія» за 2011 рік. Статті М. Дороша з цього номеру ми вже подивились, а тепер почитаємо, що писали інші автори.

Сергій Литвин (2011 р.)

Литвин С. Від хибних трактувань, свідомих перекручень, безпідставних тверджень і замовчувань до історичної правди: необхідність та перспективи наукової локалізації місця Синьоводської битви. – Воєнна історія, 2011 р., № 4, с. 11 – 18.

За звичкою, набутою ще в часи роботи на «Бібліографією старої України», я в кожній статті перш за все дивлюся список літератури. Список літератури, щоб ви мені знали, – це містичний зв'язок між Автором і Космосом (Світовим Розумом), який часто розкриває нам не тільки потаємні сторінки авторської думки, але й такі речі, про які сам автор може не здогадуватись.

Ось і в цій статті під № 9 стоїть запис: «Рогожский летописец // Полн. собр. русских летописей, т. 15, СПб., 1965 г.» (с. 18). Хіба це не «прелесть»? Звичайно, всім цікаво знати, що то напише про Синю Воду людина, котра не знає, як звався Санкт-Ульянов-городок-на-Неві в 1965 році.

Великоросійська історіографія мала за мету принизити об'єднавчу роль Литви, яку приписувала собі, та звеличення [звеличувала? підмет – то не присудок, мої любі!] малозначущої та міфічної Куликовської битви, применшуючи Синьоводську битву (с. 12)

Українська офіційна академічна наука у висвітленні битви на Синій Воді лише додала заплутаних сторінок, зокрема, і надалі безпідставно і бездоказово прив'язуючи цю подію до річки Синюхи (с. 12).

Винятком є дослідники та краєзнавці з Вінничини, які подають альтернативний, більш аргументований і переконливий варіант локалізації місця битви. Отже, наука до сьогодні не локалізувала місця цього грандіозного поединку [так, мої любі! грандіозного!] (с. 12).

М. Стрийковський самовільно і бездоказово переніс битву на береги Синюхи [...] вніс найбільшу плутанину щодо місця Синьоводської битви, заклав міну сповільненої дії на тривалий час (с. 14).

Представник сучасної історичної науки Фелікс Шабульдо, прихилившись перед авторитетом Стрийковського, йдучи у форватері (я знаю, що словник подає написання фарватер, але в цій статті кілька разів стоїть ф~~о~~рватер, отже, не помилка набору) великоросійських та польських науковців, без додаткових досліджень залишився на їх позиціях щодо локалізації Синьоводської битви [...] Версія про два походи литовсько-руського війська є вигадкою Ф. Шабульдо (с. 14)

Рухатись від Канева і Черкас до Торговиці як Синьої Води військо не могло ще й через густі вікові непрохідні ліси, що простягались від Черкас до

Звенигородки [...] Білобережжя – побережжя Случі з центром у Старому Острополі, Корчев – Корець [...] М. Дорош переконливо доводить, що йдеться про Сниводу [...] Підсумовуючи, можна погодитись з нашим колегою М. Дорошем (с. 15).

Ніколи Синюха не мала назви Синя Вода і ніколи Торговиця не мала назви Синя Вода [...] Первісна назва ріки Синя Вода перенесена на р. Синюху складачами карт пізнішої пори, які писалися з позицій Великопольщі чи Великої Росії в угоду правлячим колам та калькувалися під необхідну ідеологему [...] Дорош доводить, що згадка Стрийковського про Торговицю стосується Вінниці [...] Кіровоградська Торговиця не вписується також у канву битви [...] Не віднайдено на Синюсі і могил, які би свідчили про велику битву за участі сотні тисяч воїнів [сотні тисяч, мою любі! з них сорок тисяч самих тільки кур'єрів] (с. 16).

Синьоводська битва відбулася на річці Снивода в районі села Уланів (град Синя Вода) [...] На користь Сниводи також свідчить велика кількість могильників [невідомого часу, мої любі] [...] Саме Снивода зберегла Синьоводську битву в пам'яті народній [Мої любі! Ви нічого не пам'ятаєте про цю битву? Значить, ви – не народ!], оспівана в народному фольклорі [у фольклорі, мої любі! А ви не знали?] (с. 17)

В цілому С. Л. виступає як епігон М. Дороша, повторюючи всі його перлини, зокрема, не розуміючи значення слова «Великопольща».

Микола Пашковець (2011 р.)

Пашковець М. Загально-історичне тло Синьоводської битви 1362 р. – Воєнна історія, 2011 р., № 4, с. 19 – 29.

А що тут скаже список літератури (с. 29)? № 14 – *Землинський В.* Історія України в особах. – К.: 1993 р. Ця книга мені відома, тільки її автор пишеться *Замлинський*, не *Землинський*, як уявляє собі М. П.

№ 9, однак, виглядає значно цікавішим: *Тимошенко В.* Битва на Синей Воде // Секретные исследования – і далі URL, який виявився недійсним. Сказано, *секретні* – невже неясно? (Дійсна адреса [тут](#); ця стаття не цікава, тупий плагіат з М. Дороша без будь-якої згадки про джерело натхнення. Тільки на нашого *Ольгерда* цей білоруський автор каже *Альгерд*.)

Битва суттєво і остаточно [остаточно, мої любі!] підірвала могутність Золотої Орди. У культурно-історичному світлі ця битва мала епохальне значення для всієї Східної Європи [на жаль, тільки східної...] (с. 19).

Князь Ольгерд Гедимінович, у хрещенні Олександр-Дмитро [у хрещенні, мої любі! Олександр-Дмитро, мої любі!] [...] дотримуючись реконструкції походу, зробленої чудовим і натхненним дослідником Миколою Дорошем (с. 21).

Далі йде в цілому вірний пересказ брошури «Мятеж на Очакове» статті М. Дороша.

Деметрій-Солтан – володар князівства Феодоро і правитель тьми в Дністровсько-Прутсько-Дунайському межиріччі (с. 24).

Битва відбулася в вересні [у вересні, мої любі!] 1362 року і стала доленосною [доленосною, мою любі!] подією для української історії (с. 25).

Жертв битви було досить багато, про що свідчить наявність великих могил-курганів понад Сниводою [а ми думали, що в 14 ст. жоден народ у східній Європі не споруджував курганів...] (с. 27)

Син Коріата-Михайла Гедиміновича – Дмитро Коріатович – у московських хроніках відомий як воєвода Боброк Волинський [...] Під впливом родового герба Коріатовичів Юрій Змієборець стає гербом Московського князівства (с. 27).

Можемо сказати, що саме не полі Синьоводської битви (на Сниводі) знаходиться відправна точка нашого європейського вибору (с. 28).

В цілому М. П. також слухняно слідує за М. Дорошем, не показуючи у своїх фантазіях потрібного (вселенського) розмаху.

Сергій Гальчак (2011 р.)

Гальчак С. Вітчизняна та зарубіжна історіографія щодо місця Синьоводської битви. – Воєнна історія, 2011 р., № 4, с. 53 – 56.

Відзначено існування 2 точок зору: Синюха та Снивода. Своєї точки зору автор не висловлює, тільки називає працю М. Дороша «особливо переконливою» (с. 55).

С. Гальчак є упорядником збірника «Українське Куликове поле: на берегах Синюхи чи Сниводи? До 650-річчя історичної битви на річці Сині Води» [Вінниця: Мерку, 2010 р. – 152 с.], але я його не бачив і не читав. Але великої біди я в цьому не бачу, тому що досвід показує: коли один автор пише у близькому часі кілька статей на одну тему, він неодмінно повторюється. Ці безкінечні самоповтори мені, відверто кажучи, уже досить набридли...

Микола Ліннік (2011 р.)

Ліннік М. Битва на Сініх Водах у беларускій гісторыяграфіі. – Воєнна історія, 2011 р., № 4, с. 57 – 62.

Відзначено невеликий інтерес білоруських дослідників до теми. Певний інтерес становить перелік праць білоруських вчених, які теж коливались між Синюхою та Сниводою. Сам автор схиляється до думки про Сниводу:

Шлях на Сінюху ўздоўж Дняпра патрэбуе пераправы праз буйную Рось, а в ўмовах Дзікага Поля гэта вельмі праблематычна (с. 60).

Як бачимо, Україна для М. Л. і досі є «Диким Полем», у якому шлях до Синюхи веде попри Дніпро, а переправа через Рось виглядає важким і небезпечним підприємством. «Редкая птица долетит до середины Роси...»

М. Л. закінчує свою статтю думкою, що битва почалась на Сниводі, а на Синюсі було завершено переслідування і розгром татар (с. 60).

Василь Маринич (2011 р.)

Маринич В. Давні могильники на берегах Сниводи як джерело локалізації Синьоводської битви 1362 року. – Воєнна історія, 2011 р., № 4, с. 63 – 67.

У статті дано опис курганів, збережених на території Хмельницького району (з картосхемою). Вони не досліджені і тому не датовані. Це не заважає автору зробити рішучий висновок:

Вони є безпосередніми свідками Синьоводської битви [...] Якби археологи проводили розкопки, то неодмінно відшукали б досить багато слідів вікопомної Синьоводської битви (с. 67).

Те, що кургани в Україні споруджувались упродовж кількох тисячоліть (але не в 14 ст!), залишається невідомим для нашого автора, як і те, що битви не залишають по собі археологічних слідів.

Віра Степанюк (2011 р.)

Степанюк В. Фольклор та топоніміка Хмельницького району Вінничини як аргумент наукового диспуту з приводу локалізації місця битви на Синій Воді 1362 року. – *Воєнна історія*, 2011 р., № 4, с. 68 – 71.

Час, на жаль, забрав у безвість величезний пласт фольклорних різножанрових творів, що, безсумнівно [безсумнівно, мої любі!], були створені народним генієм як наслідок осмислення визначної для народного самоствердження події – битви на Синій Воді. Зрозуміла причина такої неуваги збирачів фольклору до творів цієї тематики: подію замовчували, не давали об'єктивної оцінки з відомих для усіх нас причин [яких же саме?]. Тому й фольклорні твори пройшли повз увагу.

Упевненість В. С. в існуванні «синьоводського фольклору» і голослівні звинувачення фольклористів в упередженості (виходить, Антонович із Драгомановим щось замовчували...) – це її особистий погляд. Нас цікавлять власне фольклорні записи, і тут виявляється щось несвітське.

Жоден із «записів», наведених у статті, не має найменших ознак науковості. Я – ніякий не фольклорист, але і я знаю, що в науковому записі треба позначити, хто, коли і де саме його записав, від кого (тут треба вказати не тільки прізвище, але і вік носія фольклору, і звідки він родом, і від кого перейняв записуваний фрагмент).

Нічого цього у статті нема, і нема, здається, розуміння, що таке фольклористика. Всі маловиразні перекази про татар, безперечно, походять з пізнішого часу, з 17 – 18 ст.

З топоніміки розглядається, власне, тільки назва *Чорний шлях*, котрий вів, спрощено кажучи, з Перекопа до Львова. Яку інформацію про «Синьоводську битву» несе ця назва – я не розумію.

Історія зберегла його народно-пісенну назву – Яничарський (с. 70).

Але яничарів у часті Ольгерда ще не існувало...

Не підлягає сумніву [не підлягає, мої любі!]: вище наведені факти [факти, мої любі!] стають ще одним підтвердженням того, що народна пам'ять чітко зафіксувала [зафіксувала, мої любі!] той період нашої історії, коли на Присніводді відбулася вікопомна битва (с. 71).

Я, звичайно, і без усякого критичного розбору знав, що ані фольклор, ані топоніміка не можуть допомогти зі встановленням місця битви, але з педагогічної метою все ж таки записав свої міркування – чому не можуть.

Сергій Соколюк (2011 р.)

Соколюк С. Значення Синьоводської битви в контексті воєнної історії України. – Воєнна історія, 2011 р., № 4, с. 80 – 87.

Ольгерд чітко сформулював основне завдання: «Вся Русь мусить належати литовцям» [...] Протягом кількох поколінь значно переплелися [переплелися, мої любі!] український та литовський етноси [етноси, мої любі!] (с. 82).

Литовці становили приблизно половину своїх кінних військ [? я теж з певного часу відчув, що становлю тільки половину самого себе...]. Другу половину кіннотників і майже всю піхоту становили війська українських та білоруських удільних князів [...] На Правобережжі татарські хани [хани, мої любі!] Кутлубуг, Хаджибей та Дмитро підтримували Польщу в її протистоянні з Литвою (с. 83).

Під час Синьоводської битви спільними зусиллями литовців, українців (більшістю [більшістю, мої любі!] полків командували київські [київські, мої любі!], переяславські [переяславські, мої любі!] і путивльські [путивльські, мої любі!] князі, що становили основну [вже основну, вже не половину, мої любі!] частину військ Ольгерда) потужному золотоординському війську було завдано нищівної поразки (с. 84).

Але найцікавіше в статті С. С. міститься на с. 85, де написано: «Звичайно, успіх литовського князя мав важливі і неочікувані наслідки». Ці слова видались мені підозріло знайомими, і справді – вони, як і наступний текст, цілком запозичені з розглянутої вище статті О. Галенка (2005 р., с. 147).

Співпадіння тим більше вражає, що ніякого посилання на Галенка в статті Соколюка немає. Хіба я не говорив, що перелік літератури – то дзеркало душі автора? Можу тільки [повторити свої слова](#): ми дожили до того часу,

Коли мужик не Блюхера
І не мілорда глупого –
Галенка і Дашкевича
З базару потягнув.

Володимир Борисенко (2012 р.)

Борисенко В. [Синьоводська битва 1362 р. – початок творення нового євразійського простору](#). – Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки. Випуск 9: Ювілейний випуск до 70-річчя професора Борисенка Володимира Йосиповича, К., 2012 р., с. 268 – 283.

Уже сама назва статті обіцяє нам щось цікаве, бо то не якісь мізерні східноєвропейські чи загально-європейські справи, а одразу євразійські.

Синьоводська битва 1362 р. – це смертельний [смертельний, мої любі!] удар по старій золотоординській системі на українських землях, початок масового творення [?] Литовсько-Руської держави, а з нею і нового євразійського простору в умовах слабючої Монгольської імперії, що нестримно котилася до своєї загибелі.

Ми бачимо, що В. Б. не тільки трьома рядками літописного тексту знищив Золоту Орду, але і змусив усі події на просторі від Нордкапа до Сингапура і від

Лісабона до Берінгової протоки обертались довкола **Нью-Ваеюжів** українських земель. Похвально!

На с. 269 ми довідуємось, що Любарт одружився «з сестрою останнього нащадка династії Данила Галицького Андрія» [Андрія, мої любі!].

Географія походу визначається за Стрийковським [Стрийковським, мої любі!] (с. 269 – 270). Але топонім Білобережжя він слушно вважає невизначеним (с. 270). Так само слушно зауважує В. Б., що назва Синя Вода могла існувати в інших місцях, окрім облюбованих дослідниками Синюхи та Сниводи (с. 271). Битва, на думку В. Б., стались під місто Сині Води, але де воно знаходилося – невідомо (с. 272).

Наш автор вірить, що пізні карти, використані О. Чорним (як вище), можуть допомогти в справі визначення місця битви (с. 272).

Окремі краєзнавці навіть схильні вважати під літописним Коршевом волинський Корчеськ-Корець, хоча це й не підкріплено жодними документами. Набагато перспективнішою може бути розробка версії про існування окремого населеного пункту під своєю назвою «Коршів» на Волині. [...] Більш древнім є Коршів у нинішньому Луцькому районі Волинської області [...] Другий Коршів також знаходився в колишньому Луцькому повіті, нині це Здолбунівський район Рівненської області, тобто південно-східніше від першого (с. 274) [...] Не виключено, що невловимим Коршевом могло бути і давнє поселення Кошер у Волинській землі – сучасний Камінь-Каширський (с. 275).

Ну що тут скажеш? Так само, як і з топонімом *Синя Вода*, нашого автора підвело невігластво. Кожен, хто розкриє довідник «Українська РСР : адміністративно-територіальний поділ» [К.: 1987 р.] на с. 399, побачить такі села з основою *Корш-*:

- Коршаки у Чернігівській області;
 - Коршачина у Сумській області;
 - Коршилів та Коршилівка у Тернопільській області;
 - три *Коршева* (окрім названих автором, що нині у Волинській та Рівненській областях, є ще один в Івано-Франківській області);
 - Коршовець у Волинській області;
- Окрім цього, є села з основою *Корч-*:
- Корчак у Житомирській області;
 - Корчаківка і Корчани у Сумській області;
 - Корчев'я у Чернігівській області;
 - Корчик у Хмельницькій області;
 - три Корчина (два у Львівській, третій – у Рівненській області);
 - Корчине у Миколаївській області;
 - цілих 9 сіл Корчівка (Житомирська обл. – 4, Львівська – 3, Хмельницька – 2);
 - Корчівці у Чернівецькій області;
 - Корчів'я у Рівненській області;
 - Корчмище у Житомирській області;
 - три села Корчунок (в Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях).

Всього 32 назви, і це – тільки назви сіл і тільки таких, що існують нині і зберегли свої назви. Не враховано мікротопоніми, зниклі й переіменовані населені пункти. Все, що можна вивести з переліку – що назва тяжіє до лісової й лісостепової зон України, в степу її нема.

Як і з Синьою Водою, для обґрунтованого вибору треба знати контекст повідомлення, а він, на мою думку, визначений невірно (Україна замість Тверського князівства).

Переконавши себе, що йдеться про Коршів на Волині, В. Б. запускається у звичні для синьо-водо-знавства фантазії:

Допускаючи достовірність причетності до Синьоводської битви волинського Коршева, необхідно переглянути подальший хід подій після взяття його литовськими військами.

Можливо, що Коршів став предметом конфлікту між Київською землею, де вже укріпився великий князь литовський Ольгерд, та Волинською землею його брата Дмитра-Любарта, залежною від татар, на яку все більше претендувала Польща. Запевнення з цього приводу «Рогозького літописця», про «мятежі і тяготи людям по всій землі» вказують на певну опозиційність літописця до дій «Литви», що могла виходити від київського князя Володимира Ольгердовича, який відстоював своє виняткове право на русько-українські землі, дані йому його батьком князем Ольгердом.

Або ж – литовські війська «взяли» Коршев, захоплений раніше Польщею, принаймні, ніде не пишеться про його відвоювання у татар.

Тільки Сингапура ми тут не бачмо, натомість дізнаємось про такі уявлення В. Б.:

Як виявилось, татари перед Синьоводською битвою 1362 р. дійсно перебували на Синіх Водах, причому не тільки чоловіки-воїни, а вся орда з жінками, дітьми, кінськими табунами та різними пожитками (с. 277).

Найвірогіднішу участь в Синьоводській битві брали сини Ольгерда з найближчих земель Дмитро, Костянтин, Федір, Володимир, які після неї отримали окремі князівства. Відсутні дані участі у цих воєнних діях самого князя Любарта та його синів Лазаря, Семена, Івана, Федора, які були живими на той час та мали якісь володіння на Волині (с. 278).

Данило Острозький у 1366 р. додатково отримав м. Холм. Щоправда, це було зроблено польським королем Казимиром 3-м, можливо [можливо? га, мої любі?], за протекцією князя Любарта за особливі заслуги Данила. Таку нагороду він міг [міг, мої любі?] отримати і за свою участь в реалізації планів князя Ольгерда, пов'язаних з Синьоводською битвою та з іншими похідними від неї акціями.

На користь участі Д.Острозького в Синьоводській битві 1362 р. свідчать й інші факти [факти, мої любі!]. Він, зокрема, був поріднений з родиною кримського еміра Мамаю [Мамаю, мої любі!], а в 1373 – 1380 рр. хана Золотої Орди [хана, мої любі!] (с. 279).

У результаті переможної Синьоводської битви 1362 р. правобережні українські землі були визволені від золотоординської залежності, що через деякий час не позбавило їх від сплати татарщини (с. 281).

Отже, це було таке визволення, після якого переможці були змушені сплачувати данину переможеним.

Перемога на Синій Воді зробила невідворотним [невідворотним? ну, мої любі...] процес подальшого унезалежнення Кримської Орди від Сараю і створення самостійного, дружнього ВКЛ Кримського ханства (с. 279).

Синьоводська битва стала етапною [етапною, мої любі!] подією в історії України [тільки України, мої любі, уже не Євразії! Ех, де наш український мис Дежнева!]. З неї почалося бурхливе відродження старої [відродження старої, мої любі!], а фактично формування нової [ні, не відродження старої, але формування нової, мої любі!] української [української, мої любі! А ви собі думали – якої?] державності під егідою правлячої династії литовських Гедиміновичів (с. 281).

У висновках наш автор уже забув про обіцяний в назві євразійський розмах і обмежив значення «битви» до історії тільки України. Несподіване *diminuendo*!

Володимир Борисенко (2014 р.)

Борисенко В. Нові підходи до вирішення Синьоводської проблеми 1362 р. – Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, 2014 р., серія «Історичні науки», [вип. 20](#), с. 32 – 37.

В новій статті В. Б. уже не обіцяє нам євразійського масштабу подій, що є продовженням зазначеного *diminuendo*. Менше з тим, ми бачимо і Любарта, одруженого з сестрою Андрія (с. 32), і волинсько-рівненський Коршів (с. 32 – 34), і визволення, котре полягало у сплаті данини татарам, і унезалежнення Кримського ханства, і етапну подію (все – с. 37).

Новим у статті є згадка про тверське походження Рогозького літописця, яке неправомірно розтягається і на Никонівський літопис (с. 34; останній не був тверським, тільки запозичив тверські записи). Здавалося б, автор вийшов на правильну дорогу, котра мала би привести його до відкриття?

На жаль, правильною дорогою можна рухатись як в правильному напрямку (наближаючись до істини), так і в неправильному (віддаляючись від неї). В. Б. вирушив у другому напрямку, запустившись у фантазії про зв'язки Твері із Волинню та Києвом:

Саме під впливом київської школи літописців і з'явилися, можливо, в “Рогозькому літописі”, а за ним і в “Никонівському”, відомості про волинський Коршев. Згадка в ньому про “великі тяготи” людям після взяття Литвою Коршева може також додатково свідчити про київське походження звістки, оскільки київські князі з часів Володимира Ольгердовича, і особливо його нащадків Олельковичів, претендували на всю руську давньокиївську спадщину, у тому числі й на східну Волинь, де знаходився Коршев. А літописці виражали на письмі їхні претензії на ці землі (с. 34).

Певні зв'язки існували, та от біда – у змісті Рогозького літописця вони **ніяк не відбилися**. Висловлена в попередній статті ідея, що Литва забрала Коршів у поляків, тут розвивається *crescendo*:

У жодному з документів (“Рогозький літописець”, “Никонівський літопис”, “Оповідь про Поділля”) ніде не вказано, що Коршев був відвойований саме в татар. Це переконує в тому, що взяття Коршева литовцями було одним з

прикордонних конфліктів між Литвою і Польщею за волинські землі, який не переріс у широкомасштабну війну між ними. Слова у літописі про “тяготи людям” вказує на зміну власника села й обкладання місцевого населення додатковими податками, що не могло не викликати його опору. Оскільки, село і найближча округа припинили сплачувати податки Польщі, а вона зменшила їх татарам [не розумію, мої любі, що це значить...], то очевидно це могло викликати невдоволення як Польщі, так і татар. (с. 35).

В цілому обидві статті В. Борисенка нагадують той дзбан, який гучно дзвенить, тому що він порожній. Запроваджені ним додаткові фантазії не мають підстав і нічого не пояснюють.

Володимир Білінський (2013 р.)

Білінський В. Україна–Русь. – Київ: видавництво імені Олени Теліги, 2013 р. Кн. 1. Споконвічна земля. – 396 р.

Взагалі-то книга В. Б. має підзаголовок «роман-дослідження», тобто щось на зразок роману Володимира Чівіліхіна «Пам’ять», тільки якщо у Чівіліхіна арійцями і богообраним народом виступають москалі, то у Білінського – українці.

Четверта частина першого тому має назву « [Тамниці Синьоводської битви](#)».

Нове «джерело», залучене ним – це Татіщев, у якого маємо описку *Орешева* замість *Коршев*. З цього В. Б. виводить рух Ольгерда через *Оршу* уздовж Дніпра (і карта відповідна є). Далі В. Б. предписує Ольгерду йти у Черкес-долину (між Тарашею, Богуславом та Медвином, з картою) і там побити татар. Ну, принаймні щось новеньке...

Кажуть, що усі жанри добрі, окрім нудного. Книга Білінського, як ми бачимо, не нудна, і як послідовника, продовжувача фантазій М. Стрийковського його можна читати «с удовольствием и не без морали». Варто відзначити як позитивний момент, що В. Б. пише свої книги за свій кошт, не побираючи «заробітної плати» з бюджету, як це робить (без сорому казка) переважна більшість розглянутих в даному розділі «науковців».

Олександр Моця (2012 р.)

Моця О. П. [Синьоводська битва](#) та її наслідки в контексті історії середньовічної Європи. – Український історичний журнал, 2012 р., № 2, с. 4 – 10.

Одночасно з В. Борисенком на тропу геополітичного пустословія вийшов і наш відомий археолог О. П. Моця. Назва статті не обіцяє ніякого євразійського масштабу, та й до написання її О. М. підійшов обережніше:

Нас у даному випадку цікавить інше – значення цієї, на перший погляд, відносно локальної та конкретної події в геополітичній системі тогочасного світу, її роль у подальшій долі південного угруповання східних слов’ян (предків сучасних українців) (с. 4).

Тобто ми не побачимо тут думок по суті самої події, а лише про її значення.

Йдеться про часи протистояння Золотої Орди та Великого князівства Литовського, тобто той період, коли перша з названих могутніх політичних структур середньовічної доби починала дещо втрачати свої позиції на

евразійських просторах, а друга лише набирала потенції в майбутньому ствердженні своєї ролі (с. 4).

Дещо втрачати, мої любі! Оцінка, дещо відмінна від «смертельного удару», чи не так? Це – безперечно позитивний момент у статті. Але далі автор сходиться на манівці:

Напевно [ой, непевно, мої любі!], і взаємовідносини між правобережною Ордою та Литвою будувалися у цей період в основному не на засадах воєнного протиборства, а на принципово іншій основі – договірній (с. 5).

Договори, будь ласка, в студію! Що? Нема договорів? Тоді про що мова?

Вірогідно [ой, невірогідно, мої любі!], із метою уникнення глобального міждержавного конфлікту, стало все ж визнання номінальної ординської зверхності при фактичному політичному контролі з боку Литви у цій, уже значною мірою колишній, зоні влади південноруських східнослов'янських зверхників.

Звідки побачив автор оцю номінальну зверхність – не можна здогадатись, так само, чому влада князів, яких уже 120 років як не було, названа «значною мірою колишньою». А хто такі «південноруські східнослов'янські зверхники»?

Далі О. П. пише про витіснення кочівників з правобережної України, що стало фактом на рубежі 14 – 15 ст. (с. 6), отже, не було наслідком «битви».

У певному сенсі можна навіть стверджувати, що приєднання основного масиву українських земель до Великого князівства Литовського на початку 1360-х рр. не лише надало нового імпульсу його інтеграційній політиці у цій частині східнослов'янського світу, але невдовзі й визначило геополітичну переорієнтацію цих земель зі Сходу на Захід (с. 6).

Тут все невірно: 1, приєднання сталось не в 1360-х роках, але пізніше; 2, воно не було наслідком «битви»; 3, Литва в 14 ст. не належала до «Заходу» (до католицького суперетносу), тому і приєднання чогось до неї зовсім не означало орієнтації на католицизм.

Із Шабульдо О. М. запозичив ідею про «далекосяжні згубні наслідки для самої Золотої Орди» (с. 7), із О. Галенка – ідею про «частину тюркського населення, яка прийняла литовське підданство, а представники місцевої еліти ввійшли до складу правлячого класу Литви» (с. 7), із Льва Гумільова – ідею компліментарності Русі й Золотої Орди (с. 8; слова «компліментарність» у статті нема, але сказано, що Орда «виглядала своєю», тобто пересказано простою мовою). А щоб ніхто не закинув авторові залежність від одіозного Л. Гумільова, посилення в останньому випадку дано на Данилевського (не на Миколу Яковича, але на Ігоря Миколаєвича).

Із історичної схеми марксиста Михайла Покровського у статтю переїхала «теорія меншого зла» (с. 9). І тут, так само як і з Л. Гумільовим, наш респектабельний сучасник не дає ніяких посилань на одіозного більшовика, а цитує все того ж І. М. Данилевського. Але ми читали не тільки «Короткий курс історії ВКП(б)», але й постанову ЦК КПРС «Про 300-річчя возз'єднання України з Росією». Ці безсмертні – як бачимо – твори продовжують визначати концепції сучасних істориків України.

Нарешті, в 1502 році Менглі-Гірей розбив залишки Орди, а в 16 ст. виникло запорізьке козацтво (с. 7). І всього цього не було би без «битви»?

Ми не будемо торкатися специфіки запорозької громади, а лише коротко зупинимося на основних особливостях середньовічної козацької держави у плані впливу на неї західного, тобто європейського, вибору. Такий вибір певною мірою був якраз зроблений після Синьоводської битви (с. 7 – 8).

О. М. зовсім забув, що між міфічною «битвою» і реальним козацтвом минуло 250 років ($1329 + 249 = 1578$, рік грамоти Баторія про реєстрове козацтво). Та і від Ольгерда до Баторія минуло 200 років. Навіть якби «битва» й була, то вона не могла мати таких довготривалих наслідків. Ніхто не вважає Бородінську битву причиною, скажімо, російсько-грузинської війни 2008 року.

Знання О. М. катастрофічно падають по мірі віддалення в часі від Давньої Русі. Так, він зовсім собі не уявляє, що козацтво за весь час свого існування було послідовною анти-уніатською, анти-католицькою, отже, **анти-європейською силою**. Велике щастя, що нікому з докторів наук, перелічених у цьому розділі, не треба складати зовнішнє незалежне оцінювання з історії. Вони б його ні в якому разі не склали.

На південному сході східнослов'янської ойкумени, простежуються характерні риси тогочасного західного суспільства, на відміну від північно-східних сусідів з їх традиційним общинним устроєм, кріпацтвом та монархічними основами правління (с. 8).

«Східнослов'янська ойкумена» – це, простою мовою, глобус України. А от де її південний схід? На ріці Урал? На Алтаї? На Байкалі? На Сахаліні? Общину в Росії вигадали німці і запровадили в життя в 1861 році (мабуть без впливу Синьоводської битви), до того її не існувало.

Отже, виваженості в оцінках автору вистачило тільки на перші півтори сторінки статті, далі бачимо буйство фантазії.

В 2014 році вийшов 20-й випуск наукових записок Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, який має спеціальний підзаголовок «Синьоводська битва 1362 року в контексті історії Східної Європи» і містить цілий ряд статей з синьо-водо-знавства. Деякі статті з нього ви вже розглянули вище, а тут подивимось на решту.

Олександр Моця, Олег Рафальський (2014 р.)

Моця О., Рафальський О. Битва на Синіх Водах і її місце в середньовічній історії Європи. – Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, 2014 р., серія «Історичні науки», [вип. 20](#), с. 3 – 9.

Як назва статті, так і її текст досить близькі до попередньої статті (2012) одного О. П. Моці. Основна помилка попередньої статті – що козацтво означало «європейський вибір» – повторена і тут (с. 6). Таким чином, до числа докторів історичних наук, які не мають елементарних знань з історії, долучився О. Рафальський.

Кінцевий висновок також запозичено з попередньої статті:

Значення Синьоводської битви, внаслідок котрої даний регіон знову «потягнувся» до західноєвропейської цивілізації, може бути охарактеризовано лише у позитивному сенсі (2012 р. – с. 10; 2014 р. – с. 8).

Все це синьо-гео-євро-водо-пусто-словіє є помилковим щодо історичних фактів, еkleктичним щодо концепції і пустопорожнім.

Ігор Печенюк, Сергій Соколюк (2014 р.)

Печенюк І., Соколюк С. Синьоводська битва та її місце у воєнній історії України. – Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, 2014 р., серія «Історичні науки», вип. 20, с. 107 – 114.

Статтю одного тільки С. Соколюка на цю тему ми вже розглянули вище і задоволені були з неї «не гораздо». Основним джерело для написання статті служила стаття «Битва на Синіх Водах» в українській Вікіпедії [у Вікіпедії, мої любі!]. Перевірте, чи ви добре тримаєтесь на своєму стільці / кріслі / дивані, бо зараз буде цікаво.

Битва на Синіх Водах (Синьоводська битва) – вірогідно між 24 вересня – 25 грудня 1362 року [16] (с. 107).

Найпікантніше в цій цитаті – посилання [16]. У списку літератури (с.) читаємо: «16. *Козир І.* Синьоводська битва 1362 року у світлі археологічних джерел // Науковий збірник “Воєнна історія Північного Причорномор’я та Таврії” (м. Севастополь, 6 – 7 жовтня 2011 р.). – С. 54 – 59».

Я не упав зі свого дивана тільки тому, що завбачливо відсунувся від краї. Я розглядав вище статті І. Козир і висловив до них певні зауваження, але такої дурниці, як точна дата битви, вона не писала. З другого боку, я читав книгу Ф. Шабульдо 1987 року і бачив там **саме такі дати** (помилкові, природно). Тому залишається припустити, що початок осені 25 вересня і кінець 25 грудня записані в якійсь секретній інструкції, про яку вчені ще не знають, і з котрої черпали натхнення як Ф. Шабульдо, так і наші автори.

У переліку ж літератури, який – повторю в черговий раз – відкриває найпотаємніші сторінки душі – прізвиська Шабульдо взагалі немає.

Димитрій – християнин, правитель князівства Феодоро [Феодоро, мої любі!] (с. 107).

Військо князя Ольгерда, який особисто [особисто, мої любі!] брав участь у битві, складалося не тільки з його лицарів, а й із загонів боярства [боярства, мої любі!] Київщини та Чернігівщини, відділів Любарта [Любарта, мої любі!] з Волині та князів Коріатовичів [Коріатовичів, мої любі!] з Поділля [2] (с. 107). [2] – це Вікіпедія, яка для наших авторів є альфою та омегою вченості.

Рогозький літопис, складений в остаточній редакції восени 1396 року, повідомляє [повідомляє, мої любі!] про битву на Синій воді (с. 108).

Я теж протирав очі, але так стоїть у статті: «повідомляє». Мабуть, у авторів був якийсь секретний (воєнний?) Рогозький літописець, про який вчені ще не знають.

Чисельність військ, які брали участь у цій битві, не встановлена, хоча за приблизними оціночними даними, які потребують уточнення, золотоординське військо нараховувало близько 25 тисяч воїнів, приблизно стільки ж було в складі війська князя Ольгерда (с. 109).

Підстави для оцінки, будь ласка, в студію! Немає підстав, окрім стелі? Про що тоді може йти мова?

Цей наступ склав головний зміст усієї антиординської воєнної кампанії 1362 р. й операційно був реалізований у двох походах литовсько-руських військ: першому, спрямованому на південь Дніпровсько-Донського межиріччя аж до гирла Дону й Азова (рухаючись тільки за таким маршрутом і можна було прогнати ординців “аж до Волги”, Азова і в Крим) (с. 110).

Нічого не нагадує? Ах, ви кажете, що це Ф. Шабульдо у власному соку, якого я [навіть процитував](#) вище? Радійте, що не Блюхера і не мілорда глупого copy-paste (копі-паствять, як каже сучасна молодь).

Орда кримського хана [хана, мої любі!] Мамає [..] У цей час на Правобережжя увійшли війська трьох татарських ханів [ханів, мої любі!]: Кутлубуги-хана, Хаджибея-хана й Дмитра-хана, які підтримували Польщу [підтримували Польщу, мої любі!] в її протистоянні з Литвою [5, с. 93] (с. 110) [5] – це «*Борисенко В.Й. Курс української історії: З найдавніших часів до 20 століття. 2-ге вид.: навч. посібник. – К.: Либідь, 1998*». Не читав цього підручника, але розглянувши вище статті Борисенка, охоче вірю, що така ахінея не є власністю авторів, а запозичена зі вказаної книги. Проте ахінея від цього не перестає бути ахінеєю.

До числа істориків, які відносили битву на р. Снивода, зараховано В. Антоновича (с. 111), але не того загальновідомого Антоновича, який висловлювався на користь Синюхи, а іншого, секретного, невідомого вченим і більш достовірного.

На с. 112 наведено схеми розташування військ у двох фазах «битви», які цілком і повністю вкрадені зі статті О. Брайченка (як вище), у якій вони знаходяться на с. 37. А може, і не вкрадені (у списку літератури про Брайченка – ані мови), а узяті з якогось секретного (мабуть, воєнного) джерела.

У політичному аспекті битва на Синіх Водах стала вище [вище, мої любі!], ніж битва на Куликовому полі 1380 р. (с. 113)

Секрет написання статей із синьо-водо-графії, як бачимо, простий: треба навізбирувати помилкових тверджень з інших статей і зліпити їх під своїм прізвиськом. Якби стаття наших авторів була опублікована у якомусь секретному воєнному журналі, я би не зміг її прочитати і відзначити крадіяства, але наші автори воліли її розмістити у звичайному виданні, котре, прецінь, має сертифікат Вищої атестаційної комісії. Так що обидва автори, котрі поки що є кандидатами історичних наук, можуть посилатись на розглянуту статтю при здобутті докторських ступенів.

Владимир Бережинский (2014 р.)

Бережинский В. К вопросу о методике экспериментальной реконструкции завязки, ведения и исхода Синеводской битвы. – Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, 2014 р., серія «Історичні науки», вип. 20, с. 115 – 121.

Автор узяв собі невдячну тему – ніякої **наукової** реконструкції «битви» бути не може, тому що вона в джерелах не описана. Стрийковський (як же ж без нього!), на якого посилається В. Б. – сам є автором «реконструкції» (цілком умоглядної, ясна

річ), а реконструкція, котра спирається на реконструкцію – то вже чиста фантазія. Закид автора:

Пока множество попыток описания грешит дремучей некомпетентностью, непониманием азов тактики, истории, археологии (с. 118)

– змушує пригадати класичне «не краще би на себе, кумцю, озирнутись?»

Ярослав Пилипчук (2014 р.)

Пилипчук Я. В. Эмир Дмитрий. Улус Джучи и Центрально-Восточная Европа в XIV веке. – Золотоордынская цивилизация, 2014 г., № 7, с. 294 – 306.

Уже в 1323 г. Романовичам противостояли основные [основні, мої любі!] силы Узбека [самого Узбека, мої любі!] (с. 295).

Узбек [сам Узбек, мої любі!] оказал незамедлительную [невідкладну, мої любі!] помощь [допомогу, мої любі!] Дмитрию Детьку, когда тот оказался в опасности (с. 296).

Победителем татар, по сведениям авторов Густынской, Никоновской и Рогожской летописей, был назван Ольгерд (с. 296).

Ні в Рогозькому літописці, ніже у Никонівському літописі немає ані битви, ані татар. Мабуть, у Я. П. були інші, секретні твори, які тільки назвам подібні до відомих нам, а змістом геть не подібні. Відома річ – секретні відомості вірогідніші за несекретні.

В Слуцкой и Супрасльской летописи победителями были названы только Кориатовичи (с. 296).

Також і ці літописи, як бачимо, Я. П. використав у якомусь секретному варіанті, про який наука нічого не знає. Інше можливе пояснення – що він взагалі ніяких літописів не розкривав, а «реконструював» їх зміст на підставі вичитаного з історично-фантастичної літератури.

І з отаким запасом знань Я. П. береться за синьоводських князів, викладаючи різні, здебільшого взаємно виключаючи версії дослідників. Так, згадана стаття В. Мица (розглянута нами вище) і поруч – фантазія Н. Малицького, котру Миц переконливо спростував. І все це подано у Я. П. через кому, як «наука».

Из сведений Станислава Сарницкого известно, что после поражения от Кориатовичей татары бежали в Добруджу, что свидетельствует о Дунае как южной границе владений Дмитрия (с. 298).

Ми були вправі розраховувати, що пан Пилипчук, як штатний співробітник Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського [Кримського, мої любі!], який отримує з державного бюджету заробітну плату, тобто живе на кошти платників податків, дасть нам за це ґрунтовне пояснення, що Сарницький списав це у Стрийковського, а Стрийковський, у свою чергу...

Та де там! Бюджетні гроші – бюджетними грошами, заробітна [не-заробітна?] плата – платою, Кримський – Кримським, а халтура – халтурою.

Лев Баженов (2015 р.)

Баженов Л. В. [Синьоводська битва 1362 р.: дискусійні версії](#). – Вісник Кам'янець-Подільського університету, історичні науки, 2015 р., вип. 8, с. 25 – 31.

Найцікавіше у статті, як то часто буває – перелік літератури. Тут бачимо, зокрема: «6. Шубальдо Ф.М. Центральна Україна за доби класичного середньовіччя / Ф.М. Шубальдо. – К., 2003». Істотно, що написання Шубальдо повторено двічі, так що це, мою любі – не друкарська помилка!

Далі бачимо з одного боку:

Битва на Синіх Водах передувала знаменитій Куликовській битві 1380 р. і, тим самим, заперечила примат першості [не просто примат і не просто першість, а ааааа *примат першості*, мої любі!] Московської держави у переможній боротьбі з ординськими військами, її часто [часто, мої любі!] порівнюють за масштабами з Грюнвальдською [Грюнвальдською, мої любі!] битвою 1410 р. (с. 25)

А з другого боку:

Як зазначають сучасні історики Д. Ващук, «незважаючи на велику кількість наукових праць, достеменно не встановлено час битви, її місце і чи взагалі вона була» [Ващук Д. Проблема входження Поділля до складу Великого князівства Литовського в другій половині 14 ст.: історіографічний аспект. – Кам'янець-Подільський в контексті українсько-європейських зв'язків, Кам'янець-Подільський, 2004 р., с. 40], Олена Русіна – «Синьоводська битва – це фантастика, міф, темний період в українській історії» [Русіна О. Синьоводська битва 1362 року : інтерв'ю на телебаченні. – Ранок з ТВІ, 2012 р., 9 січня, с. 1 – 2] (с. 26).

Прийнято [прийнято, мої любі!] вважати, що Синьоводська битва відбулася в період між 15 вересня – 25 жовтня 1362 року (с. 26).

Може, вам, мої любі, цікаво знати, звідки узялось оце диво?

Рогозький літопис в редакції 1396 року, який чи не першим повідомляє, що ця битва [битва, мої любі!] відбулася восени 1363 року. Никонівський літопис підтверджує вказану дату. Натомість Густинський літопис визначає дату битви літом 1362 року, а Руський літопис [Руський літопис, мої любі!] – восени 1362 року.

Як, ви не знаєте, що таке Руський літопис? Шукайте його у секретних статтях Ф. Шубальдо!

И хор ослов такую дичь понёс,
Как будто с места двинулся обоз,
В котором тысяча немазанных колёс.

Абсурдний «ювілей»

Серед ентузіастів теми «Синьої Води» набула певної популярності ідея відзначення ювілею цієї «події», зокрема, на 2012-й рік було призначено «650-ліття битви».

Не заперечуючи користі ювілеїв (особливо для тих, хто має змогу проштовхнути святкування на державному рівні й отримати якісь кошти із бюджету), я мушу піднести наступні заперечення конкретно проти ювілею «Синьоводської битви».

1. **Ніякої битви ніколи не було.** Був і є історіографічний міф.

2. **Помилкова дата – 1362 р.** Ця дата виникла внаслідок давньої, але так і не подоланої досі, помилки у перерахунку дат від створення світу на сучасне літочислення.

3. **Один окупант побив другого окупанта.** Навіть якщо припустити – всупереч даним джерел – що «битва» була, в ній литовські загарбники побили ординських загарбників на українській території. Чим це краще за «золотий вересень 1939 року» чи за «визволення Києва» гітлерівцями в 1941 році?

Не можна святкувати чужі перемоги, хоча б вони й відбувались на нашій землі.

4. **Міжусобна війна.** Навіть якщо припустити – всупереч даним джерел – що «битва» була, то виходить, що предки однієї частини єдиної сучасної української політичної нації побили предків іншої частини єдиної сучасної української політичної нації.

«Святкування» такої події сприяє консолідації сучасної української політичної нації? Українці та кримські татари входять у нашу політичну націю, в яку не входять литовці. Святкувати річницю давніх міжусобних війн не випадає.

Такі події слід вивчати, знати, пояснювати іншим, але **не святкувати**.

Натомість на цей рік (пишу 18 січня 2017 р.) маємо такі справжні ювілеї, як:

– 100 років від початку української національної революції (1917);

– 170 років Кирило-Мефодіївського товариства, першого зародку української політичної самосвідомості (1847);

– 200 років від дня народження Миколи Костомарова, одного з творців сучасного українства (1817);

– 250 років від першої спроби українців заявити свої вимоги в імперському парламенті (Катерининські законодавчій комісії, 1767);

– 300 років від дня народження Георгія Кониського, українського письменника і архієпископа;

– і так далі.

Є бажання відзначати ці дійсні, а не міфічні події нашої історії?

Перелік скорочень

Лит1Л – Литовський 1-й літопис (Биховця, ПСРЛ, т. 32)

Лит5Л – Литовський 5-й літопис (Рачинського, ПСРЛ, т. 35)

НикЛ – Никонівський літопис (ПСРЛ, т. 10, 11)

ППЗ – Повість про Подільську землю

ПСРЛ – Полное собрание русских летописей

РогЛ – Рогозький літописець (ПСРЛ, т. 15, вип. 1)